

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
KRIMINAALÕIGUSE, KRIMINOLOOGIA JA KOGNITIIVSE PSÜHHOLOOGIA
ÕPPETOOL

Helen Puks

TSIVIILHAGI KRIMINAALMENETLUSES. SÜÜTEGUDE TOIMEPANEMISE
TULEMUSEL TEKKINUD KAHJUDE VÄLJA MÕISTMINE.

Magistritöö

Juhendaja MA Riina Kroonberg
Kaasjuhendaja PhD Meris Sillaots

Tartu, 2013

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Tsiviilhagi.....	7
1.1. Õiguslik regulatsioon kriminaalmenetluses tsiviilhagi käsitlemisel.....	7
1.2. Tsiviilhagi olemus.....	8
1.3. Tsiviilhagis esitatavate nõuete piiritlemine	9
1.4. Õigustatud subjektid tsiviilhagi esitamisel	10
1.5. Kahju liigid	18
1.5.1. Varaline kahju.....	20
1.5.2. Mittevaraline kahju.....	22
1.5.3. Füüsiline kahju	24
2. Süütegude toimepanemise tulemusel tekkinud kahjude hindamine.....	28
2.1. Varalise kahju hindamine	28
2.2. Mittevaralise kahju hindamine.....	30
2.3. Füüsilise kahju hindamine	39
3. Süütegude toimepanemisel tekkinud kahjudega seotud erandlikud asjaolud	42
3.1. Erandlikud asjaolud mittevaralise kahju väljamõistmisel asjakahju korral.....	42
3.2. Erandlikud asjaolud mittevaralise kahju hüvitamise väljamõistmisel isikukahju korral	43
3.3. Erandlikud asjaolud füüsilise kahju hüvitamise korral.....	53
3.4. Tsiviilhagide väljamõistmine siseriiklikes kohtudes	54
3.5. Mittevaraline kahju Euroopa Inimõiguste Kohtus.....	61
Kokkuvõte	69
Civil action in criminal proceedings. Ordering payment of damages arising from offenses being committed.....	74
Kasutatud kirjandus	79
Kasutatud normatiivmaterjal	81
Kasutatud kohtupraktika.....	82

Riigikohtu praktika	82
Ringkonnakohtu praktika	83
Maakohtu praktika	83
Kasutatud lühendid	84

Sissejuhatus

Õiguskorras esineb olukordi, kus inimestele tekitatakse erinevaid kahjusid, enamjaolt on need materiaalsed ning nende osas on kehtiv õigus andnud käitumisjuhised, kuidas kahju tekitamise puhul nõudeid esitada. Moraalse kahju välja nõudmine on keerulisem, kehtiva õiguse kohaselt peavad esinema teatavad tingimused, et kannatanu saaks kahju hüvitamist nõuda. Kuna õigussüsteemis mõistab õigust ainult kohtus, siis on kohus viimane instants, kes annab hinnangu kahjude olemasolule ning otsustab, kas kannatanule mõistetakse kahju välja või mitte.

Käesolev magistritöö keskendub peamiselt süüteo tulemusena tekitatud kahjude väljamõistmise problemaatikale. Tsiviilhagide rahuldamine on reguleeritud tsiviilõiguse reeglite kohaselt, seetõttu hõlmab magistritöö analüüs nii kriminaalmenetlusõigust kui ka tsiviilõigust. Analüüsis leiab käsitlemist ka Eesti Vabariigi Põhiseaduses (edaspidi PS) sätestatu. Võlaõigusseaduse (edaspidi VÕS) § 134 lg 3 on lisatud erandlike asjaolude esinemise nõue, mis peaks tagama moraalse kahju hüvitise, kuid seevastu PS § 25 sättes ei ole lisatingimusi sätestatud kahjude tekitamisega seonduvalt. Kriminaalmenetluse seadustikus (edaspidi KrMS) ei ole eraldi regulatsiooni kahjude välja mõistmise tingimuste osas. Seaduses ei ole midagi öeldud selle kohta millistele kriteeriumitele peab tsiviilhagi vastama. Kohtumenetluse etapis näeb KrMS § 306 ette õigusemõistmisel nii kuriteoga tekitatud kahju kui ka tsiviilhagi küsimuse lahendamist.

Kriminaalmenetluse seadustiku varasema redaktsiooni kohaselt võis kannatanu esitada tsiviilhagi enne kohtuliku uurimise lõpetamist maakohtus. Selline kord aga ei võimaldanud tagada tsiviilhagi ausat ja õiglast menetlemist. Tsiviilhagist peab süüdistatav (ja tsiviilkostja) saama piisavalt ja aegsasti teavet selle kohta, milliste faktiliste asjaolude alusel milline tsiviilnõue tema vastu on esitatud, võimaldamaks tal esitada kannatanu nõudele omapoolseid vastuväiteid ja tõendeid.¹ Seega muudeti seaduse sätteid ning tulenevalt viimasest redaktsioonist võib kannatanu tsiviilhagi esitada 10 päeva jooksul pärast kriminaaltoimikuga tutvumist. Lisaks on pandud uurimisasutusele ja prokuratuurile kohustus tutvustada kannatanule tsiviilhagiga seonduvat. Magistritöö eesmärk on käsitleda süütegude toimepanemise tulemusel kannatanule tekitatud kahjude välja mõistmise problemaatikat.

¹ Juha Sarv. Tsiviilhagi menetlemine kriminaalmenetluses – aeg tsiviliseeruda. Kohtute aastaraamat 2009.a lk 121. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/998/Kohtute_aastaraamat_2009.pdf

Ühiskonnas on palju küsimusi, arusaamatust ja diskussiooni tekitanud Riigikohtu lahendist tulenev seisukoht, et isiku surma puhul moraalse kahju nõudeõiguse tekkimiseks peavad esinema erandlikud asjaolud. Selline seisukoht riivas ühiskonna õiglustunnet ja andis ainek aruteludeks, kas Riigikohus ei tõlgendanud nii PS § 15 kui ka PS § 25 sätte mõtteid liialt kitsendavalt. PS sätestab, et igal on õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele. Magistritöö autor on arvamisel, et Riigikohtu seisukoht võib olla isikute põhiõigust liialt piirav ja sellest tulenevalt ka õiglustunnet riivav. Kuni käesoleva ajani ei ole seadusandlikult ega ka kohtupraktikas antud küsimus leidnud põhjalikumalt käsitlust ega muutmist. Sellest tulenevalt tekitas antud diskussioon ühiskonnas ja Riigikohtu seisukoht magistritöö autoril huvitatuse antud temaatikat põhjalikumalt uurida ja püüda leida vastuseid. Töö autor ei leidnud ka süüteo tulemusel tekitatud kahjude väljamõistmise probleematika kohta kirjutatud lõputöid. Sellest lähtuvalt on käesolevas magistritöös käsitletava teema õigusliku olukorra analüüsimine ülimalt aktuaalne.

Eeltoodud asjaoludest tulenevalt on töö autor püstitanud uurimisküsimused, millele püüab läbi erinevate erialaste õiguskirjanduse ja kohtulahendite analüüsi kaudu leida uurimisküsimustele vastuseid.

Püstitatud uurimisküsimused on järgnevad:

- Kas Eesti Vabariigi põhiseaduse §-st 15 tulenev igal õigus pöörduda kohtusse on piiratud süütegudega tekitatud mittevõõralise kahju väljamõistmiseks?
- Kas VÕS § 134 lg 3 sätestatud erandlikud asjaolud hüvitise maksmisel piiravad PS § 25 sätestatud põhiõigust, saada tekitatud kahju puhul hüvitist?
- Kas Euroopa Inimõiguste Kohtu (edaspidi EIK) ja siseriiklike kohtute kohtupraktikas esineb olulisi erinevusi moraalse kahju väljamõistmisel?

Uurimisküsimustele vastuste leidmiseks ning ettepanekute tegemiseks on magistritöö autor kasutanud andmekogumis-, analüütilist ja võrdlevat meetodikat, mis seisneb erinevate normatiivaktide, erialase kirjanduse ja kohtupraktika läbitöötamises, analüüsimises ja võrdluses. Lisaks ka saadud tulemuste interpreteerimises, järelduste ning omapoolsete ettepanekute tegemises.

Käesolev töö koosneb kolmest peatükist, mis omakorda jagunevad alapunktideks. Esimeses peatükis käsitleb töö autor erinevate õigusallikate käsitlusi tsiviilhagi kohta, tsiviilhagi olemust, tsiviilhagis esitatavate nõuete piiritlemist, õigustatud subjekte tsiviilhagi esitamisel ja kahju liike kriminaalmenetluses tekkinud kahjude hüvitamises. Esimeses peatükis püüab töö autor anda vastuse esimesele uurimisküsimusele.

Teine peatükk käsitleb süütegude toimepanemise tulemusel tekkinud kahjude hindamist ja selles on analüüsitud nii varalist, mittevaralist kui ka füüsilist kahju. Kui üldjuhul ei teki varalise kahju hindamise ja väljamõistmisega probleeme, siis mittevaralise kahju puhul ei ole selle hindamine ja väljamõistmine enam nii lihtne. Antud peatükis analüüsib autor mittevaralise kahju hindamise kriteeriume, analüüsides õigusteadlaste seisukohti ning kehtivat kohtupraktikat.

Kolmas peatükk käsitleb süütegude toimepanemisel tekkinud kahjudega seotud erandlikke asjaolusid. Selles peatükis on analüüsitud erandlikke asjaolusid mittevaralise kahju väljamõistmisel asjakahju, isikukahju ja füüsilise kahju korral. Töö autor on uurinud siseriiklikke ja EIK lahendeid, saamaks teada, kas Euroopa Inimõiguste Kohtu (edaspidi EIK) ja siseriikliku kohtute kohtupraktikas esineb olulisi erinevusi moraalse kahju väljamõistmisel.

Magistritöö kirjutamisel on kasutatud Eesti Vabariigi Põhiseadust, siseriiklike normatiivakte, erinevat õigusala kirjandust, siseriiklike kohtute ja Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendeid.

1. Tsiviilhagi

1.1. Õiguslik regulatsioon kriminaalmenetluses tsiviilhagi käsitlemisel

Vabariigi Valitsuse algatatud kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (599 SE II) teise lugemise seletuskirjas on välja toodud ka mõned ettepanekud, mis tehti 1.septembri 2011. a kriminaalmenetluse seadustiku jaoks. Varasema redaktsiooni kohaselt võis kannatanu esitada tsiviilhagi enne kohtuliku uurimise lõpetamist maakohtus. Selline kord ei taganud tsiviilhagi ausat ja õiglast menetlemist. Tsiviilhagist peab süüdistatav (ja tsiviilkostja) saama piisavalt ja aegsasti teavet selle kohta, milliste faktiliste asjaolude alusel milline tsiviilnõue tema vastu on esitatud, võimaldamaks tal esitada kannatanu nõudele omapoolseid vastuväiteid ja tõendeid.² Nimelt ei võimaldanud endine olukord ka kohtul kontrollida tsiviilhagi nõuetelevastavust ega määrata kannatanule tähtaega tsiviilhagis puuduste kõrvaldamiseks.³ Sellise käsitlemisega kaasnes aga kohtuistungis edasilükkamine või täiendavate tõendite kogumise ja faktide uurimise vajadus. Kõik see takistas kriminaalasjades kohtuliku uurimise kiirust ja katkematust ning mõjutas menetluse mõistliku aja põhimõtte järgimist.⁴ Lisaks eelnevale, oli seletuskirjas ka asjaolu, et kui tsiviilhagi esitati alles kohtuliku uurimise käigus, siis tekkis sageli olukord, kus tsiviilhagi lahendamiseks tuli uuesti kohtusse kutsuda osa tunnistajatest, kes olid samas kohtumenetluses seoses süüdistusega juba üle kuulatud – nüüd siis selleks, et kuulata nad üle ka küsimustes, millel on tähtsust üksnes tsiviilhagi seisukohalt.⁵

Väljatoodust tingituna muudeti seaduse sätteid ning kehtiv kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi KrMS) § 38 lg 1 p 2 sätestab, et kannatanul on õigus esitada uurimisasutuse või prokuratuuri kaudu tsiviilhagi hiljemalt kümne päeva jooksul pärast talle kriminaaltoimiku tutvustamisest alates. Teatud eelduste olemasolul võib prokuratuur nimetatud tähtaega pikendada menetlusosalise kirjaliku taotluse alusel.

² Juha Sarv. Tsiviilhagi menetlemine kriminaalmenetluses – aeg tsiviliseeruda. Kohtute aastaraamat 2009.a lk 121. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/998/Kohtute_aastaraamat_2009.pdf

³ Seletuskiri Vabariigi Valitsuse algatatud kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (599 SE II) teise lugemise teksti juurde, lk 4. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=793874&u=20130317232810>.

⁴ Raul Otsa. Olulised muudatused tsiviilhagi esitamisel kriminaalasjades – advokaadibüroo Aivar Pilv. Kliendileht september 30.09.2011.a. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.apilv.ee/olulised-muudatused-tsviilhagi-esitamisel-kriminaalasjades/19/510/82/article>

⁵ Seletuskiri Vabariigi Valitsuse algatatud kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (599 SE II) teise lugemise teksti juurde (viide 3), lk 4.

Nimetatud tähtaja ületamine toob KrMS § 225 lg 1¹ järgi kaasa võimaluse kannatanul esitada tsiviilhagi ainult tsiviilkohtumenetluse raames. Selleks, et kannatanu ei unustaks tsiviilhagi õigel ajal esitada või kui ta ei tea sellise võimaluse olemasolust, on KrMS § 38 lg 4 kohaselt uurimisasutus ja prokuratuur kohustatud selgitama talle tema õigusi, tsiviilhagi esitamise korda, tsiviilhagile esitatavaid põhilisi nõudeid, tsiviilhagi esitamise tähtaega ja selle möödalaskmise tagajärgi, samuti riigi õigusabi saamise tingimusi ja korda.

Töö autoril tekib aga küsimus, et mis juhtub siis kui uurimisasutus või prokuratuur jätab need õigused selgitamata või teeb seda ebapiisavalt? Tõenäoliselt ei ole mõeldav, et kannatanu saaks esitada need menetluse hilisemas etapis oma soovi järgi. Kes siis vastutab antud situatsioonis, kui kannatanu ei saa esitada tsiviilhagi kriminaalmenetluses ning peab seda tegema tsiviilkohtumenetluses? Sellisel juhul suurenevad kannatanu kulud tsiviilkohtumenetluses, sest kannatanul tuleb tasuda ka riigilõiv. Samuti võib ka tõendamine osutada keerulisemaks, sest tulenevalt TsMS § 230 lg-st 1 peab kumbki pool hagimenetluses tõendama neid asjaolusid, millele tuginevad tema nõuded ja vastuväited, kui seadusest ei tulene teisiti. Iga väidet ja seisukohta peab hageja olema suuteline tõendama. Kui aga kriminaalmenetluses teeb tõendite kogumise osas suurema töö ära uurimisasutus, siis tsiviilkohtumenetluses peavad isikul juba hagi esitades olema teatud tõendid, sest kui puuduvad tõendid, ei võta kohus asja menetlusse. Uurimisasutustel ja prokuratuuril on aga ligipääs erinevatele andmebaasidele ning nad saavad pöörduda erinevate asutuste poole, nõudmaks sealt vajalikke tõendeid. Selline õigus aga tavaisikul puudub. Seega, kui uurimisasutus või prokuratuur jätab KrMS § 38 lg-st 4 tuleneva kohustuse täitmata või teeb seda ebapiisavalt, võib siin rääkida riigivastutusest, vähemalt selles osas, mis suurendas kannatanu kulusid seoses tsiviilkohtumenetlusega. Riigivastutuse käsitlust on pooldanud ka J. Sarv oma kirjalikus arvamuses.⁶ Käesolev töö ei käsitle riigivastutusega seonduvat.

1.2. Tsiviilhagi olemus

KrMS § 38 lg 1 p 2 sätestab, et tsiviilhagi esitamise õigus on kannatanul. KrMS § 37 lg 1 määratleb kannatanu isikuna, kellele on kuriteoga või süüvõimetu isiku poolt õigusvastase teoga vahetult tekitatud füüsilist, varalist või moraalset kahju. Riigikohus on seda sätet tõlgendanud nii, et kahju tekitamist KrMS § 37 lg 1 mõttes tuleb käsitada üldisemalt: eeskätt kui isiku õigushüvede kahjustamist või ründamist. Sellega võib, kuid alati ei pruugi kaasneda

⁶ J. Sarv (viide 1), lk 126.

rikutud hüveolukorra taastamisele või heastamisele suunatud (tsiviilõigusliku) nõudeõiguse tekkimine.⁷ Sama Riigikohtu lahend täiendab kannatanu mõistet ning nimetab kannatanuks vaid isiku, kelle puhul on kriminaalmenetluse esemeks oleva teoga kahjustatud või rünnatud mõnd sellist õigushüve, mida on määratud kaitsma ka see kuriteokoosseis, mille järgi kriminaalmenetlus toimub.⁸ Töö autor on sellise Riigikohtu tõlgendusega nõus, sest mõeldamatu oleks, kui kriminaalmenetluses saaks kannatanu esitada igasuguseid nõudeid, mis tal võivad olla isiku vastu, kes on samas kriminaalasjas süüdistatav või siis tsiviilkostja.

Tekib küsimus, kas kannatanu nõue tuleneb kuriteost? Mõiste „kuriteoga tekitatud kahju“, mida nii seaduses kui ka õiguskeeles üldiselt kannatanu nõudest rääkides kasutatakse, võib esmapilgul tekitada mulje, nagu oleks kuriteo toimepanemine iseenesest kannatanu nõude tekkimise alus või vähemalt, et kuriteo korral tekkiva kannatanu nõude puhul on tegemist iseseisva nõudeliigiga. Vaatamata kirjeldatud arusaama suhteliselt laiale levikule, ei saa sellega nõustuda. Teole antav karistusõiguslik hinnang – s.t et tegu vastab kuriteokoosseisule, on õigusvastane ja süüline – ei muutu ise teo osaks ega seega tsiviilõigusliku hinnangu objektiks. Samuti ei ole teo kuriteokoosseisupärasus iseenesest tsiviilõiguste ja –kohustuste tekkimise alus.⁹ Kannatanu tsiviilnõude alus ei ole mitte süüdistatava kuritegu, vaid süüdistatava tegu, mis täidab tsiviilõiguste ja –kohustuste tekkimise eeldused. Sellel, et sama tegu – tervikuna või üksnes teatud osas – vastab ka mõne kuriteokoosseisu tunnustele, ei ole iseenesest tsiviilõiguslikku tähendust.¹⁰ Autor on seisukohal, et ei oleks mõeldav, kui iga süüteo puhul saaks kannatanu esitada tsiviilõiguslikke nõudeid. Sellisel juhul toimuks lisaks menetluse venitamisele ka inimese loomusele omane kättemaksuhimu. J. Sarve artiklist näeme siiski, et esineb kaudne õiguslik seos tsiviilhagis esitatava nõude ja kriminaalmenetluse aluseks oleva kuriteokoosseisu vahel, ja seda seetõttu, et kehtivas õiguses võib tsiviilhagi esitada üksnes kannatanu.¹¹

1.3. Tsiviilhagis esitatavate nõuete piiritlemine

On selge, et kriminaalmenetluses ei saa kannatanu esitada igasuguseid nõudeid ning seda seisukohta on tõdenud ka Juhan Sarv oma artiklis, mida kohe lähemalt ka käsitletakse. Süüdistatava süüküsimuse ja tema vastu suunatud tsiviilnõude lahendamise ühe ja sama

⁷ RKKKm 3-1-1-97-10, p 15.

⁸ RKKKm (viide 7), p 19.

⁹ Juhan Sarv. Haginõuded kriminaalmenetluses. Juridica 2011, nr 5, lk 371.

¹⁰ J. Sarv (viide 9), lk 371.

¹¹ J. Sarv (viide 9), lk 372.

menetluse raames on põhjendatud üksnes juhul, kui neil kahel õigusvaidlusel on piisav ühisosa. Selline ühisosa saab eksisteerida kannatanu nõude aluse ja kriminaalmenetluse esemeks oleva teo vahel.¹² Kindlasti ei ole mõeldav eelnimetatud nõude aluse ja teo täielik kattuvus, sest sellisel juhul oleks kriminaalmenetluses hagi esitamine küllaltki haruldane. Nii on arvanud ka J. Sarv. Töö autori arvates koormaks see aga omakorda õigusemõistmist, sest kui isik ei saa tsiviilhagi esitada kriminaalmenetluses, esitab ta selle tsiviilkohtumenetluse korras – venib menetlusele kuluv aeg ja samuti on ka kohtukulud üsna suured.

Riigikohtu seisukoha järgi peab kriminaalmenetluslikus tsiviilhagis esitatav nõue olema vahetult suunatud kuriteo tunnustele vastava teoga rikutud hüveolukorra taastamisele.¹³ Selline sõnastus tekitab aga töö autoril küsimuse nende süütegude osas, mille tagajärjeks on kannatanu(te) surm. Kellele sellisel juhul n.ö taastada rikutud hüveolukord? J. Sarv on oma artiklis nentunud, et hüveolukorra taastamisega tuleks vaadeldavas kontekstis võrdsustada ka selle heastamine, sest paljudel juhtudel pole rikkumiseelse seisundi ennistamine enam võimalik või pole see kõige mõistlikum.¹⁴

Kriminaalmenetluslikus tsiviilhagis saab kehtiva õiguskorra alusel esitada üksnes sellise nõude, mida tsiviilkohtumenetluse (TsMS) § 1 kohaselt oleks põhimõtteliselt võimalik läbi vaadata tsiviilkohtumenetluses. Samas ei saa tsiviilhagis esitada nõudeid, mille menetlemine on halduskohtu kompetentsis.¹⁵

1.4. Õigustatud subjektid tsiviilhagi esitamisel

Eesti Vabariigi Põhiseadus (PS) § 15 1. lause sätestab, et igal on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. See lause sätestab subjektiivse menetlusõigusliku tagatise, mille eesmärk on muuta põhiõiguste materiaalõiguslik sisu tegelikkuseks. Selle lause põhiseaduslik sõnum kõlab: iga subjektiivset õigust peab olema võimalik realiseerida kohtus tõhusas ja ausas menetluses mõistliku aja jooksul.¹⁶ Üldine kohtusse pöördumise õigus on ühtaegu nii põhiõigus kui ka üks õigusriigi keskne põhimõte, selle nurgakivi. See teeb riigist lõppastmes õigusriigi, ilma milleta õigusriik on mõeldamatu.¹⁷

¹² J. Sarv (viide 9), lk 373.

¹³ RKKKo 3-1-1-3-10, p 24.

¹⁴ J. Sarv (viide 9), lk 373.

¹⁵ J. Sarv (viide 9), lk 374.

¹⁶ M. Ernits PS § 15/1.2. – Ülle Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3. Vlj. Tallinn: Juura 2012, lk 203.

¹⁷ M. Ernits PS § 15/1.2. (viide 16), lk 203-204.

Õigust pöörduda oma õiguste kaitseks kohtusse võib nimetada ka üldiseks kohtutee garantiiks ja see tuleneb PS § 15 lg 1 esimese lause sõnastusest. See tähendab, et kohtul on PS alusel ülesanne ja pädevus võtta menetlusse ning vaadata sisuliselt läbi kaebus põhiõiguse rikkumise asjas ka siis, kui menetlusseadustik vastavat kaebevõimalust ette ei näe.¹⁸

See tähendab ka seda, et isik, kes on kriminaalmenetluses kannatanu, omab PS §-st 15 tulenevat igäihe õigust. Talle kui kannatanule tulevad kriminaalmenetluse seadustikust lisanõuded, millele ta peab vastama, kuid see ei tähenda et talle ei kohalduks Eesti Vabariigi põhiseadus. Kuna töö teemaks on tsiviilhagi kriminaalmenetluses, siis tsiviilhagi saab nõuda isik, kes on süüteoga saanud kahju - kas siis vahetult süüteoga tekitatud või süüteoga kaasnevat kahju. Oluline on antud peatükis käsitleda ka lähedase isiku mõistet, sest on juhtumeid, kui näiteks liiklusõnnetuses saab isik surma ning tsiviilhagi esitamise õigus tekib tema lähedasel teatud eelduste olemasolul. Seda töö autor käsitleb magistritöö järgnevatel lõikudes.

Töö autoril tõusetus põhiseaduse § 15 lugedes küsimus. Kas kohus peab alati igäihe pöördumise vastu võtma?

Üldjuhul on kohus subjektiivsete õiguste kaitsja. Seega, et kellelgi tekiks õigus pöörduda kohtusse, peavad tema subjektiivsed õigused olema rikutud või vähemalt peab isikul olema põhjendatud kaebe võimaliku rikkumise kohta. Kohtusse pöördumise õigustatud isiku kindlaksmääramise lähtepunkt: see õigus on isikul, kes isiklikult on õiguste ja vabaduste rikkumise ohver ehk kannatanu. Seega reeglina ei laiene kohtusse pöördumise õigus olukordadele, kus isiku enda huvid ja õigused küll vahetult riivatud ei ole, kuid ta soovib astuda samme kellegi teise või üldistes huvides. Riigikohus on hoiakut, et kaebaja peab olema isiklikult riivatud, selgelt väljendanud näiteks juhtumil, kus isik soovis pöörduda kohtusse looduskeskkonna kaitseks.¹⁹ Eesti Vabariigi põhiseadus ei anna midagi teada rikkumise astme kohta ehk siis seda, kui intentsiivne peaks üks rikkumine olema. Seda on täheldanud ka Rait Maruste oma teoses „*Konstitutsionalism*“, milles ta kirjutab, et põhiseadus jätab lahtiseks selle, milline peab olema rikkumise määr ehk ulatus või raskusaste, mille puhul on õigus kohtusse pöörduda. See on jäetud asjaomaste seaduste otsustada. Teisest küljest on see ka kohtu õigus pöördumine tagasi lükata, kui väidetav rikkumine on formaalne, vähetähtis või

¹⁸ M. Ernits PS § 15/2.1.1 . – Ülle Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3. Vlj. Tallinn: Juura 2012, lk 205.

¹⁹ Rait Maruste. *Konstitutsionalism. Põhiõiguste ja –vabaduste kaitse*. Juura, Tallinn, 2004, lk 302.

ebaoluline või kujutab endast näiteks selget kaebaõiguse kuritarvitust või on ilmselt põhjendamatu.²⁰ Ka Euroopa Inimõiguste Kohus (edaspidi EIÕK) on artikli 6 lõike 1 interpreteerimisel lähtunud sellest, et väikeste ja massiliste rikkumiste korral, nagu parkimiskorra või liikluseeskirjade rikkumised võib artikli 6 standardite rakendamises teha mööndusi. Printsip on, et raskete tagajärgedega asjades rakenduvad artikli 6 garantiid kohe ja täies mahus, kergemate asjade puhul piisab aga sellest, kui on olemas kohtuliku järelvalve võimalus.²¹

Riigikohus on oma lahendis öelnud, et põhiseaduse §-des 13–15 ette nähtud õigus kohtulikule kaitsele hõlmab nii isiku õigust esitada õiguste ja vabaduste rikkumise korral kaebus kohtule kui ka riigi kohustust luua põhiõiguste kaitseks kohane kohtumenetlus, mis on õiglane ja tagab isiku õiguste tõhusa kaitse.²² Põhiõiguse rikkumise asja menetlusse võtmise pädevus on PS alusel sõltuvalt asja olemusest nii tsiviil-, kriminaal- kui halduskohtul.²³

Riigikohus on täiendanud kannatanu mõistet ning nimetab kannatanuks vaid isiku, kelle puhul on kriminaalmenetluse esemeks oleva teoga kahjustatud või rünnatud mõnd sellist õigushüve, mida on määratud kaitsma ka see kuriteokoosseis, mille järgi kriminaalmenetlus toimub. Seega on siin kaks nõudmist, mis peavad olema täidetud selleks, et isik saaks kriminaalmenetluses esitada tsiviilhagi. Töö autori arvates on selliselt kitsendatud isiku PS § 15 1. lausest tulenevat õigust, sest kriminaalmenetluses ei saa näiteks igaüks esitada hagi, vaid isik, kes vastab kannatanu mõistele ning kellele on tekitatud teoga kahju. Seega ei ole realiseeritud PS § 15 tulenevat õigust. Teisest küljest jällegi saaks isik esitada nõude tsiviilkohtupidamises, kui kriminaalmenetluses kohus tsiviilhagi vastu ei võta, see aga omakorda eeldab jällegi teatud nõuete täitmist, mis tuleneb nüüd juba tsiviilkohtumenetluse seadustikust (edaspidi TsMS).

E. Kergandberg on oma artiklis öelnud, et tema arvamuse kohaselt realiseerub kriminaalmenetluse kontekstis PS § 15 1. lauses sätestatud põhiõigus vaid väga suurte klauslitega. Ta on sellist lähenemist põhjendanud legaliteedipõhimõttega. Nimelt on selle põhimõtte kohaselt kuriteos kannatanu õigus pöörduda enese kaitseks kohtu poole üsnagi piiratud. Legaliteedipõhimõtte kohaselt peavad uurimisasutus ja prokurör oma pädevuse piires suurema osa kuritegude tunnuste ilmnemisel alustama kriminaalmenetlust, sõltumata

²⁰ R. Maruste (viide 19), lk 301.

²¹ R. Maruste (viide 19), lk 301.

²² RKPJKo 3-4-1-19-11, p 22.

²³ M.Ernits PS § 15/2.1.1 (viide 18), lk 206.

kannatanu või ka mistahes muu isiku arvamusest. Ka vahetult kohtusse pöördumise õigus on enamiku kuritegude puhul teadupärast vaid prokuröriil. Kriminaalmenetluse sfääris on märgata mitmeid ilminguid, mis taastoodavad kõnealust põhiõigust. Neist tuleks kindlasti nimetada oportuuniteedipõhimõtet legaliteedipõhimõtte korrigeerijana.²⁴ Selle seisukohaga töö autor nõustub, et oportuuniteet reguleerib legaliteeti, kuid nendib, et see ei asenda legaliteeti - legaliteet toimib tingimusteta, kuriteotunnuste ilmnemisel ei ole kellegil õigust otsustada mitte alustada süüteomenetlust.

E. Kergandberg on märkinud artiklis veel seda, et igasugune kohtueelne menetlus muudab küsitavaks põhiseaduse § 15 esimeses lauses sätestatud põhiõiguse absoluutsuse.²⁵ Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaandes on samuti kinnistatud E. Kergandbergi välja öeldut selles osas, et PS § 15 1.lause ei nimeta põhisõiguse piiramise tingimusi.²⁶ PS §-s 15 ettenähtud isiku kaebeõigus ei ole absoluutne. Seadusandjal on õigus määratleda põhiseadusega sätestatud raamides selle piirid, arvestades sealhulgas teiste põhiseaduslike väärtustega.²⁷ Ashingdane'i kaebuses Ühendkuningriigi vastu selgitas kohus kohtusse pöördumise õiguse võimaliku piiramist ning märkis, et kohtusse juurdepääsu reguleerimine „*võib varieeruda ajas ja kohas vastavalt ühiskonna ja indiviidide vajadustele ja võimalustele*“. Kohtusse pöördumise õigus võib menetluse ökonoomia ja efektiivsuse huvides olla piiratud mitmesuguste seaduste alusel seatud piirangutega, nagu näiteks hagi hind, aegumine, vähene tähtsus, ilmne põhjendamatus ja kaebeõiguse kuritarvitamine jmt, või olla seatud sõltuvusse mitmesugustest eeltingimustest, nagu kohtueelse etapi, lepitusmenetluse vmt läbimisest.²⁸

Oluline on siinkohal ära märkida õiguskantsler Indrek Tederi poolt öeldu. Oma arvamuses, mis puudutas kõrget riigilõivu kohtusse pöördumisel, leidis Teder, et kuna PS § 15 1. lauses sisalduva kohtusse pöördumise õiguse näol on tegemist ühe põhiseadusega kõrgeimat kaitset vajava õigusega, saab selle kasutamist piirata üksnes mõni teine sama tasandi õigus või põhiseaduse järku väärtus. Seetõttu peab ta selle õiguse piiramist lubatavaks üksnes

²⁴ Erik Kergandberg. Põhiõigused. Kohtukaebeõigus ja kohtukaebeõiguse tagamisega seonduvaid probleeme Eesti kriminaalmenetluses. Juridica 1999, nr 9, lk 434.

²⁵ E. Kergandberg (viide 24), lk 434.

²⁶ M.Ernits PS § 15/2.4 – Ülle Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3. Vlj. Tallinn: Juura 2012, lk 216.

²⁷ RKPJKm 3-4-1-3-08, p 5.

²⁸ R. Maruste (viide 19), lk 303.

menetlusökonoomia eesmärgil.²⁹ Selline arvamus tekkis tsiviilasja põhjal, kus riigilõiv oli äärmiselt kõrge. Indrek Teder on samas arvamuses öelnud ka seda, et riigilõiv on olemuslikult üksnes piirang, mitte aga kohtusse pöördumise takistus.

Isikul on õigus kohtusse pöörduda, kuid tuleb järgida meil kehtivaid teisi seadusi, mis võivad piirata PS § 15 1. lauset. Tsiviilkohtumenetluses on meie õiguskorras tõesti nii, et isik pöördub hagiga otse kohtusse ning kohus otsustab seadust järgides, kas hagi võetakse menetlusse või mitte. Sageli vajab isik juriidilise haridusega inimese abi, sest oluline on järgida haginõudeid, kuna see võib olla üks põhjus, miks kohus hagi menetlusse ei võta. Süüteo puhul algatab uurimisasutus või prokuratuur kriminaalmenetluse ning hoidmaks kokku aega, antakse kannatanule võimalus esitada kriminaalmenetluse raames tsiviilhagi. Seaduse pinnalt ei nähtu kannatanule ühtegi keelavat paragrahvi selle kohta, et ta ei tohiks süüteoga kaasneva kahju hüvitamiseks pöörduda hagiga kohe tsiviilkohtusse. Selline teguviis aga ei tundu töö autori arvates mõistlik, sest süüteoga tekitatud vahetu kahju välja mõistmine toimub ikkagi kriminaalkohtus ning kui juba on käimas menetlus, siis ei ole vajadust raisata aega ja kindlasti ka raha teise menetluse jaoks.

Seega võiks öelda, et PS § -st 15 tulenevat õigust piiravad ka meie õiguskorras kehtivad teised seadused, mis sätestavad kannatanutele tingimused, kui nad soovivad pöörduda kohtu poole.

Küsimusele, kas kohus peab alati isiku pöördumise vastu võtma, võiks töö autori arvates vastata tulenevalt põhiseadusest eitavalt. Selles on sätestatud isiku õigus pöörduda kohtusse, aga pole sätestatud kohtu kohustust pöördumine vastu võtta. Riigikohus on küll öelnud, et kui kohus möönab kaebaja õiguste rikkumise võimalikkust kaebuses toodud asjaoludel, siis on tal kohustus asja menetleda.³⁰ Sama kehtib ka teistes kohtumenetlustes. Piisav on, kui kaebuse või hagi esitaja rikkumist usutavalt väidab, nimetades põhjused, miks ta arvab et keegi või siis õigusakt/toiming tema õigusi rikub. Olgugi, et PS tekstis on kasutatud mitmust, ei tohi kohus keelduda kaebuse sisulisest menetlemisest, kui isiku poolt usutavalt väidetud asjaolude esinemise korral on vähemalt ühe subjektiivse õiguse rikkumine võimalik. Usutavalt peab

²⁹ Indrek Teder. Arvamus põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluses. Kõrge riigilõiv kohtusse pöördumisel. 17.12.2012, lk 5, p 17. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_arvamus_rls_ss_57_lg_1_ja_22_ja_lisa_1_asi_nr_3-4-1-28-12.pdf

³⁰ RKHKm 3-3-1-9-08, p 15.

väitma enda õiguse rikkumist, sest kohtusse pöördumine on tagatud ainult isiku enda õiguse rikkumise korral.³¹

Seega saab ka selle Riigikohtu lahendi alusel öelda, et kohustust kaebus vastu võtta ei ole, kuid kui kohus möönab kaebaja õiguste rikkumist, on tal kohustus asja menetleda. PS § 15 tulenev põhiõigus on piiratud nii õiguste rikkumise kui ka kriminaalmenetluses lähedase isiku ning kannatanu mõistega.

Isikule on põhiseaduse järgi tagatud õigus pöörduda kohtusse, kuid see on töö autori arvates samal ajal ka piiratud. Nimelt on isikute õigust kohtusse pöördumisel takistanud riigilõivu suurus. Praeguseks on küll Riigikogu vähendanud riigilõivude määrasid, kuid siiski käib see paljudele üle jõu ning selliselt ei saa kõik isikud realiseerida oma kohtusse pöördumise õigust. Ka Eesti Vabriigi Põhiseaduse kommentaarides on nenditud, et mistahes riigilõiv riivab igal juhul õigust pöörduda kohtusse, sest kujutab endast takistust selle õiguse realiseerimisel.³²

Kuna antud töö keskendub peamiselt siiski kriminaalmenetluses tsiviilhagi väljamõistmise küsimusele, tuleks käesoleval juhul ära märkida asjaolu, et KrMS § 38 lg 3 kohaselt on tsiviilhagi varalise kahju hüvitamise nõudes kriminaalmenetluses riigilõivuvaba. Raul Otsa on oma artiklis nentunud sama, mida sätestab KrMS § 38 lg 3 ning lisaks on tema meelest nimetatud säte eksitav. Nimelt jaguneb VÕS § 128 lg 1 järgi hüvitatav kahju varaliseks ja mittevaraliseks. Varaline ehk materiaalne kahju on sama paragrahvi lg 2 kohaselt otsene varaline kahju ja saamata jäänud tulu, mis on isiku vara ehk tema õiguste ja kohustuste kogumi rahalise väärtuse vähenemine või piltlikult öeldes „auk isiku varalises sfääris“. Samuti sätestab VÕS § 128 lg 3, et mittevaraline kahju hõlmab eelkõige kahjustatud isiku füüsilist ja hingelist valu ning kannatusi. Järelikult võib KrMS § 38 lg-st 3 tuletada, et mittevaralise ehk moraalse kahju hüvitamise nõue kriminaalasjades ei ole riigilõivuvaba.³³

Samas on Riigikohtu kriminaalkolleegium oma 12. mai 2009. aasta otsuses nr 3-1-1-41-09 leidnud, et kuivõrd riigilõivuseaduse § 22 lg 1 p 11 sõnastus ei seo riigilõivuvabastust üksnes varalise kahju hüvitamise nõudega, siis paneks riik ebavõrdsesse olukorda isikud, kellele on mittevaraline kahju tekitatud kuriteoga. Seetõttu asus Riigikohus seisukohale, et

³¹ M. Ernits PS § 15/2.1.1 (viide 18), lk 207-208.

³² M. Ernits PS § 15/2.1.1 (viide 18), lk 208.

³³ R. Otsa. Mittevaralise kahju hüvitamise regulatsiooni puudustest kriminaalasjades. Advokaadibüroo Aivar Pilv. Kliendileht 08.11.11.a.
Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.apilv.ee/mittevaralise-kahju-huvitamise-regulatsiooni-puudustest-kriminaalasjades/19/516/86/article>

riigilõivuvabastus kehavigastuse, muu terviserikke või toitja surmaga seotud mittevahalise kahju hüvitamise hagi esitamisel kehtib ka nõude esitamisel kriminaalmenetluses. Järelikult on kriminaalasjades vabastatud riigilõivust nii vahalise kui ka mittevahalise kahju hüvitamise nõuded kehavigastuse, muu terviserikke või toitja surmaga seotud tsiviilhagide esitamisel.³⁴

Töö autori arvates selline käsitus, kus riigilõivuvabastus kehtiks ainult vahalise kahju osas, ei ole jälle kooskõlas PS § 25, sest eelistatud seisus oleksid isikud, kel on tekkinud ainult materiaalne kahju. Tihti aga tekib süüteo toimepanemisega isikul ka mittevahaline kahju. Paljud süüteod on isikuvastased, mis paratamatult toovad endaga kaasa ka valu ja kannatusi.

Õigustatud subjektide all ei saa me käsitleda ainult KrMS § 37 lg-st 1 tulenevat kannatanut, sest võib juhtuda, et süüteo toimepanemise tulemusel kannatanu sureb. Pärnu Maakohtu otsuses nr 2-10-779 on leitud, et kui üldiselt tuleb hüvitada üksnes kahjustatud isikule endale tekkinud kahju, siis VÕS § 134 lg 3 võimaldab isiku surma või talle raske kehavigastuse tekitamise korral mittevahalise kahju rahalise hüvitamise nõude ka isiku lähedastele, kui neil esineb erandlikke asjaolusid, mis õigustaksid hüvitise maksmist.³⁵ Mittevahalise kahju puhul ei ole peetud alati oluliseks fakti, et kannatanu ei saa isiklikult hüvitist kasutada, kuna vigastuste raskuse tõttu ei ole ta võimeline seda tegema.³⁶ Kohtupraktikas on asunud seisukohale, et kannatanu lähedastel tekib võimalus nõuda hüvitist mittevahalise kahju eest, eriti kui kannatanu üleelamised on põhjustanud sellise mittevahalise kahju tekke. Kannatanu lähedastel on õigus nõuda mittevahalise kahju hüvitamist selle tekitanud isikult. Tekitatud kahjuks peab olema vigastuse tekkimine või surma põhjustamine.³⁷ See on põhjendatud esmajoonel kahju tekitajale mõistlikus ulatuses teo ettenähtavuse tagamiseks, aga ka kahju tekitajate määratlemata hulga nõuetega koormamisega maksejõuetuks muutumise vältimiseks.³⁸

Riigikohtu kriminaalkolleegium märkis oma lahendis nr 3-1-1-57-10, et VÕS § 134 lg 3 kohaldamise seisukohalt ei oma tähendust surnu isik kui selline. Eelnimetatud paragrahvile

³⁴ R. Otsa (viide 33).

³⁵ Pärnu Maakohtu 10.novembri 2010.a otsus tsiviilasjas 2-10-779.

³⁶ H. McGregor. Moraalse kahju liigid. Teosest „McGregor on Damages“. The Common Law Library, number 9, lk 954-966. Silva Soomets (tõlk). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikohus.ee/?id=533>.

³⁷ Ann Keevallik. Erandlikest asjaoludest tuleneva mittevahalise kahju hüvitamine deliktivastutuse korral: bakalaureusetöö. Juhendaja: dots. Margus Kingisepp. Tartu Ülikool 2012, lk 27-28 (käsikiri Tartu Ülikooli õigusteaduskonna teabekeskus).

³⁸ RKTKo nr 3-2-1-19-08, p 16.

võivad erandlike asjaolude ilmnemisel tugineda nii noorte ja majanduslikult edukate kui ka vanemate ja finantsiliselt kehvemal järjel olevate inimeste lähedased isikud.³⁹

Kuigi seaduses ei ole määratletud lähedaste ringi ning see on jäetud kohtu määratleda, on kohtupraktika kohaselt eelduslikult lähedasteks isikuteks kannatanu lapsed, abikaasa, vanemad ja elukaaslane. Kohtupraktika lisab lähedaste ringi ka õed-vennad.⁴⁰ Kui laps on täisealine, on tema ja vanemate lähedust õigustavaks lisaargumendiks toodud koos elamist, tihedat suhtlemist, üksteisele toeks olemist. Sellise järelduse tegi autor, lugedes M. Vuti poolt kirjutatud kohtupraktika analüüsi⁴¹

Kui kohtupraktika kohaselt kuulub VÕS § 134 lg 3 mõistes lähedaste hulka surnud isikuga koos elanud abikaasa, siis alati ei pruugi selline järeldus olla põhjendatud. Õiguskirjanduses on ka selgitatud, et võib esineda olukordi, kus abikaasad ei ela enam koos, kuid seaduse silmis on nad abielus ja seeläbi võidakse pidada abikaasat automaatselt lähedaseks isikuks. Tänapäeval *de facto* kooselamine kellegagi on võrreldav kooselamisega abikaasaga. Isikul kellega koos elatakse, tekiks samasugused õigused. See õigus võiks kehtida ka samast soost olevate isikute suhtes. Igal juhul peaks kuuluma lähedaste isikute hulka need isikud, kelle omavaheline suhe meenutab mingilgi viisil perekonda.⁴²

Olgugi, et kohtupraktikas on VÕS § 134 lg 3 mõistes lähedasteks isikuteks peetud peamiselt lähisugulasi ja abikaasat, ei ole välistatud, et kohtu diskretsiooni alusel kuuluvad selliste lähedaste isikute ringi ka muud isikud. Hindamaks, kas isikud on omavahel lähedased VÕS § 134 lg 3 mõistes, saab kohus kasutada erinevaid kriteeriume. Lisaks sugulusele ja kooselule võib selliseks kriteeriumiks täiendavalt olla ka näiteks isikute vastastikune majanduslik sõltuvus, elukorralduslikult ühise majapidamise toimimiseks ülesannete jaotus, vms.⁴³

Tallinna Ringkonnakohus on oma otsuses nr 1-11-1922 selgitanud „lähedase“ mõistet: [...] *vanemad ja lapsed on lähedased isikud ja mitte ainult üldjuhul ning asjaolu, et nad elavad erinevates riikides, ei mõjuta nende lähedust, nii nagu ei mõjuta seda ka nende vanus. Nimelt ei hõlma käesoleval juhul mõiste „lähedus“ mitte elukohtade vahelist vahemaad, vaid siiski*

³⁹ RKKKo 3-1-1-57-10, p 24.

⁴⁰ Margit Vutt. Lähedase isiku surma põhjustamisega tekitatud mittevaralise kahju hüvitamine. Kohtupraktika analüüs, märts 2012, lk 26. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/1321/MittevaralineKahjuSurmaPohjustamisel_Avaldamiseks.pdf

⁴¹ M. Vutt (viide 40).

⁴² A. Keevallik (viide 37), lk 27-28.

⁴³ A. Keevallik (viide 37), lk lk 28-29.

*sugulusastet, mis ema ja lapse vahel on vaieldamatult olemas ja seda kõige tihedam.*⁴⁴ Samas lahendis on Tallinna Ringkonnakohus pidanud lähedaseks isikuks VÕS § 134 lg 3 mõttes ka tapetud täisealise poega, kes elas teises riigis. Seega peetakse vanemaid ja lapsi eelduslikult lähedasteks isikuteks. Tõenäoliselt saab selle eelduse ka ümber lükata, näiteks olukorras, kus vanemaõigused on ära võetud või kui suhete iseloom eelduse muul põhjusel ümber lükkab.⁴⁵

Ülaltoodud käsitlus on töö autori arvates oluline antud magistritöös, sest tsiviilhagi esitamine kriminaalmenetluses on kannatanu õigus ning kui kannatanu saab süüteo toimepanemise tagajärjel surma, on tsiviilhagi esitamise võimalus tema lähedasel. Sellest eeldusest lähtuvalt on töö autor käsitlenud õigustatud subjektide regulatsiooni.

1.5. Kahju liigid

Keskseteks eraõiguse säteteks, mis reguleerivad kahjunõude ulatust ja sisu, on võlaõigusseaduse (edaspidi VÕS) § 127 jj. Kuid üksnes nende sätete alusel ei saa otsustada, kas kahju hüvitamise nõue on üldse tekkinud. Üheks kahju hüvitamise kohustuse tekkimise vajalikuks eelduseks on kahju olemasolu kannatanul.⁴⁶ Ka Eesti Vabariigi Põhiseaduse kommenteeritud väljaandes on kirjas, et hüvitamisnõude esmaseks tingimuseks on kahju tekkimine hüvitise nõudjal. Kahju on ühe isiku õigushüve vähenemine teise isiku teo tulemusena.⁴⁷ Riigikohus on oma lahendis öelnud ka, et kahju hüvitamise nõude rahuldamiseks peab olema tuvastatud ühe tingimusena kahju tekitamine kannatanule. Ei saa lugeda tõendatuks asjade kahjustamist neid tuvastamata.⁴⁸

Selline käsitlus on igati loogiline, sest ei ole mõeldav ainuüksi see, et süüdlane on küll kasu saanud, kuid kannatanul puudub kahju ning ikkagi on tal võimalus hageda. Sellisel juhul toimuks kannatanu alusetu rikastumine, mis omakorda annaks nõudeõiguse süüdlasele.

⁴⁴ M. Vutt (viide 40), lk 16.

⁴⁵ Margit Vutt. Lähedase isiku surma põhjustamisega tekitatud mittevaralise kahju hüvitamise kohtupraktika. *Juridica* 2012, nr 6, lk 469.

⁴⁶ Margit Vutt. Kahju hüvitamise normide kohaldamine kriminaalasja lahendavas kohtus. Kohtupraktika analüüs, Tartu, 2008, lk 3-4. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikohus.ee/vfs/781/KahjuHyvitamineKaristusõiguses.pdf>

⁴⁷ I. Pilving; P. Roosma § 25/2.1. – Ülle Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3. Vlj. Tallinn: Juura 2012, lk 332.

⁴⁸ RKTKo 3-2-1-159-09, p 10.

Mida veel tuleks silmas pidada on asjaolu, et kahju hüvitise nõude aluseks ei ole VÕS § 127 jj (need normid näevad ette kahju hüvitamise ulatuse), vaid selleks on siiski kas lepingurikkumine või delikt. Kuriteoga tekitatud kahju hüvitamise nõue põhineb deliktiõiguslikul koosseisul.⁴⁹

KrMS § 306 lg 1 p 11 sätestab, et kohus peab lahendama nii kuriteoga tekitatud kahju hüvitamise küsimuse kui ka tsiviilhagi puudutava küsimuse. Kuriteoga tekitatud kahju puhul on tegemist näiteks siis, kui toimub vargus ning varastatakse ära auto, siis selline kahju kohtus hüvitatakse. Kui nüüd varas lõhkus auto kättesaamiseks kalli garaažiukse, siis selline kahju on kuriteoga kaasnev ning selle osas peaks inimene esitama tsiviilhagi – kas kohus selle ka välja mõistab on omaette küsimus.

Helmeri Indela on oma artiklis kirjutanud, et kriminaalmenetluses esitatava hagi esemeks võib olla mis tahes tsiviilõiguslik nõue, mis on vahetult suunatud kuriteoga rikitud hüveolukorra taastamisele. Muu hulgas on kriminaalmenetluses tsiviilhagis võimalik esitada näiteks kohustuse täitmise nõue, alusetu rikastumise nõue, kinnistusraamatu kande parandamise nõue ja nõue asja ebaseaduslikust valdusest väljanõudmiseks jms.⁵⁰

Kui rääkida kahju hüvitamisest üldiselt, siis peaks ilmselt küsima, millist eesmärki teenib kahju hüvitamine. VÕS § 127 lg 1 sätestab, et kahju hüvitamise eesmärk on kahjustatud isiku asetamine olukorda, mis on võimalikult lähedane olukorrale, milles ta oleks olnud, kui kahju hüvitamise kohustuse aluseks olevat asjaolu ei oleks esinenud.

Aga kui tegemist on surnud isikuga? Sellisel juhul ei saa juttu olla kahjustatud isikust, kellele saab midagi rahaliselt kompenseerida. Tegelikult ei ole üldse võimalik rahaliselt kompenseerida valu ja kannatusi. Õiguskirjanduses on asutud seisukohale, et mittevaraline kahju on selline kahju, mille on põhjustanud teatud asjade või huvide kahjustamine, millel ei ole hinda ega väärtust finantsturul.⁵¹ Ei ole võimalik inimese elule hinnasilti külge panna.

⁴⁹ M. Vutt (viide 46), lk 7-8.

⁵⁰ Helmeri Indela. Tsiviilhagi kriminaalmenetluses. – Postimehe majandusajakiri 31.03.12. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.e24.ee/788060/tsiviilhagi-kriminaalmenetluses/>

⁵¹ S. D. Lindenbergh and P. M. van Kippersluis. Non-Pecuniary Losses. Rotterdam Institute of Private Law Accepted paper series. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://repub.eur.nl/res/pub/16137/S.D.%20Lindenbergh%20en%20P.M.%20van%20Kippersluis,%20Non%20pecuniary%20losses.pdf>, lk 2.

1.5.1. Varaline kahju

Eestis kehtiv VÕS määratleb lisaks kahju nõude ulatusele ära ka kahju liigid. VÕS § 128 lg 1 sätestab kahju liigid, milleks on siis varaline ja mittevaraline kahju. Sama paragrahvi lõige kaks jaotab varalise kahju kaheks – otsene varaline kahju ja saamata jäänud tulu. Otsene varaline kahju hõlmab eelkõige kaotsiläinud või hävinud vara väärtuse või vara halvenemisest tekkinud väärtuse vähenemise, isegi kui see tekib tulevikus. Varaline kahju hõlmab ka kahju tekitamisega seoses kantud või tulevikus kantavad mõistlikud kulud, sealhulgas mõistlikud kulud kahju ärahoidmiseks või vähendamiseks ja hüvitise saamiseks, muu hulgas kahju kindlaks tegemiseks ja kahju hüvitamisega seotud nõuete esitamiseks. Saamata jäänud tulu on kasu, mida isik oleks vastavalt asjaoludele, eelkõige tema poolt tehtud ettevalmistuste tõttu, tõenäoliselt saanud, kui kahju hüvitamise aluseks olevat asjaolu ei oleks esinenud. Saamata jäänud tulu võib seisneda ka kasu saamise võimaluse kaotamises.

VÕS § 129 lg 1 järgi tuleb isiku surma põhjustamisest tuleneva kahju hüvitamise kohustuse olemasolu korral hüvitada surma põhjustamisest tekkinud kulud, eelkõige mõistlikud matusekulud, samuti surma põhjustanud tervisekahjustuse või kehavigastuse mõistlikud ravikulud ning kahjustatud isiku vahepealsest töövõimetusest tekkinud kahju. Oluline on märkida, et kui isiku surm on silmapilkne, siis surmasaanul endal varalist kahju ei teki.⁵² Pärast kannatanu surma lähevad tema varalise kahju hüvitamise nõuded pärandvara koosseisus või testamentaarse annakuna üle pärijatele.⁵³

Lisaks sätestavad VÕS 129 lg-d 2-6 kellel ja mis tingimusel võivad tekkida varalise kahju hüvitamise nõuded isiku surma põhjustamise korral.

Tänapäeval valitseb seisukoht, et matusekulud kuuluvad hüvitatava varalise kahju hulka. Riigiti esineb erinevusi regulatsioonides hüvitamiseks õigustatud isikute ringis ja hüvitise suuruses.⁵⁴

VÕS § 129 lg 2 sätestatu kohaselt tuleb matusekulud hüvitada isikule, kellel lasub nende kandmise kohustus. Kui matusekulud kandis muu isik, tuleb matusekulud hüvitada temale. Pärimisseaduse (edaspidi PärS) § 131 lg-te 1 ja 3 kohaselt kannab pärandaja matusekulud

⁵² Varul, P. jt. Võlaõigusseadus I. Kommenteeritud väljaanne. Kirjastus Juura 2006, lk 457.

⁵³ Tambet Tampuu. Lepinguväliste võlasuhete õigus. Juura, Tallinn, 2007, lk 150.

⁵⁴ Maris Kado. Kahju hüvitamine tervise kahjustamise või kehavigastuse tekitamise ja surma põhjustamise korral. Magistritöö, 2010.a, juhendaja dr.iur J.Lahe, lk 50 (käsikiri Tartu Ülikooli iuridicum teabekeskus).

pärija või muu isik, kui ta määratud seda tegema testamendi või pärimislepingu järgi. Saksa tsiviilkoodeksi (edaspidi BGB) § 844 lg 1 sätestab samuti, et surma põhjustamise korral peab süüdlane tasuma matusekulud isikule, kes neid kandis.

Matusekulude näol on tegemist puhtmajandusliku kahjuga, mis üldiselt deliktiõiguses hüvitamisele ei kuulu, kuid seda saab siiski nõuda. Sellistel juhtudel on seaduses määratletud isikute ring, kellel on sellist liiki kahju hüvitamise nõuete õigus.⁵⁵ Seega on VÕS § 129 lg 2 järgi nõude õigus isikul, kellele ei ole otseselt kahju tekitatud.

Teine varaline kahju, millel autor peatub on ülalpidamisinõue. Ülalpidamisinõuete kaotamine on ülalpidamiseks õigustatud isiku vahetu ja puhtmajanduslik kahju, mille suhtes seadus võimaldab erandkorras kahju hüvitamise nõude.⁵⁶ VÕS § 129 lg-d 3-6 annavad surnud isiku olemasolevatele ja tulevastele ülalpeetavatele surma põhjustaja vastu ülalpidamiskohustuse suurusega kahjuhüvitisnõude.⁵⁷

VÕS § 129 lg-tes 3-6 on ammendavalt sätestatud, kes ja mis liiki kahju hüvitamist on õigustatud nõudma juhul, kui põhjustatakse isiku surm.⁵⁸ Eristatakse seaduse alusel tekkinud ülalpidamiskohustusi ja ülalpidamiskohustusi muul alusel. Kui vaadata Saksa õigust, siis BGB § 844 lg 2 sätestab samuti ülalpidamiskohustuse kolmandale isikule, juhul kui surmasaanud inimene oli kohustatud seaduse järgi teda ülal pidama. Nüüd on selleks kohustatud isik, kes põhjustas ülalpidamiskohustust omava isiku surma. Võlaõigusseaduse kohaselt peab kahju hüvitamiseks kohustatud isik maksma mõistliku rahalise hüvitise, mis vastaks ülalpidamise suurusele, mida surmasaanu oleks oma eeldatava eluea kestel õigustatud isikule andnud. Võlaõigusseadus sätestab, et kahju hüvitamiseks kohustatud isik peab maksma kolmandale isikule hüvitise ka siis, kui kohustus seda isikut ülal pidada oleks seaduse alusel tekkinud surmasaanu eeldatava eluea jooksul tulevikus.

Perekonnaseaduse (edaspidi PKS) § 97 nimetaub ülalpidamist saama õigustatud isikud. Seega seadusest tulenevaks kohustuseks võiks olla näiteks ülalpidamiskohustused oma laste ees; tulevased ülalpidamiskohustused oma vanemate või hiljem töövõimetuks jäävate laste ees.

⁵⁵ T. Tampuu (viide 53), lk 122-123.

⁵⁶ Peter Schlechtriem. Võlaõigus: eriosa. Juura, Tallinn, 2000, lk 267.

⁵⁷ P. Varul jt (viide 52), lk 457.

⁵⁸ Tambet Tampuu. Deliktiõigus võlaõigusseaduses. Üldprobleemid ja delikti üldkoosseisul põhinev vastutus. Juridica, 2003, nr 2, lk 74.

Ilmselt on tulevase ülalpidamiskohustusega tegemist ka VÕS § 129 lg-s 5 sätestatud eostatud, kuid veel sündimata lapse puhul.

Ülalpidamiskohustusena muul alusel võib käsitleda juhtusid, kus surmasaanu pidas kolmandat isikut kuni oma surmani tegelikult ülal kooselu või kõlbelise kohustuse tõttu, eeldusel, et see isik tegelikult sellist ülalpidamist vajab. Siia kategooriasse kuulub eelkõige mitteabieluline kooselu.⁵⁹ Võlaõigusseadus sätestab, et kui isik, kelle surm põhjustati, pidas kestvalt oma surmani ülal teist isikut, kellega ta elas koos nagu perekonnas, või kui ta pidas seda isikut kestvalt oma surmani ülal kõlbelise kohustuse alusel, peab kahju hüvitamiseks kohustatud isik maksma sellele isikule hüvitist kui see isik vajab ülalpidamist ja tal ei ole võimalik ülalpidamist muul viisil saada ja isik, kelle surm põhjustati, oleks tulevikus eeldatavalt ülalpidamist jätkanud.

1.5.2. Mittevaraline kahju

Igaühe õigus talle tekitatud kahju hüvitamisele on demokraatliku õigusriigi oluline põhimõte, mis peab tagama ühiskonnas õigluse ja vajaliku õiguskindluse.⁶⁰ Põhiseaduse § 25 kohaselt on igaühel õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele. Põhiseadus ei anna moraalse kahju mõiste tunnuseid ega määra selle mõiste mahtu, kehtestades üksnes põhimõtte, et õigusvastaselt tekitatud moraalne kahju tuleb hüvitada.⁶¹ Põhiseadusel on tsiviilõiguse allikana eelkõige alusnormi tähendus. Põhiseaduse mõju tsiviilõigusele ilmneb tsiviilõiguse ja konkreetsete üldpõhimõtete ja sätete, eelkõige määratlemata õigusmõistete tõlgendamise ja nende konkretiseerimise kaudu.⁶² Hüvitisnõuet põhiseadusvastaselt piiravate seaduste või põhiseadusevastase lünga korral on § 25 põhimõtteliselt vahetult kohaldatav.⁶³ VÕS § 128 lg 5 kohaselt hõlmab mittevaraline kahju eelkõige kahjustatud isiku füüsilist ja hingelist valu ning kannatusi. See loetelu ei ole ammendav.⁶⁴ Mittevaraline kahju võib kaasneda nii füüsilise isiku kahjustamisega (valu) või tema kahjustamisest sõltumatute negatiivsete kogemustena kui ka psüühilise kahjuga (stress, piin, närvišokk), mida võib nimetada ka tunde kahjuks. Samuti võib mittevaraline kahju

⁵⁹ M. Kado (viide 54), lk 53.

⁶⁰ Rait Maruste (viide 19), lk 416.

⁶¹ RKTko nr 3-2-1-111-96.

⁶² Irene Kull. Eesti tsiviilõiguse allikate tugev ja nõrk kohustuslikkus. *Juridica* 2010, nr 7, lk 464.

⁶³ I. Pilving ja P. Roosma § 25/1.1. Ülles Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3. Vl. Tallinn: Juura 2012, lk 330.

⁶⁴ Varul, P. jt. (viide 52), lk 454.

esineda nii koos varalise kahjuga kui ka iseseisvalt, ilma et varalist kahju oleks tekitatud.⁶⁵ Riigikohus on oma otsuses nr. 3-2-1-1-01 leidnud, et mittevaraline kahju hõlmab heaolu languse, mis on tingitud piirangutest isiku tegevuses ning elukorralduses, samuti kehavigastusega seotud füüsilise ja hingelise valu, nii juba möödunud aja kui selle võimaliku püsimise eest tulevikus.⁶⁶

Peamiseks mittevaralise kahju iseloomujooneks on tema objektiivne mittemõõdetavus. Mittevaralise kahju hindamine on subjektiivne, muutes selle hindamise keeruliseks. Üldjuhul ei ole mittevaralise kahju suuruse tõendamine võimalik.⁶⁷

Hoolimata asjaolust, et mittevaraline kahju ei hõlma endas raha kaotust, ei asu see õigusest väljaspool ning seda tunnistatakse kõikides õiguskordades.⁶⁸

Euroopas on kaks valitsevat mittevaralise kahju hüvitamise mudelit: esimese kohaselt kuulub hüvitamisele kogu tekitatud mittevaraline kahju ning teise mudeli puhul kehtib põhimõte, et mittevaraline kahju hüvitatakse juhul kui seadus seda sõnaselgelt ütleb. Eestis kehtib teine mudel.⁶⁹

Eesti NSV Tsiviilkoodeks, mis kehtis enne VÕS jõustumist, ei näinud ette moraalse kahju rahas hüvitamist. Nõukogude õigusteooria seisukohaks oli, et tsiviilõigussuhtes moraalset ehk mittevaralist kahju ei hüvitata. Leiti, et psüühilisi kannatausi, valu jms kahju ei ole võimalik hüvitada, sest seda ei saa hinnata ja väljendada rahas.⁷⁰ Kahjustatud isikud tuginesid moraalse kahju hüvitamise nõudes põhiseadusele ja TsÜS-le ning selle mõiste sisustasid kohtud.⁷¹

Riigikohtu tsiviilkolleegium on oma otsuses nr 3-2-1-111-96 leidnud, et moraalse kahjuna kuulus hüvitamisele püsiv kehalise terviklikkuse kaotus, väljanägemise muutus või oluline psüühika ja närvitegevuse häire, samuti heaolu langus, tingituna ajutisest või püsivast piirangust isiku tegevuses ning elukorralduses või põhjendatult loodetud heaolu loomise võimalus kaotus. Ainult füüsiline ja hingeline valu ei olnud kirjeldatud tähenduses moraalne

⁶⁵ Margus Kingisepp. Kahjuhüvitis postmodernses deliktiõiguses. Tartu 2002, lk 42.

⁶⁶ RKTko 3-2-1-1-01, IV osa 2. lõige.

⁶⁷ A. Keevallik (viide 37), lk 8.

⁶⁸ W. V. H. Rogers. Non-Pecuniary Loss. Riad 28/05. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.riad-online.net/fileadmin/documents/homepage/events/past_events/Vienna/Vortrag%20Rogers%20281005.pdf

⁶⁹ M. Kado (viide 54), lk 33.

⁷⁰ Endel Laasik. Nõukogude Tsiviilõigus: eriosa. Tallinn, Valgus, 1975, lk 338.

⁷¹ M. Kado (viide 54), lk 33.

kahju ning ei olnud viidav PS §-s 25 nimetatud moraalse kahju alla.⁷² Oma uues otsuses nr 3-2-1-1-01 leidis kohus, et mittevaraline kahju hõlmab heaolu languse, mis on tingitud piirangutest isiku tegevuses ning elukorralduses, samuti kehavigastusega seotud füüsilise ja hingelise valu, nii juba möödunud aja kui selle võimaliku püsimise eest tulevikus.⁷³ Võiks öelda, et sellega muudeti moraalse kahju mõiste üldisemaks ja ka n.ö leebemaks. Paljud inimesed jäid ilma kompensatsioonist, mis oleks neil olnud õigustatud saada neile põhjustatud kannatuste eest.⁷⁴ Lisaks eeltoodule on välismaises õiguskirjanduses leitud, et mittevaralise kahju hüvitamine ainult raskete tervisekahjustuste korral võib ajendada isikuid kohtule esitama hagnid, milles on liialdatud neile esinevat vigastuste või sümptomite tõsiduse ja raskusastmega. Lisaks see julgustab inimesi liialdatud ja moonutatud avaldusele.⁷⁵

1.5.3. Füüsiline kahju

Füüsilist kahju on raske defineerida. Ükski seadus ei anna meile füüsilise kahju mõistet. Ehk võiks füüsilist valu defineerida kui mingis kehaosas esinevat ebameeldivat, vaeva valmistavat tunnet, mis üldjuhul kaasneb mingisuguse kahjustusega. Füüsiline valu on anatoomiliselt lokaliseeritav.⁷⁶

Töö autor on proovinud füüsilist kahju defineerida läbi karistusseadustiku (edaspidi KarS) §-de 121 ja 122. KarS § 121 sätestab, et teise inimese tervise kahjustamise eest, samuti löömise, peksmise või valu tekitanud muu kehalise väärkohtlemise eest karistatakse rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega. Kõigi nende tegevuste puhul tunneb ohver ilmset füüsilist valu ning tema kehaline välja nägemine võib muutuda.

Löömine on inimese keha järsk ühekordne mehaaniline mõjutamine, samuti on löömisena käsitatav ka järsk tõukamine. Peksmine on järjestikku toimuv löömine. Ei ole oluline, mis viisil see toimub – rusikaga, lahtise käega, jalaga, mõnda löögiriista kasutades jne. Valu

⁷² RKTko nr. 3-2-1-111-96.

⁷³ RKTko nr. 3-2-1-1-01.

⁷⁴ M. Kado (viide 54), lk 34.

⁷⁵ D. B. Dobbs. Torts and Compensation. Personal Accountability and Social Responsibility for injury. 2.nd edition. American Casebook Series. West Publishing Co. 1993, lk 442.

⁷⁶ Evelin Jõemägi. Nii füüsiline kui „vaimne“ valu väärivad tähelepanu – veebisait med24.ee 7.detsember 2012. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.med24.ee/eng/services/contact/article_id-28878

põhjustav muu kehaline väärkohtlemine, nt käe väänamine, on inimese keha mõjutamine viisil, mis ei ole normaalsetes inimestevahelistes suhetes aksepteeritav.⁷⁷

Töö autori arvates tekitab eespool nimetatud tegevus kannatanule füüsilist valu. Iseenesest võib füüsilist valu tekitada ka näiteks trügimine mõnes järjekorras aga see on selline tegevus, mida loetakse aksepteeritavaks käitumiseks ning seda hageda ei ole võimalik. Füüsilist valu on võimalik saada tunda inimesel ka näiteks oma jalga ära lüües või noaga sõrme lõigates. Füüsilisest valust on juttu ka tapmiste puhul, eriti kui seda tehakse noa või muu relvaga. Loomulikult, kui inimene sureb silmapilkselt ei ole valu tundmine aktuaalne, aga kui inimene peab ootama kiirabi, siis kogu selle aja tunneb ta mingisugust valuaistingut oma kehas.

Piinamise osas on öeldud, et kehaline väärkohtlemine peab olema järjepidevalt toime pandud ning põhjustama suurt valu. Järjepidev on ühe ja sama kannatanu korduv või kestev kehaline väärkohtlemine. Küsimus sellest, milline valu on suur, tuleb lahendada kohtupraktikas. Riigikohus on näiteks pidanud tavalisest suuremat valu tekitavaks kannatanu korduvat juustest kiskumist kuni nende väljarebimiseni ja keha hammustamist (RKKK 3-1-1-52-97).⁷⁸

Mõiste igapäevane kasutamine – piinamine kui tugeva valu põhjustamine – on ilmselgelt liiga lai, sest see ei pruugi hõlmata piinamise ekstreemset ebaõigussisu siin kasutatavas tähenduses. Kui piinamisest rääkida vaid juhul, kui piinamise eesmärk on informatsiooni saamine, oleks tegemist mõiste liigse kitsendamisega, mille tulemusel ei saaks rääkida piinamisest karistamise või hukkamise korral.⁷⁹

Piinamise täpne definitsioon sisaldub 10. detsembri 1984 vastu võetud ÜRO piinamisvastase konventsiooni artikli 1 lõikes 1: „Konventsioonis tähendab mõiste piinamine tegevust, millega inimesele tahtlikult tekitatakse tugevat füüsilist või vaimset laadi valu või kannatusi, et saada sellelt isikult või kolmandalt isikult teavet või ülestunnistusi; et karistada teda teo eest, mille on toime pannud tema ise või kolmas isik või mille toimepanemises teda kahtlustatakse; või et hirmutada teda või kolmandat isikut või et neid millekski sundida; või mis tahes diskrimineerimisel rajaneval põhjusel, kui sellise valu või kannatuste tekitajaks on ametiisik või muu isik, kes täidab ametiisiku ülesandeid, või kui seda tehakse nende kihutusel või nende väljendatud või vaikival nõusolekul. Mõiste ei hõlma seaduslike karistuste

⁷⁷ T. Ploom, M. Kurm. KarS § 121/3.3-3.4 – J. Sootak; P. Pikamäe (koost.). Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Juura 2009, lk 384-385.

⁷⁸ T. Ploom, M. Kurm. KarS § 122/3.2-3.3 (viide 77), lk 386.

⁷⁹ Eric Hilgendorf. Piinamine õigusriigis? Juridica 2004, nr 10, lk 664-665.

kohaldamisest tulenevat, sellistele karistustele omast või nendega juhuslikult kaasnevat valu või kannatust.⁸⁰

Piinamine eeldab seega ennekõike suurte kehaliste või vaimsete valude või kannatuste põhjustamist. Sellega on vaieldamatult hõlmatud piinarikkad elektiršokid, tundidepikkune peksmine ja (nii meeste kui ka naiste) vägistamine. Valusid põhjustav või alandav kohtlemine, olgu see nii halb kui tahes, ei täida iseenesest piinamise eeldusi.⁸¹ Küll saab aga valusid põhjustavat kohtlemist panna füüsilise valu mõiste alla.

Peale kehalise valu tekitamise võib piinamine endast kujutada ka vaimsete kannatuste põhjustamist. Selle alla kuuluvad näilikud hukkamised, lähedaste inimeste näilik (või ka tegelik) piinamine või tapmine või ka piinamise endaga ähvardamine, kui sellel on ohvrile vastav hingelis-vaimne toime.⁸²

Piinamise juurde kuulub samuti see, et toimepanija tegutseb tahtlikult. Piinamisega ei ole isegi eksteermse valu põhjustamise korral tegemist, siis kui see on toime pandud ettevaatamatusest. Konventsioonis toodud piinamise mõiste alla ei lähe puhas eraviisiline piinamine.⁸³ Küll aga läheb selline tegevus meie õigussüsteemis KarS § 122 alla ning on karistatav.

Praktiseeritavate piinamismeetodite loetellu kuuluvad näiteks löögid, elektrišokid ja punktpõletamised tundlikel kehaosadel, ühe kindla kehaasendi hoidma sundimine mitme päeva vältel, sõrme- ja varbaküünte väljarebimine, luude läbipuurimine, amputatsioon, seksuaalne agressiivsus kuni vägistamiseni loomade poolt, simuleeritud mahalaskmine ja teised psühholoogilised manipuleerimised, näiteks igasuguse meeletaju takistamine äärmiselt pika aja vältel.⁸⁴

Langemine kuriteoohvriks jääb sageli väljapoole inimese normaalsete kogemuste valdkonda ja toimetulekumehhanisme.⁸⁵ Seega saaks füüsilist valu vaadata kui mingisugust muutust inimese kehas. See võib olla korraks tuntav või siis hoopis pikaajalisemalt tuntav. See

⁸⁰ Välisleping. Piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsioon. Vastu võetud 09.12.1984. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/12753417>

⁸¹ E. Hilgendorf (viide 79), lk 665.

⁸² E. Hilgendorf (viide 79), lk 665.

⁸³ E. Hilgendorf (viide 79), lk 665-666.

⁸⁴ E. Hilgendorf (viide 79), lk 666.

⁸⁵ Kai Parkja; Fea Otter-Üprus. Ohvriabi käsiraamat. Kolmas täiendatud trükk, AD 1999, lk 10. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://raulpage.org/ohvriabi/#esimene>

tähendab, siis keha mingisugust talitlushäiret ehk kehas toimub midagi sellist, mis ei ole tavapärane osa tema olemusest.

2. Süütegude toimepanemise tulemusel tekkinud kahjude hindamine

2.1. Varalise kahju hindamine

Kahju olemasolu ja suuruse kindlakstegemine on karistusõiguses aktuaalne mitmel juhul. Esiteks võib mingi kindla suurusega kahju, mida tähistatakse kui „oluline kahju“ või „suur kahju“, olla teatud kuritegude puhul koosseisuliseks tunnuseks, mille olemasolust sõltub teo olemasolu ja/või kvalifikatsioon. Teiseks omab kahju suurus tähendust tsiviilhagi menetlemisel.⁸⁶ Veel üheks küsimuseks, mis eraõiguses seoses kahju hüvitamise nõudega üles kerkib, on kahju kindlaksmääramise hetk. Kohtupraktikast nähtub, et röövimise või vargusega kannatanult ära võetud asjade väärtus ja ühtlasi ka tsiviilhagi rahuldamise tulemusena mõistetava kahjuhüvitise suurus määratakse kohtulahendis enamikul juhtudel süüdistusakti alusel. Konkreetse summa kindlakstegemisel on sageli väga suur roll kannatanu, vähemal määral süüdistatava ütlustel.⁸⁷ Selline käsitus on töö autori arvates ka igati loogiline, sest oma vara väärtust teab kõige paremini see, kellele vara kuulub. Kindlasti ei saa siinkohal rääkida ainult ütlusest kui piisavast tõendist. Olulised on ka materiaalsed tõendid selle kohta, et süüdistatav antud teo kannatanu suhtes toime pani ning tekitas sellise kahju, mida kannatanu nõuab.

VÕS § 132 sätestab, et asja hävimisest või kaotsiminekest tekkinud kahju hüvitamise kohustuse olemasolu korral tuleb maksta hüvitis, mis vastab uue samaväärse asja soetamiseks tehtavatele mõistlikele kulutustele. Kui asja väärtus oli hävimise või kaotsimineku hetkel, võrreldes uue samaväärse asja väärtusega, oluliselt vähenenud, tuleb väärtuse vähenemist kahjuhüvitise määramisel mõistlikult arvestada.

Kuna eelnevast selgus, et summa kindlakstegemisel on sageli väga suur roll kannatanu ütlustel, siis tuleks siinkohal peatuda ka tõendamise küsimusel. Kui näiteks kannatanu ütleb, et talle on kahju tekitatud X summas, siis peab ta olema võimeline millegagi tõendama ka kahju suurust, mida ta nõuab. Seda mõtet on väljendanud ka Viru Maakohus 2008. a kriminaalasja otsuses. Nimelt leidis kohus, et kahju suurust saab põhimõtteliselt pidada tõendatuks vaid juhul, kui kannatanu suudab esitada tõendeid selle kohta, et ta tõesti tegi vastavas summas kulutusi. Selles kaasuses lõhkus süüdistatav akna ning kannatanu vahetas akna, kuid tal ei olnud firmale makstud summat millegagi tõendada, sest väidetavalt osutas

⁸⁶ Margit Vutt. Kahju hüvitamise normide kohaldamine kriminaalkohtute praktikas. *Juridica* 2009, nr.2, lk 124-125.

⁸⁷ M. Vutt (viide 86), lk 126.

kannatanu firmale vastuteenet vahetamise eest. Selles kaasuses jättis kohus akna vahetamise kulud välja mõistmata, sest kannatanul ei olnud võimalik tõendada vahetamise kulusid.⁸⁸

Pärnu Maakohus on oma lahendis käsitletud süüdistatava poolt vargusega tekitatud kahju hüvitamist. Ühe kannatanu esitatud tsiviilhagi jättis esimese astme kohus läbi vaatamata, sest vaatamata kohtu ettepanekule ei esitanud tsiviilhageja dokumentaalseid tõendeid selle kohta, millisel meetodil ta kahju arvutas ja kuidas vastav kulu tekkis. Kohtu arvates oli hageja nõutav summa liiga suur. Kohus mõõnis, et tsiviilhageja on kuriteo tagajärjel materiaalselt kahju saanud, kuid asja objektiivse lahendamise huvides jättis kohus tsiviilhagi läbivaatamiseks tsiviilkohtumenetluse korras.⁸⁹

Samas sätestab VÕS 127 lg 6, et juhul, kui kahju tekitamine on kindlaks tehtud, kuid kahju täpset suurust ei saa kindlaks teha, otsustab hüvitise suuruse kohus. Kui asjaoludest tulenevalt on selge, et kahju tekkis, siis ei saa see, et kannatanul ei õnnestu kahju täpset suurust tõendada, olla kahju hüvitamisest keeldumise alus.⁹⁰

Oluline on siinkohal märkida, et VÕS 7. peatüki sätted (§ 127 jj) määravad ära nõude ulatuse, kuid üksnes neile normidele viitamine on ebapiisav – nõude aluseks on kuriteoga tekitatud kahju korral reeglina VÕS § 1043 ja 1045 lõike 1 vastav punkt.⁹¹

Eeltoodule tuginedes on näha, et nii mõnedki kohtuotsused tehakse just kannatanu ütlustele toetudes ning kahju mõistetakse välja nende põhjal. Kuigi ei ole õige, kui kohus mõistab väga suure kahjusumma välja üksnes kannatanu ütlustele tuginedes, ei saa tõendamiskoormise jaotusel mõistlikuks pidada ka seda, et iga kuriteoohver peab alati suutma kogu oma vara koosseisu dokumentaalselt tõendada. Varguse ohver peaks siiski suutma tõendada vähemalt seda, et sellise vara olemasolu on asjaolusid arvestades võimalik. Kui isikult varastatakse näiteks suurem osa tema kodusest varast, siis võtab varas juba kuriteo iseloomust lähtuvalt kannatanult võimaluse hiljem oma vara koosseisu tõendada. Ilmselgelt oleks ebamõistlik lähtumine eeldusest, et mõistlik isik peabki säilitama kõigi kunagi ostetud asjade ostutšekid.⁹² Õigusriigis ei saa me eeldada, et igaüks hoiaks alles ostutšekke selle eesmärgiga, et äkki mingil ajahetkel satub ta kuriteo ohvriks ning neid on vaja asja väärtuse hindamiseks

⁸⁸ M. Vutt (viide 46), lk 7.

⁸⁹ Pärnu Maakohtu 6.märtsi 2007.a otsus kriminaalasjas 1-06-8477. Ringkonnakohus tühistas ka tsiviilhagi läbi vaatamata jätmise osas otsuse.

⁹⁰ M. Vutt (viide 46), lk 16.

⁹¹ M. Vutt (viide 46), lk 19-20.

⁹² M. Vutt (viide 86), lk 128.

kohtumenetluses. Tavaliselt võtab varas varguste puhul väärtuslikke asju, kuid samas ei ole selle käigus välistatud asjaolu, et vargust toime pannes võib varas kahjustada kannatanule perekondlikult väga väärtuslikku asja, millele hinnasilti külge panna on väga raske. See võib konkreetse kannatanu jaoks olla hindamatu väärtusega samas varga jaoks täiesti väärtusetu. Sellise käsitlemise puhul on kohtul ülesanne hinnata, kas varguse tagajärjel sai kannatanul kahjustatud ka selline emotsionaalset väärtust omav asi ning mis on sellisel juhul hüvitamisele kuuluv kahju. Kindlasti esitab kannatanu siinkohal omapoolse väärtuse, kuid kuidagi tuleb tal seda tõendada, sest vastasel juhul saaks ju rääkida kannatanu rikastumisest, kui kohus ka sellise suurema kahjusumma välja mõistab. Loomulikult antakse süüdistatavale võimalus oma seisukohaks tsiviilhagi suhtes, aga lõpliku otsuse teeb siiski kohus tõenditele toetudes ning oma siseveendumuse kohaselt siiski kohus.

2.2. Mittevaralise kahju hindamine

Mittevaralise kahju ulatuse kindlaks määramine on aga problemaatilisem kui varalise kahju kindlaks määramine.

VÕS § 130 lg 2 järgi tuleb isikule kehavigastuse tekitamise või tema tervise kahjustamisega tekitatud kahju hüvitamise kohustuse olemasolul maksta talle mittevaralise kahju hüvitisena mõistlik rahasumma. VÕS kommenteeritud väljaande kohaselt eeldatakse mittevaralise kahju tekkimist, kui tõendamist on leidnud kehavigastuse või tervisekahjustuse tekitamine ning on olemas seos teo ja tagajärje vahel.⁹³ Riigikohus on öelnud, et isik ei pea iseenesest rahalise hüvitise saamiseks tõendama midagi muud peale kehavigastuse tekkimise. Küll aga oleneb hüvitise suurus kehavigastuse või tervisekahjustuse raskusest.⁹⁴

Töö autori arvates on selline käsitlus igati põhjendatud, sest tervisekahjustamisega või kehavigastuse tekitamisega kaasnevad alati valu ja kannatused. Kuigi erinevatel inimestel võib valulävi olla erinev, ei tähenda see, et kõrgema valulävega isikud peaksid ilma jääma mittevaralise kahju hüvitamisest.

⁹³ Varul, P jt (viide 52), lk 461.

⁹⁴ RKTKo nr. 3-2-1-54-07, p 13.

Euroopa deliktiõiguse töögrupp on PETL artiklis 10:301 lg-s 2 sõnaselgelt sätestanud põhimõtte, et mittevaralise kahju hindamisel on vajalik arvesse võtta rikkumise raskust, kestust ja kaebuse tagajärgi.⁹⁵

Riigikohtu lahendis 3-3-1-11-12 on välja toodud Tartu Ringkonnakohtu 22. detsembri 2011. aasta määruses öeldu, et VÕS § 134 lg 2 näeb mittevaralise kahju hüvitamise ette üksnes juhul, kui rikkumise raskus, eelkõige kehaline või hingeline valu, seda õigustab. Mitte igasugune põhiõiguste rikkumine või riive ei pruugi endaga kaasa tuua kahju hüvitamist rahas. See oleneb asja sisulisel menetlemisel väljaselgitatud asjaoludest ja muuhulgas ka kohtu hinnangust riive intensiivsusele. Igale eraelu puutumatus riivele ei pea reageerima rahalise kompensatsiooni väljamõistmisega. Kohtumenetlus ise ja kohtulahend õigusvastasuse tuvastamise kohta võivad olla piisavad, et heastada väiksema intensiivsusega eraelu puutumatus riivest põhjustatud hingelisi üleelamisi.⁹⁶

Selles otsusest on töö autori arvates võimalik välja lugeda, et kui kohus võtab isegi tsiviilhagi vastu, ei pea ta igal juhul vastavat summat välja mõistma. Otsuses on öeldud, et igale eraelu puutumatus riivele ei pea reageerima rahalise kompensatsiooni väljamõistmisega.

Riigikohus on oma otsuses 3-2-1-4-12 nentunud, et igasugune valu või kannatus ei tähenda alati moraalselt kahju. Valu või kannatus peab esinema teatud intensiivsusega, st rikkumise raskus peab valuraha maksmist õigustama.⁹⁷ See intensiivsus, millest ka varasemalt on juttu olnud, jääb enamasti kohtu hinnata.

Võõrkeelses õiguskirjanduses on leitud, et mittevaralise kahju ulatuse hindamisel on võimalik lähtuda erinevatest kriteeriumitest – näiteks vigastuse raskusastmest, kaotatud töövõimetuse protsendist või varem kohtute poolt aksepteeritud seisukohtadest mittevaralise kahju hüvitamise osas.⁹⁸

Mittevaralise kahju hüvitise määramine on kohtu diskretsiooniotsus, mille kohus teeb asjaoludest lähtudes. Ei ole võimalik kindlaks määrata täpseid tariife, mis mingi vigastuse tekitamise eest järgneks. Kohtu ülesandeks on hinnata konkreetseid asjaolusid (nt millised vigastused sai isik liiklusõnnetuses, kui pikk oli töövõimetuse periood, kui keerukad

⁹⁵ European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law article 10:301 lg 2, lk 13. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.egtl.org/>

⁹⁶ RKHKm nr 3-3-1-11-12, p 7.

⁹⁷ RKTKo nr 3-2-1-4-12, p 8.

⁹⁸ W. V. H. Rogers (viide 68), lk 2.

operatsioonid tuli teha tema tervise taastamiseks, kas tekkisid püsivad tervisekahjustused jne) ning nendest tulenevalt määrata otsusega ka vastav rahasumma. Seega peab mittevaralise kahju hüvitis olema proportsionaalne õigusrikkumise raskusega. On keeruline, kui mitte võimatu välja tuua mingit põhimõtet, mis näitaks, millisel juhul on rikkumine raske või kerge. Tegemine on üksikjuhtumile antava hinnanguga. Samas peab kohus mittevaralise kahju hüvitist välja mõistes olema kohus veendunud, et väljamõistetava hüvitise sissenõudmine ei too kaasa kahju tekitanu heaolu olulist langust.⁹⁹ Riigikohus on lahendis nr 3-2-1-1-01 andnud mittevaralise kahju suuruse määramiseks järgmisi juhiseid: „mittevaralise kahju suurus väljendub kohtu hinnangus, mille kujundamisel kohus juhindub õiguse üldpõhimõtetest, ühiskonna üldise heaolu tasemest ning kohtupraktikast. /.../. *Hindama peab nii kahju tekitamise asjaolusid, kahju iseloomu ja kahju tekitanu süü astet kui kahju tekitanu varalist olukorda. Samuti võib hüvitise vähendamise aluseks olla kahju tekitanu poolt kannatanule hüvitatud või hüvitamisele kuuluv varaline kahju ja selle suurus. Kohus peab olema veendunud, et väljamõistetava hüvitise sissenõudmine ei too kaasa kahju tekitanu ja tema perekonna heaolu olulist langust.*”¹⁰⁰ Lahendis nr 3-2-1-34-05 punktis 22 on Riigikohus väljendanud seisukohta, et moraalse kahju eest väljamõistetava hüvitise õiglase suurus peab vastama senisele kohtupraktikale ja ühiskonna üldise heaolu tasemele.¹⁰¹

Professor Ogus on teoses „*The law of damages*“ omalt poolt välja pakkunud kolm võimalikku lähenemist mittevaralise kahju ulatuse kindlaks tegemiseks, mis kokkuvõtlikult seisnevad alljärgnevas:

- 1) kontseptuaalne lähenemine – omab professori hinnangul analoogiat asjaõigusega. Hageja elul, võimetel ning võimel elu nautida on väärtus nagu asjadelgi. Kannatanu ilmajätmine neist väärtustest on võrreldav tema ilmajätmisega asjadest. Iga väärtus on rahaliselt hinnatav ning need on hüvitatavad kahju tekkimise korral. Selle konseptsiooni kohaselt hinnatakse kahju objektiivsetest kriteeriumitest lähtuvalt. Arvesse ei võeta konkreetse juhtumi eripärasid;
- 2) personaalne lähenemine – rõhutab tundeid. Hüvitis valu ja kannatuste või elukvaliteedi languse eest mõistetakse välja ulatuses, mis vastab tervisekahjustuse või kehavigastuse tõttu kaotatud õnne hulga;

⁹⁹ Tallinna Ringkonnakohtu 02.10.2012.a otsus nr 1-11-12390.

¹⁰⁰ RKTko nr 3-2-1-1-01.

¹⁰¹ RKTko nr 3-2-1-34-05, p 22.

3) funktsionaalne lähenemine – keskendub lohutusel. Hüvitis mittevaralise kahju tekitamise eest on õigustatud ainult ulatuses, mis tagab kannatanule lohutuse.¹⁰²

Kui rääkida moraalsest kahjust, siis valu ja kannatus on kaks esimest moraalse kahju liiki. Hõlmatud on nii möödunud kui veel aset leida võivad kannatused, ehkki kaebustes ei viidata möödunud kahjule kui erikahjule, kuna selle suurust ei saa täpselt kindlaks määrata. Kohtud on sõnu „valu ja kannatused“ pidevalt kasutanud, neid omavahel selgelt eristamata ning sõnapaarist on saanud termin. Soovitatud on, et „valu“ on närvide ja aju poolt vahetult tajutud mõnele kehaosale põhjustatud kahjustus või vigastus, kuna „kannatus“ tähendab vaeva, mida ei tunnetata otseselt mingi kehalise seisundina. Võib märkida, et valu kahju tähenduses hõlmab mistahes valu, mida põhjustab meditsiiniline protseduur või kirurgiline operatsioon, mis osutub vajalikuks süüaluse poolt tekitatud vigastuse tõttu. Kannatuste mõiste näib hõlmavat hirmu vigastuse tekitamise ajal ja hirmureaktsiooni, hirmu tulevase invaliidisuse ees seoses tervise, vaimse tervise või võimega elatist teenida ning moonutatud välimusest tingitud alandust, kurbust ja piinlikkust.¹⁰³

Teosest „*McGregor on Damages*“ selgub, et autoriteetsel tasandil ei ole veel lahendatud küsimust, kas ebamugavust kui sellist tuleb pidada moraalse kahju erivormiks või kuulub see termini „kannatus“ alla. Üheks suunanäitajaks on Asquith L.J. märkus Apellatsioonikohtu otsuse ettelugemisel Shearmani asjas Follandi vastu, mil ta ütles, et kuna elu haiglas ja elu hotellis on erinevad asjad, tuleb hagejale määrata hüvitis üldiste kahjude raames valu ja kannatuste eest ning mugavuste kaotamise eest.¹⁰⁴ Sellise käsitluse järgi makstakse isikule kinni n.ö hotelli mugavus omas kodus. Elu on täis ebamugavusi ning töö autori arvates on selline käsitlus üsna utoopiline. Kui sellist ebamugavuse kompenseerimist juurutada ka meie õiguses, oleks kohtutelt nõutav kahjuhüvitiste maht palju suurem. Loomulikult ei oleks õiglane eitada ükskõik millist kahju hüvitamist – kui isik on kuriteo tulemusel saanud kannatada nii varaliselt kui ka mittevaraliselt, sealjuures tundnud valu ja ehk isegi saanud mingisuguse šoki, siis tuleks talle mõistlikus suuruses kahju hüvitada.

Moraalse kahju teiseks põhivormiks on teose „*McGregor on Damages*“ järgi elumõnudest ilmajäämine. Selle kahjuliigi all arvestatakse eelkõige seda, et hageja on jäänud ilma osast elumõnudest mitte valu ja kannatuste ebameeldivuse tõttu, vaid võimetuse tõttu tegelda

¹⁰² M. Kado (viide 54), lk 40-41.

¹⁰³ H. McGregor (viide 36).

¹⁰⁴ H. McGregor (viide 36).

sellega, millega ta enne tegeles. Manley asjas Rugby Portland Cement Co. vastu ütles Brickett L.J. : "On olemas kahjuliik, mida mõnikord nimetatakse elumõnudest ilmajäämiseks; õnnetuse tõttu pimedaks jäänud inimene ei saa enam näha tuttavaid asju, mida ta terve senise elu jooksul näinud on; inimene, kelle mõlemad jalad on amputeeritud, ei käi enam kunagi jalutamas - ja muud sarnased asjad - see ongi elumõnudest ilmajäämine."¹⁰⁵

Selle kahjuliigi korral hüvitatakse ühe või mitme viiest meeletajust kahjustamine või sellest ilmajäämine ja kahju, mis tekib hageja seksuaalellu sekkumisest, hageja abielu purunemisest või võimetusest oma lastega mängida; moraalse kahju hulka arvatakse isegi see, kui inimene kaotab võimaluse nautida puhkust, mille hageja oli kavatsenud veeta või mille veetmist ta vigastuse tekkimise ajal juba oli alustanud. Hüvitise võib määrata ka siis, kui isik jääb ilma võimalusest töötada kutsealal, mis talle rahuldust pakub.¹⁰⁶

Selline seisukoht tundub justkui ülepaisutatud. Kui oletada, et inimene on profisportlane, kellel on viie aasta plaanid juba tehtud – treeningud planeeritud, võistlused kirja pandud, puhkused organiseeritud - ja järsku juhtub teise isiku süül temaga mingisugune õnnetus, kus ta saab õigusvastaselt kahju. Sellisel juhul peaks justkui süüdlane hüvitama kogu selle 5 aasta n.õ plaani ja kõik sellega seotud kulud. Eesti kohtud ei tunnista elumõnudest ilmajäämist kui erandlikku asjaolu.

Apellatsioonikohtus Wise'i asjas Kaye'i vastu ja varsti pärast seda Lordide kojas Westi asjas Shephardi vastu leiti lihthälteenamusega, et kahjutasu elumõnudest ilmajäämise eest ei saa tugineda õnne kaotusel ja et hageja enese teadmatus kaotusest ei ole põhjus hüvitise vähendamiseks. Lord Pearce aga asus viimatimainitud asjas seisukohale, et jäsemest ilmajäämise korral suurt hüvitist saab nõuda vaid siis, kui selle tulemusena on tegemist kannatuste ja õnnest ilmajäämisega; kui ilmajäämist ei teadvustata või kui see teadvustub vähesel määral, saab määrata kas väga väikese hüvitise või üldse mitte. Teised ei olnud aga sellise seisukohaga nõus.¹⁰⁷

Austraalia Ülemkohtu täiskoosseis asus Skeltoni asjas Collinsi vastu seisukohale, et 19-aastasele noormehele, kes vigastuse tõttu teadvuse kaotas ja kelle elu arvati kestvat veel vaid kuus kuud, tuleb hüvitiseks määrata vaid väga tagasihoidlik osa kahjust. Nimetatud otsust tuleb tervitada, kuna see sobib kokku kompenseerimise keskse põhimõttega ja vastupidine

¹⁰⁵ H. McGregor (viide 36).

¹⁰⁶ H. McGregor (viide 36).

¹⁰⁷ H. McGregor (viide 36).

otsus tähendaks süüdlase karistamist ning selle otsuse kiitis heaks ka Pearsoni komisjon, kes soovitas, et alalise teadvusetuse korral ei tuleks hüvitada moraalset kahju.¹⁰⁸

Mis on üldse alaline teadvusetus? Kas selle all on mõeldud inimese koomaseisundit? Koomat on defineeritud kui sügavat und; sügavat teadvusetuse seisundit; teadvusetust, millest ei ole võimalik äratada ka tugeva ärrituse toimele.¹⁰⁹ Seega võiks alalist teadvusetust võrdustada ka koomaga.

On juhtumeid, kui koomapatsient teadvusetusest väljub. Kuidas peaksid sellisel juhul kohtud käituma, kui algselt ollakse seisukohal, et alalise teadvusetuse korral ei tule moraalset kahju korvata. Töö autori arvates tuleks sellisel juhul ilmselt hüvitada moraalne kahju, aga omaette küsimuse tekitab aeg. Mis ajast alates tuleks moraalset kahju arvestama hakata? Kas sellest hetkest, kui isikule kahju tekitati ning ta koomasse langes, või alates sellest hetkest, kui ta üles ärkas? Töö autori arvates peaks arvestatama moraalset kahju eest hüvitist kogu selle aja eest, mil isik oli koomas, ning arvestada tuleks ka tema edasist elu. Samas ei tohiks hüvitis olla väga suur, tehes süüdistatava maksejõuetuks. Sellest hetkest, kui inimene ärkab koomast, omab ta teadvust, ehk tajub kõike, mis tema ümber toimub, kuid samuti võib ta ka mäletada seda, mis temaga juhtus. Arvestades, et iga isik on erinev, siis võib üks inimene mäletada, mis sündmus põhjustas nende kooma, kuid teine ei pruugi traumast midagi mäletada. Autor arvab, et sellise asjaolu võiks võtta aluseks, mille järgi arvestatakse kahju hüvitise suurus – hüvitis sõltub sellest, kui teadlik inimene on peale koomast ärkamist. Kui inimene aga koomast ei ärka, siis on igati õigustatud, et ei hüvitata moraalset kahju. Eraldi küsimus oleks selles, kas omastele tuleks hüvitada summad, mis nad tegid oma lähedase ravimiseks, s.h ka haiglakulud. Autori arvates peaks need hüvitama kahju tekitaja.

Tuleb tõdeda, et moraalne kahju on täiesti eriline valdkond. Füüsilise vigastuse läbi tekkinud kahju hüvitamise suuruse kohta on raske midagi kindlat väita. Täielikust hüvitisest ei saa juttu olla, kuna ükski rahasumma ei saa täielikult kompenseerida tõsist füüsilist vigastust. Pealegi ei ole olemas mõõdupuud, millega rahas mõõta, kui suur hüvitis tuleks määrata teatud füüsilise valu või vaimse kannatuste eest, sest vähemalt rahas säärast kaotust mõõta ei saa ja mistahes määratud hüvitissumma on juba oma olemuselt konventsionaalne. Raskusi tekitab määratlemine kui suur selline konventsionaalne summa olema peaks. On tõenäoline, et

¹⁰⁸ H. McGregor (viide 36).

¹⁰⁹ Veronika Reinhard MD. Koomas haige käsitus kiirabis. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kiirabi.ee/index.php?tid=lj7UsXkZakOlo8j9jkJhu7LiO6HxR6lRgggd6k8L8&ylemus_id=20070329113123412825&path=dfuh7k8iZkKR8ZITx7ixj0,ddsXkZak0dUiKpx7ixj0

erinevates ühiskondades määratakse erinevad summad, ent ühe süsteemi raames peaks hüvitiste tasemes valitsema teatav järjepidevus.¹¹⁰

Ei ole võimalik riputada inimesele külge hinnasilti ja veelgi enam teha seda samadel asjaoludel täiesti erinevalt. Kas tapmise tagajärjel surma saanud isikul on n.ö kallim hind kui liiklusavariis surma saanud isikul? Selline diferentseerimine inimeste vahel vastavalt süüteole ei oleks õiglane. Samuti ei oleks see õiglane ka teistel alustel, sest inimelu on selline, mida mitte kunagi enam tagasi ei saa.

Rahaliselt hüvitamisele kuuluva mittevaralise kahju suuruse otsustab kohus VÕS § 127 lg 6 ja TsMS § 233 lg 1 kohaselt diskretsiooni alusel. Kohtud on leidnud, et hüvitis mittevaralise kahju eest peab olema õiglane ja mõistlik.¹¹¹ „Euroopa Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni“ artikkel (edaspidi EIÕK) 41 sätestab samuti, et kui kohus tuvastab konventsiooni või selle protokollide rikkumise ja konventsiooniosalise õigus lubab ainult osalist hüvitust, võib kohus vajaduse korral määrata kahjustatud poolele õiglase hüvituse. Siit aga tõstetub küsimus, milline on õiglane ja mõistlik hüvitis? Millised võiksid olla need asjaolud ja tõendid, mis tagaksid isikule kahju mõistliku ja õiglase hüvitamise?

Inglise õiguse kohaselt peab kohus õiglase hüvitise saamiseks lähtuma oma siseveendumusest ja eelnevast väljamõistetud hüvitistest sarnastes kohtuasjades. Ühetaoliste juhtumite võrdlemisel saavutatakse õiglus sel teel, et sarnaste vigastustega kannatanutele tagatakse võrdne hüvitis ning sarnase kahju tekitanud isikuid koheldakse ühetaoliselt.¹¹² Meie õiguses võiks see realiseeruda tariifide kehtestamise kaudu – n. ö hüvitise suuruse osas. Kas tegemist on sarnase juhtumiga, see jääks kohtu otsustada.

Erinevates ühiskondades määratakse erinevad summad, ent ühe süsteemi raames peaks hüvitiste tasemes valitsema teatav järjepidevus, sest nagu Diplock L.J. Wise'i asjas Kaye'i vastu märkis, et kui juba kord on aktsepteeritud, et näiteks £5 on paras hüvitis ühepäevase ägeda füüsilise valu eest, peaks õiglane hüvitis sama suure kahepäevase valu eest ulatuma £10 piiresse.¹¹³

¹¹⁰ H. McGregor (viide 36).

¹¹¹ RKTko nr 3-2-1-85-08.

¹¹² P. Rhodes. Damages for Pain and suffering in Hong Kong. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://hkjo.lib.hku.hk/archive/files/734738a26b28c33bbc413c7a6b55db36.pdf>, lk 4.

¹¹³ H. McGregor (viide 36).

Hüvitise suurus varieerub sõltuvalt konkreetsest vigastusest, asjaoludest ja ka kohtunikust. Ent valu ja kannatuste eest määratud summasid saab samadel asjaoludel vaadelda üksnes üldise moraalse kahju eest määratud suuremate hüvitiste kontekstis, mille puhul on arvesse võetud ka elumugavustest ilmajäämine. Phillipsi asjas L. & S.W. Ry vastu tekkis küsimus, kas hageja majanduslik ehk tegelikult tema sotsiaalne seisund peaks mõjutama valu ja kannatuste eest määratavat hüvitist. Tõepoolest, kui hindamisel peaks hakatama arvestama selle kui asjakohase teguriga, jääb püsima vastuargument, et kas parem positsioon peaks hüvitist suurendama või vähendama. Ühelt poolt võiks ju väita, et vaesed peaksid saama rohkem, kuna nende vara koguhulga suurenemine on nede jaoks märksa olulisem; teisalt võib aga väita, et rikkad peaksid saama rohkem, kuna nende elule märkimisväärse jälje jätmiseks on suuremat summat tarvis. Samamoodi võib näida, et mõistlik oleks asuda seisukohale, et nii rikkaid kui vaeseid, suuri ja väikseid tuleks kohelda võrdselt, anda neile valu ja kannatuste eest sarnaseid hüvitisi. Salmon L.J. ütles: "Hageja majanduslik ja sotsiaalne positsioon ei puutu asjasse. Normaalne hüvitis käsivarre kaotuse korral on rikka mehe puhul sama suur kui vaese mehe puhul."¹¹⁴

Töö autor on sellise seisukohaga nõus. See, et inimene on oma elus edukaks saanud, ei tähenda, et ta peaks ka hüvitisi rohkem saama. Kehvemal järjel olev isik väärrib samasugust kohtlemist nagu majanduslikult paremal positsioonil olev isik.

Nn elava laiba juhtumite puhul, kus isik ei teadvusta oma seisukorda, ei saa hüvitada füüsilist valu või vaimseid kannatusi ja hüvitise saab määrata vaid elumõnude kaotuse eest.¹¹⁵ Kas selline käsitlus tuleneb tõigast, et antud isik ei taju füüsilist või vaimset kannatust? Samas ei ole „elav laip“ süüdi, et ta sellises olukorras on. Samas Westi asjas Shepardi vastu tõsteti elumõnudest ilmajäämise hüvitist 17 000 naelale, mida põhjendati faktiga, et hagejal on ähmane ettekujutus sellest, mis temaga juhtunud oli.¹¹⁶

Kuidas aga tehakse kindlaks, et hagejal on mingisugune ettekujutus? Saab ju kasutada arstide ja ekspertide arvamust, aga mida teha olukorras, kus hageja mälu on ehk värskendanud tema lähedased ning ise ta ei mäletaks midagi sellest, mis temaga juhtunud on. Sellisel juhtumil ei oleks justkui õigustatud hagejale kahju hüvitamine, sest ta ise ei mäleta eelnenud sündmusi ning on juhtunud tajunud läbi kolmanda(te) isiku(te). Üldjuhul on ikkagi nii, et isik ei taju

¹¹⁴ H. McGregor (viide 36).

¹¹⁵ H. McGregor (viide 36).

¹¹⁶ H. McGregor (viide 36).

seda, mis on temaga juhtunud ning ta ei hooa kahju ulatust ega saa aru oma seisundist. Sageli vajavad sellised isikud hoolt ning seda pakuvad neile nende lähedased isikud. Sellise hoolitsemisega esinevad kannatanu eestkostjal sageli kulud, mis töö autori arvates võiksid saada hüvitatud. Loomulikult tuleb siin lähtuda mõistlikest ja reaalistest kuludest.

Mittevaralise kahju suuruse määratlemisel Eesti õiguses on oluline osa kohtupraktikal. Nagu eelnevalt käsitletud, on Riigikohus ühes oma lahendis öelnud, et mittevaralise kahju suurus väljendub kohtu hinnangus, mille kujundamisel juhindub kohus õiguse üldpõhimõtetest, ühiskonna üldise heaolu tasemest ning kohtupraktikast.¹¹⁷ Kui kohus arvestab üldist heaolu taset, kas siis ei võiks sinna alla kuuluda ka kuritegude ärahoidmine või vähemalt püüdlused panna kurjategijaid oma tegevusele mõtlema, andes sellega neile otsustusõiguse, kas sooritada süütegu või mitte. Vaadates kohtulahendeid meie õigussüsteemis ja lugedes meedia huviorbiiti sattunud n.ö kõlapinda omavaid kaasuseid, näeme, et reaalsed karistused on minimaalsed ning kui kannatanu on otsustanud nõuda kahjude hüvitamist, kärbitakse neid kohtute poolt enne väljamõistmist veelgi. Kas sellise teguviisiga ei anna me kurjategijatele mõista, et üsna lihtne on kannatanute arvelt kuritegelikul viisil kasumeid teenida. Töö autori arvates võiks kahjude väljamõistmine olla preventatiivse iseloomuga. Kui kurjategija teaks, et hiljem tuleb hüvitada suuri kahjusid ja need ka välja nõutakse, ehk paneks siis nii mõnegi enne uue kuriteo sooritamist mõtlema, kas see on ikka tulus tegevus.

Kahjuks ei saa aga meie kohtulahendite põhjal öelda midagi kindlat kahju suuruste kohta, kuna need on olnud täiesti erinevad. Lisaks mängib meie õiguskorras rolli ka erandlike asjaolude olemasolu ning nende puudumisel ei mõisteta lähedastele isikutele mittevaralist kahju üldse välja. Näiteks on Viru Maakohus leidnud, et õiglane hüvitis mittevaralise kahju eest koerahammustuse puhul on 50 000 krooni (lahend tehtud veel Eesti krooni kehtimise ajal)¹¹⁸, samas aga seisab Harju Maakohtu 2008. aasta otsuses, et õiglane hüvitis koerahammustuse tõttu tekkinud mittevaralise kahju eest on 750 krooni (lahend tehtud samuti Eesti krooni kehtimise ajal).¹¹⁹

Milline oleks siis lahendus olukorras kus õiglase ja mõistliku hüvitise osas ei ole kehtivas õiguses lõplikke summasid paika pandud? Mõnede välismaiste autorite arvamuse kohaselt peab mittevaralise kahju õiglaseks hüvitamiseks välja kujundama tariifid selleks, et sarnaseid

¹¹⁷ RKTko 3-2-1-1-01, IV osa.

¹¹⁸ Viru Maakohtu 07. jaanuari 2008.a otsus nr 2-04-1672.

¹¹⁹ Harju Maakohtu 24.novembri 2008.a otsus nr 2-07-45534.

asju lahendataks sarnaselt.¹²⁰ Inglise komisjon on oma raportis leidnud, et tariifide kehtestamisel seaduse tasandil, on vajalik kehtestada hüvitiste ülem- ja alampiirid erinevate vigastuste tüüpide puhuks. Samuti on vajalik koostada mitteammendav loetelu relevantsetest asjaoludest, mis võivad mõjutada kahjuhüvitise suurust.¹²¹ Paljud on seda meelt, et inimelu väärtust on võimatu hinnata. Ilmselt on siin küsimus ka tõlgendamises: kas võtta seda hinnasildistamisena või õiglase hüvitisena kannatuste eest.

Tallinna Ringkonnakohus on oma lahendis nr 1-11-12390 leidnud, et ei ole võimalik kindlaks määrata täpseid tariife, mis mingi vigastuse eest järgneks. Kohtu ülesandeks on hinnata konkreetseid asjaolusid ning nendest tulenevalt määrata otsusega ka vastav rahasumma¹²². Eestis on püütud tariife mittevaralise kahju eest kehtestada liikluskindlustusseaduse alusel välja antud „Liiklusõnnetusega seotud mittevaralise kahju hindamise korras“. Selle määruse § 1 järgi liigitatakse vigastused funktsioonihäirete sügavuse, ravi ja töövõime kaotuse kestvuse järgi kuude raskusastmesse: kerged, keskmise raskusega kergemad ja keskmise raskusega raskemad, rasked, väga rasked ja eriti rasked vigastused. Sama määruse § 2 sätestab mittevaralise kahju hüvitamise normid. Seda on täheldanud ka M. Kado oma magistritöös.¹²³

Magistritöö autori arvates võiks välja anda mittevaalise kahjude arvestamise korra, kus oleks kirja pandud tariifid vigastuste raskuse järgi ja surma põhjustamise eest. Surma põhjustamise puhul tuleks arvestada seda, kas isiku surm oli silmapilkne või ta pidi enne surma veel kannatama. Selliste tariifide kehtestamine eeldaks töö autori arvates kindlasti alam- ja ülempiiride seadmist.

2.3. Füüsilise kahju hindamine

Füüsilise kahju hindamine on küllaltki keeruline, kuna inimeste valulävi on erinev. Mis ühe jaoks on tugev valu, ei pruugi seda olla teise inimese jaoks. Kui me ei saa kindlaks teha füüsilise valu olemasolu, on väga raske öelda midagi füüsilise kahju hindamise kohta.

¹²⁰ W.V.H. Rogers (viide 68).

¹²¹ M. Kado (viide 54), lk 45.

¹²² Tallinna Ringkonna 02. oktoober 2012.a otsus kirminaalasjas nr 1-11-12390.

¹²³ M. Kado (viide 54), lk 45.

Ehk võiks valu olemasolu hinnata nii, nagu seda tehakse meditsiinilise patsiendi puhul. Valu hinnatakse tugevuse ja patsiendi sõnade ning füüsiliste karakteristikute alusel. Valu objektiviseerimiseks võib kasutada erinevaid skaalasid.¹²⁴

Kasutada võib:

- 1) sõnalist valuskaalat;
- 2) visuaalset analoogskaalat;
- 3) nägudega valuskaalat;
- 4) numbrilist valuskaalat.¹²⁵

Ohvriabi seadus (edaspidi OAS) § 3 lg 1 sätestab, et ohvriabiteenus käesoleva seaduse mõttes on avalik teenus, mille eesmärgiks on hooletuse või halva kohtlemise, füüsilise, vaimse või seksuaalse vägivalla ohvriks langenud isikute toimetulekuvõime säilitamine või parandamine. Selle alusel võiks tuletada füüsilise kahju hindamise kriteeriumeid, kui isikul on tekkinud füüsiline kahju ja lähtealuseks võiks olla seisund, kui isiku toimetulek on reaalselt langenud. OAS § 11 lg 1 sätestab töövõimetusel tulenevat kahju, milleks on nimetatud püsivat ja ajutist töövõimetust. Ehk peaks füüsilise kahju hindamisel arvestama ka seda, kas isikul tekkistema vastu toime pandud süüteo tagajärjel püsiv või ajutine töövõimetus või tal ei tekkinudki töövõimetust. Kui isik on püsivalt töövõimetu, siis on füüsiline kahju eeldatavasti piisavalt suur. Lisaks käsitleb ohvriabi seadus ka ravikuludega seonduvat. Töö autori arvates võiksid kohtud füüsilise kahju kindlakstegemisel arvestada ravikulude suurust, mida on võimalik dokumentaalselt tõendada. Kui isikul on peksmise tagajärjel nägu moondunud nii palju, et ta vajab operatsioone, on sellise inimese ravikulud tunduvalt suuremad kui isikul, kes lihtsalt vajab luumurru jaoks kipsi.

Üldiselt võib öelda, et mida suurem on vägivalla osakaal kuriteos, seda tõsisemad on selle tagajärjed ohvrile ning seda raskem on sellest toibumine.¹²⁶ Kohtud võiksid erinevates kaasustes arvestada ka vägivalla osakaalu süüteo, et kindlaks teha füüsilise kahju suurust. Töö autor arvab, et iga teovõimeline inimene peaks oskama sõnades väljendada füüsilist valu.

¹²⁴ Inge Paju, Gerli Usberg. Haava ja haavandi hindamine. Tartu Tervishoiu kõrgkool, 2009.a. arvutivõrgus kättesaadav: http://www.nooruse.ee/e-ope/opiobjektid/haavahindamine/valu_hindamine.html

¹²⁵ I. Paju, G. Usberg (viide 124).

¹²⁶ Kai Parkja; Fea Otter-Üprus (viide 85), lk 11.

Me kõik oleme elus mingisuguseid valuaistinguid tundnud. Seega võiks füüsilist valu kirjeldamisel tuua mõne elulise näite, näiteks, et valu sarnaneb noaga sõrme lõikamisega jne.

Selleks, et hinnata isiku füüsilise valu tugevust, ei saa me teda panna samasse süüteo olukorda, kus ta oli, kui valu tundis. Täiesti arvestatav oleks asjatundja hinnang kannatanu olukorrale ja ka kannatanu enda kirjeldatud valu, mida ta koges süüteo toimepanemise tõttu.

3. Süütegude toimepanemisel tekkinud kahjudega seotud erandlikud asjaolud

3.1. Erandlikud asjaolud mittevaralise kahju väljamõistmisel asjakahju korral

VÕS § 134 lg 4 sätestab, asja hävimise või kaotsimineku korral on isikul erandlikke asjaolusid arvestades lisaks varalise kahju hüvitisele õigus nõuda ka mõistlikku rahasummat mittevaralise kahju hüvitiseks, kui kahjustatud isikul on hävinud või kaotsiläänud asja suhtes eriline huvi, arvestamata asja kasulikkust, eelkõige isiklike põhjuste tõttu.

Asi on hävinenud, kui seda taastada pole enam võimalik. Hävimisega on juriidiliselt võrdsustatud kaotsimineku. Kui asi on hävinenud, siis seda asja enam olemas ei ole, kuid samas asi, mis on kadunud, ei pruugi alati olla hävinenud ning võib teatud aja möödudes välja ilmuda.¹²⁷ Asja hävimine või kaotsimineku on reeglina võimalik üksnes vallasasja puhul.¹²⁸ Võlaõigusseaduse kommentaaride kohaselt on looma kui asja puhul hävimine võrdsustatud surmaga.¹²⁹

Erandlik asjaolu on seaduses seostatud eelkõige erilise huviga (isiklik põhjus). Selleks võib olla eelkõige asjaga seonduv isiklik mälestusväärus. Näiteks vanaema poolt pulmadeks kingitud eriline kingitus, perekonareliikvia, lemmikloom.¹³⁰ Lemmiklooma surmajuhtum võib olla teatud juhtudel mittevaralise kahjuhüvitise saamise aluseks.¹³¹ Tartu Ringkonnakohtus on oma otsuses nr 2-06-22209 leidnud, et lemmiklooma kaotus on käsitletav VÕS § 134 lg 4 mõttes asja hävimisena, mille puhul on isikul erandlikke asjaolusid arvestades õigus nõuda ka mõistlikku rahasummat mittevaralise kahju hüvitiseks. Kohus arvestas ka seda, et emotsionaalne side lemmikloomaga oli veel kujunemisejärgus. Kannatanu sai koeraomanik olla vaid 6 kuud.¹³²

Lemmiklooma ei saa pidada tavaliseks asjaks, nagu seda on näiteks laud või tool. Suure sentimentaalse väärtusega asi võib tekitada hea tunde ja olla armas, kuid tegu on siiski asjaga, mis ei ole võimeline vastama armastusega ega näitama välja emotsioone. Emotsionaalne side

¹²⁷ A. Keevallik (viide 37), lk 24.

¹²⁸ Varul P. jt. (viide 52), § 132, komm 4.1., lk 466.

¹²⁹ Varul P. jt. (viide 52), § 132, komm 4.2., lk 467.

¹³⁰ Varul, P. jt. (viide 52), § 134, komm 4.4., lk 474.

¹³¹ A. Keevallik (viide 37), lk 25.

¹³² Tartu Ringkonnakohtu 20.veebruari 2009.a otsus nr 2-06-22209.

lemmiku ja tema peremehe vahel võib olla sama tugev kui kahe inimese vahel ja sageli koheldaksegi lemmikloomi kui perekonnaliikmeid.¹³³

Õiguskirjanduses on seisukoht, mille kohaselt ei ole mitte kõigis Euroopa riikides tunnustatud kahjustatud asja omaniku kõrgendatud sentimentaalset huvi hävinud või kahjustatud asja suhtes eraldi mittevaralise kahjuna. Soome ja Taani kohtupraktikas ei ole aksepteeritud kannatanu kõrgendatud nõudeid, mis baseeruvad subjektiivsel erihuvil kahjustatud hüve suhtes.¹³⁴

3.2. Erandlikud asjaolud mittevaralise kahju hüvitamise väljamõistmisel isikukahju korral

Erandlike asjaolude suhtes puudub seaduses kindel loetelu selle kohta, millist asjaolu peetakse erandlikuks ja millist mitte. Õiguskirjanduses ja õiguspraktikute väljaütlemistes on tõdetud, et erandlike asjaolude ammendavat loetelu ei ole võimalik seadusandja poolt määratleda.¹³⁵ Kohtunikud on asunud seisukohale, et igal üksikjuhtumil tuleb hinnata eraldi, kas vastavat asjaolu saab käsitleda erandlikuna või mitte.

Kohtupraktika on siiani sisustanud erandlikke asjaolusid isiku üleelamiste ja/või paüühikahäirete kaudu.¹³⁶ On fakt, et kohtunike seas valitseb erimeelsusi selles osas, mis puudutab mittevaralise kahju väljamõistmist hukkunu omastele. Järgnevalt peatub töö autor mõningatel kohtulahenditel.

Üheks olulisemaks Riigikohtu lahendiks antud asjas on 9. aprilli 2008. aasta tsiviilkolleegiumi kohtuotsus nr 3-2-1-19-08. Selles lahendis leidis kohus, et erandlikuks asjaoluks ei saa olla surma või kehavigastuse põhjustamine kui selline, vaid sellega peavad kaasnema täiendavad asjaolud, mis õigustaksid mittevaralise kahju hüvitise väljamõistmist. See on põhjendatud esmajoones kahjutekitajale mõistlikus ulatuses oma teo ettenähtavuse tagamiseks, aga ka vältimaks kahjutekitajate muutumist maksejõuetuks määratlemata hulga nõuetega koormamisega. Erandlikuks asjaoluks ei ole inimese kaotus abstraktselt ega ainuüksi lein ja kaotusvalu kui selline, mis kaasneb paratamatult iga lähedase isiku surmaga.

¹³³ A. Keevallik (viide 37), lk 25-26.

¹³⁴ M. Kingisepp (viide 65), lk 45.

¹³⁵ A. Keevallik (viide 37), lk 19.

¹³⁶ A. Keevallik (viide 37), lk 20.

Riigikohtu seisukoha järgi ei ole erandlikuks asjaoluks ka perekonna kaotamine edasiseks eluks ega ka elukvaliteedi langus.¹³⁷

Töö autor on nõus Riigikohtu tsiviilkolleegiumi seisukohaga, et ainuüksi lein ja kaotusvalu, mis kaasneb iga lähedase isiku surmaga, ei ole erandlikuks asjaoluks, küll aga võiks see olla erandiks siis, kui see on põhjustatud teise isiku süü või lohakuse tõttu. Sageli saavad isikud surma teise inimese teo läbi enne, kui vanadus nende elu lõpetab ja seega on süüteo tagajärjel tekkinud lein ja kaotusvalu lähedase jaoks asjaolu, millega ta pole osanud arvestada ning mis ei ole loomulik osa elust.

Kohtud on lahendites küll vahel ka märkinud, et kuritegu iseenesest ei ole erandlikuks asjaoluks, kuid kohtupraktikast nähtub, et kuriteo toimepanemise asjaolusid koostoimes hageja üleelamistega saab siiski pidada erandlikeks asjaoludeks.¹³⁸

Lisaks eelnevale leidis tsiviilkolleegium lahendis nr 3-2-1-19-08, et lähedase kahju hüvitamise nõuet VÕS § 134 lg 3 kohaselt õigustaks esmajoones lähedase isiku ruumiline lähedus hukunnu või raskelt kannatanuga kahju tekitamise ajal, näiteks autoõnnetuse ajal samas autos viibimine või õnnetuse või selle tagajärgede vahetu pealtnägemine (n-õ samas ohutsoonis viibimine), samuti nt hukkunud või raskelt vigastatud lähedase inimese vigastuste või kannatuste nägemisest saadud hilisemad üleelamised. Need peavad aga olema isiklikud ja vahetud, mitte aga nt kolmandate isikute vahendatud.¹³⁹ Kui võrrelda Eesti kehtivat regulatsiooni näiteks Saksa Tsiviilseadustikuga, siis on Eesti õigus paindlikum, sest võimaldab lähedase surma korral mõista kahjuhüvitise välja mis tahes erandlike asjaolude korral.¹⁴⁰

Harju Maakohus on oma otsuses nr 1-09-3573 leidnud, et abikaasaga samal ajal autoõnnetuses viibides ja tema surma pealtnägemine kujutab endast erandlikku asjaolu VÕS mõistes. Kõnealuses lahendis sai kannatanu ise raskelt vigastada ja tema abikaasa suri. Abikaasa istus autos kannatanu kõrval ja kannatanu, olles ise liiklusõnnetuses raskelt vigastatud, nägi vahetult pealt oma abikaasa surma. Abikaasa oli kannatanu jaoks kõige lähedasem inimene, kellega ta oli abielus olnud 52 aastat. Kannatanu sõnade kohaselt on tal siiani silme ees abikaasa lahkumishetk, ta ei ole sellest üle saanud. Süüdistatav tunnistas

¹³⁷ RKTko (viide 38), p 16 ja 17.

¹³⁸ M. Vutt (viide 45), lk 470.

¹³⁹ RKTko (viide 38), p 17.

¹⁴⁰ M. Vutt (viide 40), lk 4.

kannatanule kahju tekitamist, kuid pidas nõutud summat (600 000 kr) liiga suureks. Kohus mõistis süüdistatavalt välja 400 000 kr, põhjendades otsust sellega, et mittevaralise kahju hüvitamise kohustuse tulemusel ei või oluliselt halveneda ka kohustatud isiku elukvaliteet.¹⁴¹ Ringkonna kohus nõustus maakohtu põhjendustega ning jättis apellatsiooni mittevaralise kahju vähendamise osas rahuldamata.

Kriminaalasjas nr 1-10-16566 tunnistati süüdistatav KarS § 422 lg 1 järgi süüdi selles, et ta sõitis ebaõigesti valitud sõidukiirusega ja kaotas seetõttu kontrolli oma sõiduki üle, kaldus vastassuunavööndisse ning põrkas kokku vastuliikuva sõiduautoga, mille juht sai raskelt vigastada ja suri sündmuskohal. Mittevaralise kahju nõude summas 30 000 eurot esitas liiklusõnnetuses hukkunu poeg, kes esindas volikirja alusel ka oma isa ja õde. Lisaks põhjustele miks on tegemist erandliku asjaoluga märkis kannatanu, et kui toimub liiklusõnnetus, milles üks jääb süüdi ja teine inimene hukkab, siis peakski süüdlane järgmised 5-8 aastat suurema osa oma sissetulekust kulutama sellele, et juhtunut mingilgi määral korvata. Sellist hagejapoolset käsitlust saab näha kui karistuslikku kahjuhüvitist. Kohus leidis antud asjas, et mittevaralise kahju nõue tuleb rahuldada osaliselt, sest süüdistatav alles lõpetas kooli, tal puudub töökoht, vara ja sissetulek ning tal tuleb juba nuginii tasuda kohtukulud ja hüvitada varaline kahju. Tulenevalt eelnevast mõistis kohus süüdistatavalt VÕS §-le 1043 ja § 1045 lg 1p-le 2 tuginedes kannatanu(te) kasuks välja mittevaralise kahju hüvitise summas 6500 eurot.¹⁴²

Kriminaalasjas nr 1-10-350 tunnistas kohus süüdistatava süüdi KarS § 423 lg 2 järgi selles, et ta sõitis autot juhtides ettevaatamatult otsa kahele jalgratturile, kellest üks suri sündmuskohal ning teine haiglas saadud vigastustesse. Mittevaralise kahju hüvitamise nõude esitasid ühe jalgratturi vend ja teise jalgratturi isa – kumbki 1 miljonit krooni. Kohus mõistis kummagi kannatanu kasuks välja 200 000 krooni. Kohus leidis, et esinevad erandlikud asjaolud VÕS § 134 lg 3 mõttes. Nimelt olid nii jalgratturi vend kui ka teise ratturi isa hukkunutega väga lähedastes, ruumilistes sidemetes, kuna tegu oli noorte inimestega, kes alles äsja olid lapsepõlvkodust lahkunud. Seetõttu oli nende kaotus äärmiselt raske ja vigastuste nägemine tekitab tänini üleelamisi. Seega on hüvitis mõistlikus ulatuses kohane.¹⁴³

¹⁴¹ Harju Maakohtu 17. märtsi 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-3573.

¹⁴² Tartu Maakohtu 14. juuli 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-16566.

¹⁴³ Tallinna Ringkonnakohtu 16. novembri 2010. a otsus kriminaalasjas 1-10-350.

Tallinna Ringkonnakohus nõustus maakohtuga (eelpool nimetatud lahend) ja märkis Riigikohtu tsiviilkolleegiumi seisukoha kohta kriitiliselt, et tsiviilkolleegium sisustab lähedase isiku kahju hüvitamise nõudeõigust liiga kitsalt, kui rõhutab, et oluline on kahju tekitamise ajal lähedase isiku ruumiline lähedus hukkunu või raskelt vigastatuga või õnnetuse või selle tagajärgede vahetu pealtnägemine. Ringkonnakohus leidis, et kui nõustuda Riigikohtu seisukohaga, et vaid ühes „ohutsoonis“ viibimine hukkunuga õnnetuse ajal või kohe pärast seda õigustab hukkunu lähedasele mittevahalise kahju hüvitamist, siis oleks süüdlasele raskema tagajärje saabumine teatud olukorras materiaalselt oluliselt soodsam. Kui näiteks liiklusõnnetuse ohver jääb ellu, on tal õigus valurahale ka siis, kui on tegemist „õnneliku õnnetusega“. Kui aga kannatanu hukkab, siis on süüdlase olukord materiaalses mõttes tunduvalt parem.¹⁴⁴ Sellist seisukohta on ajakirjanduses väljendanud ka ringkonnakohtunikud.

Töö autor nõustub selle ringkonnakohtute poolt väljaõelduga, sest seda tedentsi on näha kohtuotsustest. Iga kohtuotsus annab ühiskonna jaoks mingeid signaale või juhiseid, kuidas käituda. Kui inimesed loevad lahendeid ning satuvad eelpool nimetatud ringkonnakohtu seisukohale, siis võib tekkida olukord, kus süüdlasel on võimalus kutsuda abi kannatanule, kuid teda takistab teadmine, et see võib viia teda materiaalselt tunduvalt raskemasse olukorda kui kannatanu surma saabumine. Sellised signaalid on ühiskonna jaoks ohtlikud ning seda on tõdenud ka ringkonnakohus.¹⁴⁵

Samas artiklis on nimetatud ka asjaolu, et moraalse kahju väljamõistmine sõltub suuresti õnnest. Määravaks saab, millise kohtuniku kätte hagi või toimik satub — nii mõnigi kohtunik ei söanda riigikohtule oponeerida. Näiteks jättis üks kohtunik menetlusse võtmata hagi, kus mõrvatud naise poeg nõudis tapjalt moraalse kahju hüvitamist. Kohtunik viitas Riigikohtu 2008.aasta seisukohale ja palus hagejal järele mõelda, kas “erandlikud asjaolud” ikka eksisteerivad.¹⁴⁶

Viru Maakohus on oma otsuses nr 2-04-1856 arvamusel, et erandlik asjaolu on selline asjaolu, mis esineb just seoses surmasaanu lähedastega. Selleks, et õigustatud oleks mittevahalise kahju hüvitamine, peab isiku surm olema tema lähedase jaoks, arvestades konkreetseid objektiivseid asjaolusid, ka kõrvalistele isikutele äratuntavalt eriliselt ränk läbielamus. Näiteks võib erandlikuks asjaoluks olla see, kui isik tapetakse jõhkralt lähedase nähes ja juuresolekul,

¹⁴⁴ M. Vutt (viide 40), lk 9.

¹⁴⁵ J. Filippov. Moraalse kahju juhtum: kohtunikud tõstsid mässu Riigikohtu lahendi vastu. – Ekspress, 13.oktoober 2011.

¹⁴⁶ J.Filippov (viide 145).

kui lähedasele jäetakse mulje, et ta oli kaasatud isiku surma põhjustamisse jne.¹⁴⁷ Tartu Ringkonnakohus on leidnud, et oma abikaasa jõhkral viisil tapmise pealtnägemine kujutab endast erandlikku asjaolu.¹⁴⁸

Ringkonnakohus nendib, et erandlike asjaolude määratlemine lähedase isiku kaotusega seoses on väga raske, kuna üldiseid kriteeriume seada on keeruline. Tegemist on eelkõige lähedase kaotanud isikute enda subjektiivse hinnanguga olukorrale. Vaieldamatult kaasnevad lähedase surmaga alati valu ja kannatused, hüvitise väljamõistmise eelduseks aga saavad olla vaid erandlikud asjaolud. Erandlikena tuleks käsitleda asjaolusid, mis eristavad konkreetset juhtu kõigist ülejäänud võimalikest juhtudest.¹⁴⁹ Lisaks on ringkonnakohus oma otsuses nr 1-09-5386 leidnud, et pidevat psühholoogilist nõustamist ja pikaajalist psühhoteraapia vajamist tuleb vaadelda kui erandlikku asjaolu VÕS § 134 lg 3 mõttes.¹⁵⁰

Kohtuotsuseid lugedes on näha, et kui isik nõuab mittevaralise kahju hüvitamist, põhjendades seda psüühilise häirega, küsib kohus arvamust vastava eriala arstidelt. Kuidas aga suhtuda inimesse, kes tõesti pärast lähedase surma ei ole võimeline pööduma arsti juurde ega rääkima kolmanda, tema jaoks võõra isikuga, oma üleelamistest? Temale jäetakse ju mittevaraline kahju hüvitamata, kui tal ei ole professionaali koostatud dokumentaalsete tõenditega võimalik tõendada, et tal tekkis selle kuriteo tõttu mingisugune psüühiline trauma. See on seaduse seisukohalt õige, sest kui inimesel ei ole tõendeid, et ta kannatab stressi all ja ta seda kohtus ainult suusõnaliselt väidab, ei saa keegi kindel olla kannatanu sõnade õigsuses. Teine küsimus, mis tekib, on see, et kas saab alati kindel olla, et isik peale lähedase inimese surma pöördub arsti poole abi saamiseks või hoopis selleks, et oleks olemas dokument, mida vajadusel kohtule esitada, kui otsustatakse siiski nõuda mittevaralise kahju hüvitamist. Mille alusel arst hindab, kas see on piisav psüühiline trauma, et nõuda mittevaralise kahju hüvitamist või mitte? Arsti elukutse eeldab siiski ka teatud praktika läbimist ja töö autor on veendunud, et arst on võimeline eristama tegelikku ja välja mõeldud psüühilist traumat. Inimkeha on see, mis reedab tema tegelikku olukorda.

Tallinna Ringkonnakohus selgitas otsuses nr 1-11-1922 erandlike asjaolude sisustamist: [...] *ei saa eitada üleelamisi olukorras, mil poeg tuleb korterisse, kus tapeti tema ema ja mis on täis kuriteo jälgi. Kohtukolleegium on seisukohal, et üleelamiste tuvastamiseks ei ole oluline,*

¹⁴⁷ M. Vutt (viide 40), lk 20.

¹⁴⁸ Tartu Ringkonnakohus 21.aprilli 2011.a otsus kriminaalasjas nr 1-09-19418.

¹⁴⁹ Tartu Ringkonnakohtu 19.aprilli 2010.a otsus tsiviilasjas nr 2-07-23928.

¹⁵⁰ Tartu Ringkonnakohtu 7.märtsi 2011.a otsus kriminaalasjas nr 1-09-5386.

et kannatanul oleks esinenud psüühikahäire ning et mittevahalise kahju hüvitamise kohustus tekib süüdlasel vaid juhtudel, kui hilisem psüühikahäire on tuvastatud. Esimese astme kohus leidis samas asjas, et erandlikeks asjaoludeks, mis õigustavad hüvitise maksmist, on antud juhul kannatanu surma vägivaldne põhjustamine – kannatanule tekitati raskeid ja nähtavaid peavigastusi, mille nägemine põhjustas pojale kahtlemata suurt hingelist valu ja kannatusi ning seda ei saa võrrelda lähedase lahkumisest tingitud tavalise leinaga. Riigikohus tühistas nii maakohtu kui ka ringkonnakohtu otsuse, mõistis süüdistatava õigeks ja jättis tsiviilhagi läbi vaatamata.¹⁵¹ Riigikohus ei ole oma lahendis öelnud midagi maakohtu ja ringkonna erandlike asjaolude põhjenduste kohta.¹⁵²

Oluline on ka Pärnu Maakonnakohtu otsus Joosep Laiksoo juhtumi puhul. Selles kaasuses juhtis J. Laiksoo iseseisvat juhtimisõigust omamata oma isa kasutuses olevad mootorsõidukid, sõitis vastassuuna võõndisse ja põrkas seal kokku vastusõitva mootorsõidukiga, mida juhtinud ja kaassõitjana sõitnud isikud hukkusid sündmuskohal. Kokkupõrke tagajärjel sõitis omakorda surmasaanud isikute autole otsa teine mootorsõiduk, mille juht samuti hukkus. Laiksood karistati kriminaalasjas 2-aastase vangistusega, millest kohesele ärakandmisele kuulus 3 kuud vangistust ning ülejäänud karistus jäeti tingimisi täitmisele pööramata 2-aastase katseajaga. Lisakaristusena võeti J. Laiksoolt ära mootorsõiduki juhtimise õigus kolmeks aastaks. Õnnetuses surma saanud isikute (ema ja isa) poeg Hillar Koitla esitas hagi mittevahalise kahju nõudes ja tugines PS § 25-le ja VÕS § 128 lg-tele 1 ja 5. Lisaks tugines ta ka Riigikohtu lahendile nr 3-2-1-54-07. Hillar Koitla leidis, et sellisel viisil surma põhjustamine tavapäraseks ning hüvitamisele mittekuuluvaks mittevahaliseks kahjuks lugemine oleks selges vastuolus ühiskonna õiglustunde ja õiguse aluspõhimõtetega, sealhulgas inimväärikusega.¹⁵³

Kohus leidis antud asjas, et seadus ei näe ette, et hüvitada tuleb igasugune ükskõik kelle põhjustatud kahju. Esmalt peab kahju olema tekkinud ning selle ja vastutuse aluseks oleva asjaolu vahel peab olema põhjuslik seos. Hageja tugines sellele, et tal tekkis vanemate surma põhjustamisest tervisekahjustus. Hillar Koitla vanemate surm põhjustati viisil, mis moonutas ebainimlikult hukkunute välimuse. Selle vaatepildi korduv nägemine ja mällu sööbimine põhjustas H. Koitlale nii ränka kaotusvalu kui ka kestvaid hingelisi piinasid. Hageja oli oma väidete kinnitamiseks esitanud ka tõendeid (psühhiaatri arvamus). Eksperdid leidsid, et psüühikahäired ei nõua meditsiinilist sekkumist. Kohus toetus oma põhjendustes Riigikohtu

¹⁵¹ M vutt (viide 40), lk 15-16.

¹⁵² RKKKo 3-1-1-15-12.

¹⁵³ Pärnu Maakohutuotsus (viide 35).

lahendile nr 3-2-1-19-08, mille kohaselt ei saa erandlikuks asjaoluks olla surma põhjustamine kui selline, vaid sellega peab kaasnema ka täiendavaid asjaolusid, mis õigustavad mittevaralise kahju rahalise hüvitise väljamõistmist. Erandlikuks asjaoluks on eeltoodud lahendist lähtuvalt esmajoonelise hüvitise nõudja ruumiline lähedus hukkunu või raskelt kannatanuga kahju tekitamise ajal. Need peavad olema isiklikud ja vahetud. Kõike seda arvestades jättis kohus H. Koitla hagi rahuldamata.¹⁵⁴

Kui pöörata tähelepanu kohtude seisukohtadele, tekib küsimus, mida tähendab õnnetuse või selle tagajärgede vahetu pealt nägemine. Kas isik peab kohe peale õnnetuse asetleidmist jõudma sündmuskohta selleks, et tal oleks õigus esitada hagi mittevaralise kahju nõudes? Või peaks panema paika hoopis mingisuguse ajalise piirangu, näiteks 30 minutit pärast õnnetuse toimumist on veel see aeg, mis läheb sõna „vahetu“ alla. Me teame, et politseil läheb samuti aega selleks, et sündmuskohta jõuda. Ehk peaks aega arvestama sellest. Lausega „vahetu õnnetuse või siis tagajärje pealtnägemine“ pannakse inimesed ebavõrdsesse olukorda. PS § 25 ütleb, et igal ajal on õigus varalisele ja mittevaralisele kahju hüvitamisele, aga sellise kohtukäsitlusega ei saa isik oma õigust realiseerida. Jõuab isik sündmuskohta 10 minutit pärast õnnetust ja näeb tagajärge, hüvitatakse talle kahju, jõuab aga 20 minutit hiljem ning enam ei hüvitata - selliselt soositaks n.ö kiiremaid.

Kellena aga käsitleda neid inimesi, kes ei ole hukkunuga lähedased, aga ometi näevad pealt mingisugust õnnetust, kus keegi põhjustab teise isiku surma. Selline sündmus põhjustab kolmandal isikul kindlasti psüühilisi üleelamisi. Kas sellisel isikul on õigus esitada mittevaralise kahju hüvitamise nõuet? Erandlike asjaolude nõue on justkui täidetud. Ainuke, mis ei ole täidetud, on asjaolu, et kolmas n.ö kõrvalise isik ei ole hukkunu jaoks lähedane isik, ning sellest tulenevalt puudub tal õigus nõuet esitada. PS § 25 aga sätestab igal ajal õiguse talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele. Sellises situatsioonis on kolmas isik saanud moraalset kahju, mis on tekitatud talle õigusvastaselt. Ilmselt ei ole selle sätte ega ka võlaõigusseaduse sätete eesmärk kaitsta kõiki inimesi, kes on mingisuguse süüteo tulemusel toimepandud teo tunnistajateks.

Erandlike asjaolude loetelu ei ole ammendav ega välista mittevaralise kahju hüvitamist ka lähedasele, kes ei olnud kahju tekkimise ajal või kohe pärast seda hukkunuga samas ohutsoonis. Üleelamised võivad tekkida ka hilisemast üleelamisest, näiteks nähes hukkunu

¹⁵⁴ Pärnu Maakohtu otsus (viide 35).

surnukeha, juhul kui laipa on eriti brutaalsel viisil moonutatud (tükeldatud). Sellest tingituna ei ole võimalik matta kannatanut tavapärasel viisil.¹⁵⁵ Viru Maakohtu kriminaalasjas on kohus nentinud, et tunnet, mis kaasneb kodu rüvetamisega raske isikuvastase kuriteo läbi, on võimalik lugeda selliseks erandlikuks asjaoluks, mis annab aluse mittevaralise kahju väljamõistmiseks. Olenemata sellest, kas lähedane isik viibis kuriteo toimepanemise hetkel kohapeal, võib jöhkral viisil isiku tapmine kujutada endast erandlikku asjaolu. Selles lahendis tungisid süüdistatavad võõrasse elamusse eesmärgiga varastada, aga kohtasid majaperemeest ning löid viimasele sõrgkangiga pähe, mille tagajärjel ohver suri. Tsiviilhagi esitas tapetu poeg. Maakohus leidis, et kuigi täiskasvanud lapse poolt oma vanema surma üleelamine on iseenesest tavapärane (siinkohal on autor aga teist meelt, sest süütegude toimepanemise tagajärjel inimese surma üleelamine ei ole üldse tavapärane. Tavapärane saab olla see ainult juhul, kui inimesel on aeg minna).¹⁵⁶

Riigikohus on öelnud, et mittevaralise kahju hüvitamist õigustavaks erandlikuks asjaoluks võib pidada ka olukorda, kus tahtliku kehavigastuse tekitamise korral põhjustatakse ohvri surm või raske tervisekahjustus mittetahtlikult, eeldusel, et lähedasel isikul esinevad selle teo tõttu hiljem üleelamised.¹⁵⁷

Üldjuhul on otsustes leidnud kajastamist need erandlikud asjaolud, mil hüvitise maksmine oleks õigustatud ning tähelepanu ei ole niivõrd pööratud asjaoludele, mille korral ei ole maksmine õigustatud.¹⁵⁸

Kohtulahendite analüüside tulemusel teeb töö autor alljärgnevad järeldused:

1) Riigikohtu tsiviilkolleegiumi kohaselt saab erandlikeks asjaoludeks pidada näiteks ruumilist lähedust hukkunuga kahju tekitamise ajal, õnnetuse või selle tagajärgede vahetut pealtnägemist, hukkunud või raskelt vigastatud lähedase inimese vigastuste või kannatuste nägemisest saadud üleelamisi, samuti kahju tekitamise asjaolusid.

¹⁵⁵ A. Keevallik (viide 37), lk 22.

¹⁵⁶ Viru Maakohtu 10.mai 2011.a otsus kriminaalasjas nr 1-10-15276. Tegemist oli isa jöhkra tapmisega tema enda kodus, kannatanu pidi hiljem koristama vere jm. Ei ole tavapärane, et vanem hukkub oma kodus kuriteo tagajärjel. Ringkonnakohus aga tühistas maakohtu otsuse muuhulgas ka tsiviilhagi osas ja saatis tagasi maakohtusse, leides, et kohtuotsus oli puudulikult põhjendatud.

¹⁵⁷ RKKKo (viide 39), p 25.

¹⁵⁸ A. Keevallik (viide 37), lk 23.

- 2) Riigikohtu kriminaalkolleegium on täpsustusena lisanud, et kahju tekitamise tahtlus ei tähenda seda, et kuritegu peaks tingimata olema pandud toime tahtlikult ja piisab, kui süüdistatav kahjustas kannatanut tahtlikult.
- 3) Riigikohtu seisukohalt ei ole erandlikuks asjaoluks perekonna kaotus, elukvaliteedi langus ega tavapärane lein.
- 4) Kohtud on tsiviilasjades leidnud, et ajutised psühholoogilised või isegi psühhiaatrilised probleemid ei anna veel alust pidada üleelamisi erakordeks.
- 5) Kriminaalasjades on vaikivalt välja kujunenud eeldus, et lähedase langemine isikuvastase kuriteo ohvriks põhjustab raskeid üleelamisi, mida ei pea eraldi tõendama. Mitmetel juhtudel on just teo asjaolud andnud aluse pidada olukorda erandlikuks ja õigustanud seega hüvitise väljamõistmist.¹⁵⁹

Mõnel juhul kalduvad kriminaalasju lahendavad kohtud kasutama mittevaralise kahju hüvitise väljamõistmise õigustusena karistuslikke argumente. Samas on M. Vutt arvanud, et mittevaralise kahju hüvitisele karistusliku tähenduse omistamine olukorras, kus isikut on kriminaalkorras juba karistatud, võib olla vastuolus ühe teo eest ühe karistuse mõistmise põhimõttega.¹⁶⁰ Samas on meie õiguskorras ka teisi süütegusid, kus on seaduse kohaselt võimalik mõista nii põhi- kui ka lisakaristusi.

Näiteks on Tallinna Ringkonnakohtu kriminaalkolleegium oma lahendites märkinud, et mittevaralise kahju hüvitamine kriminaalmenetluse raames võimaldab kannatanu lähedastel mingilgi määral ületada kuriteo negatiivseid tagajärgi ja korvata kuriteoga kaasnevat ühiskonna õiglustunde riivet. Kui lähtuda hagejate seisukohast on nemad hüvitise eesmärgiks pidanud näiteks positiivsete emotsioonide esilekutsumist, mis võimaldaksid leevendada negatiivseid muutusi nende psüühilises seisundis, vajadust puhata, sõita ringi ja olla eemal. Mõnel juhul on märgata ka hagejatepoolse kättemaksu elemente.¹⁶¹

Erandlike asjaolude esinemine tuvastatakse igas konkreetses asjas paljude asjaolude kogumina. Iga kaasus on ainulaadne ja lisaks seadusele põhineb iga otsus kohtuniku

¹⁵⁹ M. Vutt (viide 40), lk 26-27.

¹⁶⁰ M. Vutt (viide 40), lk 27-29.

¹⁶¹ M. Vutt (viide 40), lk 27.

siseveendumusel, et selles konkreetses asjas on õiglane just selline lahend.¹⁶² Siinkohal nõustub töö autor eelpool nimetatud artikliga, kus väidetakse, et hagi rahuldamine on õnneasi, sõltudes sellest, millise kohtuniku kätte see satub.

Töö autor leiab, et võlaõigusseaduses võiks siiski olla kirjas ka loetelu erandlikest asjaoludest, et isik saaks teavet otsustamaks, kas on üldse mõtet esitada mittevaralise kahju hüvitamise nõuet. Selge on see, et seadusesse ei ole võimalik kirja panna ammendavat loetelu asjaoludest, sest iga juhtum on erinev ning erandlike asjaolude olemasolu jääb kohtu hinnata. Kuid siiski võiks selline loetelu olla suunanäitaja isikute jaoks, kes plaanivad kriminaalmenetluses hagi esitada. Selliselt saaks isik juba varakult mõelda, kas hagi esitamine on mõttekas või tasuks sellest loobuda.

Lugedes erinevate kohtude lahendeid ja põhjendusi erandlike asjaolude osas, nähtub, et need on siiski jäetud kohtute endi sisustada. Ühes kohtuotsuses hüvitatakse vanematele lapse kaotuse eest mittevaraline kahju, teises aga mitte – iga kaasus on erinev. Kuid erandlike asjaolude sissetoomine on töö autori arvates PS § 25-t piirav. Selliselt ei ole tagatud igaihe õigus nõuda talle õigusvastaselt tekitatud varalise ja mittevaralise kahju hüvitamist – antud juhul on pigem n.õ probleeme mittevaralise kahju hüvitamisega. Paremas olukorras on isikud, kellel esineb erandlik asjaolu ja siin peetakse silmas just süütegude toimepanemise tagajärjel hukkunud isikute lähedasi. Selles osas on olemas ka õiguskantsleri arvamus. Huvitav on tõdeda, et kui on tegemist koerahammustusega ning kannatanu hageb, mõistab kohus välja ka mittevaralise kahju, kuid kui surma saab inimene, siis selleks, et lähedasele hüvitataks mittevaraline kahju, peavad tal olema erandlikud asjaolud, mis õigustaksid hüvitist. Töö autori arvates on erandlikuks asjaoluks juba see, et inimese surm põhjustati õigusvastaselt. Keegi ei tohiks surra kellegi teise käe või teo läbi.

Õiguskantsler Indrek Teder tegi vastava analüüsi riigikogu sotsiaaldemokraatliku erakonna fraktsiooni palvel, kes juhtisid tähelepanu Hillar Koitla kaasusele, mille puhul Koitla vanemate hukkumisega lõppenud õnnetuse põhjustanud Joosep Laiksoolt moraalset kahju välja ei mõistetud. Õiguskantsler Teder ütles riigikogu ees esinedes, et põhiseaduse sätet mittevaralise kahju nõudmiseks tuleb käsitleda lihtsa seaduse reservatsiooniga põhiõigusena, mille piiramist õigustab iga eesmärk, mis ei ole põhiseadusega vastuolus. Seega on selle põhiõiguse sisustamisel suhteliselt lai kaalutlusruum. Õiguskantsler leidis, et seadusandjal

¹⁶² M. Vutt (viide 40), lk 28.

peaks olema võimalus tõmmata piir surnu lähedaste ja teiste, mittevaralist kahju kannatanud kolmandate isikute vahele. Tsiteerides Tederit: «Leiangi, et teatud rasketel juhtudel tuleb kahju tekitajal kindlasti hüvitada surnu lähedastele nende tekitatud mittevaraline kahju. Millised need rasked juhud või erandlikud olukorrad on, see peaks lõppastmes settima kohtupraktikas ning seda võite juba täpsustada teie, austatud seadusandjad.» Lisaks leidis Teder, et teatud piirangud mittevaralise kahju hüvitamisel on siiski ka tõenäoliselt põhjendatud, kuna kohtule on antud ulatuslik kaalutusõigus selles, mida lugeda erandlikeks asjaoludeks. Seega ei ole seadusandja minu esialgsel hinnangul põhiseaduse paragrahvidest 19 ning 25 tulenevate ning antud asjaoludel vastassuunaliselt mõjuvate põhiõiguste omavahelisel kaalumisel lubatud piiri tõenäoliselt ületanud. Lõpetuseks nentis õiguskantsler, et kui riigikogu liikmed on veendunud, et võlaõigusseaduse paragrahv 134 lõige 3 vajab täpsustamist, siis see on ju ka võimalik.¹⁶³

Tegelikult ei ole ka õiguskantsler asunud kindlale seisukohale, et selline erandlike asjaolude sissetoomine ei ole kuidagi põhiseaduse vastane. Ta on öelnud, et kui riigikogu liikmed on veendunud, et võlaõigusseaduse vastav paragrahv vajab täpsustamist, siis seda on neil võimalik ka teha. Selline käsitlus läheb kokku töö autori arvamusega. Eelnevalt nentis töö autor, et võlaõigusseaduse vastavat paragrahvi võiks täiendada mitteammendava erandlike asjaolude leoteluga, sest nagu eespool kirjutatud, oli ühes lahendis kohtunik pöördunud kannatanu poole ja öelnud, et mõelgu too ikka enne mittevaralise kahju hüvitamise nõude esitamist, kas tal esinevad erandlikud asjaolud. Sellise loetelu olemasolu oleks heaks suunaks nii mitmetegi kannatanute jaoks, sest keegi neist ei taha kõiki asjakohaseid Riigikohtu lahendeid läbi lugeda ja sageli jääb sealkirjutatu juriidilise hariduseta inimese jaoks ka mõistmatuks.

3.3. Erandlikud asjaolud füüsilise kahju hüvitamise korral

Kohtulahenditest nähtub, et inimese füüsiline valu hüvitatakse mittevaralise kahjuna. Selline käsitlus on igati loogiline, sest võlaõigusseadus jaotab kahjud varaliseks ja mittevaraliseks, mis jagunevad veel omakorda. Mittevaralise kahju all räägitakse füüsilisest ja hingelisest valust ning kannatustest.

¹⁶³ Toimetas O.Kund. Õiguskantsler: moraalne kahju hüvitamisel pole seaduse vastu eksitud. – Postimees, 10.aprill 2012.

Mis võiksid aga olla need erandlikud asjaolud, mille alusel füüsiline kahju hüvitataks? Kindlasti on oluline, et füüsiline kahju oleks tekitatud õigusvastaselt ning kahju tekitaja on tekitamises ka süüdi. Tuleb kindlaks ka teha, kas kannatanul esines füüsilist valu ning kui intentsiivne see oli. Isik, kes on füüsilist valu tundnud ning hageb, peaks olema võimeline kuidagi seletama, kui tugev valu see oli.

Kui inimesele tekitatakse füüsilist valu, jäävad tavaliselt tema kehale sellest ka mingisugused jäljed, seega inimese füüsiline väljanägemine muutub. See võiks olla üheks erandlikuks asjaoluks, mis tingiks hüvitise maksmist. Kui inimese väljanägemine on füüsilise kahju tekitamise tagajärjel hoopis teistsugune kui varem, võib ta näiteks kasvõi tänaval kõndides ebameeldivate pilkude osaliseks saada. Seetõttu võib tal tekkida stress, mis võib lõppeda sellega, et inimene ei julgegi enam kuskile minna. Antud käsitus on töö autori seisukoht, mis ei pretendeeri ametlikule seisukohale.

3.4. Tsiviilhagide väljamõistmine siseriiklikes kohtudes

KrMS § 306 lg 1 p 11 sätestab, et kohtuotsuse tegemisel otsustab kohus, kas ja millises ulatuses rahuldada tsiviilhagi või hüvitada kuriteoga tekitatud kahju. Kommenteeritav punkt sisaldab kahte alternatiivi, millest esimene annab kohtule õiguse ja kohustuse otsustada kriminaalasjas esitatud tsiviilhagi rahuldamise üle, teine alternatiiv näeb aga ette kriminaalasja lahendava kohtu erandliku pädevuse rahuldada kannatanu materiaalõiguslikult eksisteeriv nõue süüdistatava ja/või tsiviilkostja vastu ilma tsiviilhagita. Tsiviilhagi esitamise korral on kohus üldjuhul kohustatud selle kohta otsuse tegema. Tsiviilhagi saab kohus jätta läbi vaatamata ainult siis, kui selleks on menetlusseadustikus ette nähtud alus. Teise alternatiivi „või hüvitada kuriteoga tekitatud kahju“ on kohus teatud juhtudel õigustatud ja kohustatud otsustama kannatanu nõude rahuldamise ka juhul, kui kohustatud isiku vastu ei ole tsiviilhagi esitatud.¹⁶⁴

Töö autor on analüüsinud vahemikus 01.01.2010 – 31.12.12 tehtud Maakohtu ja Ringkonnakohtu otsuseid tsiviilhagide osas. Lahendites oli nii varalise kui ka mittevaralise kahju nõuded. Töö autor ei pea oluliseks üksikasjalikult kõiki lahendeid töös välja tuua. Seega on töös käsitletud ainult mõningaid neist. Magistritöö autor on I ja II astme kohtulahendeid analüüsinud sellepärast, et esialgse seisukoha tsiviilhagi osas võtab alamastme kohus. Kui

¹⁶⁴ J. Sarv. KrMS § 306/1.12.1-1.12.1. – E. Kergandberg; P. Pikamäe (koost.). Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Juura 2012, lk 693-694.

alamaastme kohtulahend jõuab kassatsiooni korras Riigikohtusse ning seal on hageja või kostja tsiviilhagi probleemi tõstatanud, siis võtab Riigikohus tsiviilhagi osas ka seisukohta. Kuna aga kõik lahendid ei jõua kassatsiooni korras Riigikohtuni, on töö autor käistlenud selles alapeatükis I ja II astme kohtulahendeid.

Analüüsist nähtus, et väga palju oli liikluskuritegusid, mille käigus inimesed said viga, mõnel juhul ka hukkusid ning siis esitati tsiviilhagi mittevaralise kahju nõudes. Samuti oli lahendeid, kus liikluskuritegude tulemusel tekkinud kahju oli nii varaline kui ka mittevaraline ja süüdistatavalt nõuti välja mõlemad.

Harju Maakohtu 15. veebruari 2012. aasta otsuses nr 1-12-97, mõisteti süüdistatav süüdi selles, et ta eiras liiklusnõudeid ning sõitis kannatanule ülekäigurajal otsa. Otsasõitjaks oli Eesti Kaitseväes töötav inimene ning tsiviilkostjaks antud asjas määrati Eesti Kaitsevägi. Kannatanu esitas mittevaralise kahju nõude summas 200 000 krooni. Antud lahendis tsiteeris maakohus Riigikohtu lahendit. Riigikohus on lahendis 3-1-1-105-10 väljendanud seisukohta, et KrMS § 306 lg 1 p 11 kohaselt peab kohus kohtuotsuse tegemisel lahendama muu hulgas küsimuse, kas ja millises ulatuses rahuldada tsiviilhagi või hüvitada kuriteoga tekitatud kahju. Antud sätte alternatiivist „või hüvitada kuriteoga tekitatud kahju“ järeldub, et kohus on teatud juhtudel õigustatud ja kohustatud otsustama kannatanu nõude rahuldamise ka juhul, kui kohustatud isiku vastu ei ole tsiviilhagi esitatud. Samuti on kannatanu nõude lahendamine KrMS § 306 lg 1 p 11 teises alternatiivis sätestatud korras ilma tsiviilhagita võimalik ja vajalik üksnes juhul, kui on põhjendatud alus arvata, et väljaspool kriminaalmenetlust kannatanu seadusest tulenevad õigused ja huvid jääda tõhusa kaitseta ning tema poolt oma nõude kohasel ja tõhusal viisil esitamine oleks kannatanu jaoks ebamõistlikult koormav. Kohtu arvates tuleb antud juhul lähtuda kannatanu nõude lahendamisel KrMS § 306 lg 1 p 11 teises alternatiivis sätestatust, kuna väljaspool kriminaalmenetlust võivad tema seadusest tulenevad õigused ja huvid jääda tõhusa kaitseta ning nõude esitamine tsiviilkostjaks tunnistatud Eesti Kaitseväe vastu oleks kannatanule ebamõistlikult koormav. Kuigi kannatanu märkis tsiviilhagis hüvitatava mittevaralise kahju summaks 200 000 krooni, s.o. 12 782.32 eurot, kasutab kohus oma diskretsiooniõigust, määrates kindlaks mõistliku ja õiglase mittevaralise hüvitise suuruse summas 70 000 krooni (4473.81 eurot). Nähtuvalt Liikluskindlustuse Fondi hüvitise väljamakseotsusest on kannatanule hüvitatud mittevaralise kahju katteks 6000 krooni. Eeltoodu põhjal leiab kohus, et kannatanule tuleb mittevaralise

kahju katteks välja mõista 4090.34 eurot (64000 krooni) solidaarselt süüdistatavalt ja Eesti Kaitseväelt.¹⁶⁵

Tartu Ringkonnakohus on oma lahendis 1-09-8885 tühistanud maakohtu otsuse mittevaralise kahju osas ja jätnud varalise kahju osas tehtud otsuse jõusse. Nimelt põhjustas süüdistatav liiklusavarii, milles hukkus inimene. Selle kannatanu vanemad esitasid tsiviilhagi nii varalise kui ka mittevaralise kahju nõudes. Kannatanute varaline kahju seisnes matusekulude hüvitamise ja K.K. hauaplatsi korrastamisega seotud kulude nõudes kokku 37 200 kr. Mittevaralise kahju hüvitamist soovisid kannatanud 185 000 kr suuruses summas. Mittevaralise kahju hüvitamist põhjendasid kannatanu vanemad järgnevalt: Ta oli 19-aastane, tal ei olnud mingeid tervisehäireid, tal oli töölepinguga töökoht ja ta töötas; teda tunnustasid rohkearvulised sõbrad, ta sai tunnustust kohalikus valla lehes ja teda hindasid tunnustavalt endised pedagoogid. Teda hinnati lootustandva noore isamaaliste aadetega inimesena. Ta kavatses luua perekonna. Tal olid lähedased suhted tüdruksõbraga kestnud 1 aasta. Pärast õe sündi 2003 oli tema meesliini jätkaja ja perekonnanime edasiviija. Moraalse kahju nõue hõlmab ka hüvitust tema kannatustele vahetult õnnetuse eel ja ajal. Kohus leidis, et materiaalne kahju on täies ulatuses tõendatud ja põhjendatud ning tuleb süüdlasel hüvitada. Kohus leidis, et kannatanud on moraalse kahju nõuet põhjendanud ja seda just elu püsiväärtustega. Kohus leidis, et moraalse kahju põhjendustes sisalduvad küllaldaselt need erandlikud asjaolud, mis VÕS § 134 lg 3 õigustavad hüvitise maksmist. Taotletud hüvitis on proportsionaalne süüteoga tekitatud kahjuga. Ringkonnakohus oli seisukohal, et kannatanute poolt hagiavalduses toodud põhjendused mittevaralise kahju hüvitamiseks ei ole käsitletavad erandlikena VÕS § 134 lg 3 mõttes, kuna need asjaolud kaasnevad sageli, kui on tegemist noore inimese hukkimisega. Eeltoodust tulenevalt, ning võttes aluseks Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsuses nr 3-2-1-19-08 toodud seisukohad mittevaralise kahju hüvitamisest, tühistas Ringkonnakohus maakohtu otsuse mittevaralise kahju osas.¹⁶⁶

Kriminaalasjas nr 1-11-8916, vähendas maakohus kannatanu poolt esitatud mittevaralise kahju suurust. Varalise kahju suurus jäi selliseks, nagu kannatanu palus selle välja mõista. Kohus oli seisukohal, et hagi varalise kahju nõudes kuulub rahuldamisele täielikult ja mittevaralise kahju nõudes rahuldamisele osaliselt. Kannatanu on esitanud kriminaalasjas varalise kahju nõude summas 3904,63 eurot, millest 3519,18 eurot moodustavad sõiduauto

¹⁶⁵ Harju Maakohtu 15.veebruari 2012.a. otsus kriminaalasjas nr 1-12-97.

¹⁶⁶ Tartu Ringkonnakohtu 11. märtsi 2010.a. otsus kriminaalasjas nr 1-09-8885.

Dacia Logan eest ajavahemikul 15.04.2008 kuni 15.04.2010 tasutud liisingumaksud ilma intressideta. Summa 385,45 eurot moodustavad kulutused, millised tehti sõiduauto rentimiseks AREAS-st ajavahemikul 14.05. – 16.06.2010.a. Kuna mittevaralise kahju hüvitamine ei või oluliselt kahjustada kohustatud isiku elukvaliteeti, pidas kohus seega mõistlikuks süüdistatavalt välja mõista kannatanu (tegemist oli liiklusõnnetusega, kus keegi surma ei saanud) kasuks mittevaraline kahju summas 3000,00 eurot (kannatanu nõudis 5000 eurot). Kannatanu selgitas, et moraalse kahju nõude on ta esitanud sel põhjusel, et talle tekitati kehalisi vigastusi ja füüsilist valu. Miks just selline summa, ta öelda ei oskanud, kuid arvas, et selline summa on kompensatsioon tema valu ja tervisekahjude eest ja tal on võimalus hankida ravimeid edaspidiseks raviks.¹⁶⁷ Töö autori arvates on selline põhistamine kannatanu poolt ebapiisav ning autor ei mõista, kuidas kohus sai sellise seletuse põhjal mõista välja 3000 eurot, kuigi vähendas nõutud summat. Ehk oleks kohus pidanud rohkem põhistama, miks ta leiab, et selline summa on sobilik. See lahend on Riigikohtus osaliselt tühistatud just varalise kahju hüvitamise nõude rahuldamises auto Dacia Logani eest tasutud liisingumaksete näol.

Mitmetes lahendites on maakohus vähendanud mittevaralise kahju hüvitise suurust. Kuna üldjuhul nähtub lahenditest, et varalised kahjud suudavad kannatanud tõenditega põhjendada, siis mittevaralise kahju puhul on seda keerulisem teha. Lahenditest on näha ka seda, et kohus arvestab asjaoluga, kas kannatanu on ka ise mingil määral õnnetuses osaline: kas liiklusavarii puhul, kus süüdistatav on purjus olnud, on kannatanu istunud ise vabatahtlikult autosse või mitte. Kehalise väärkohtlemisel puhul on arvestatud seda, kas kannatanu ka näiteks ise osales kakluses jne. Mittevaraline kahju on välja mõistetud sellistes situatsioonides, kus kannatanu saab tervisekahjustusi. Kui aga kannatanu saab surma ning hagi esitab lähedane isik, siis järgivad kohtud just nimelt seda erandliku asjaolu olemasolu – kui see puudub, jäetakse mittevaraline kahju surmasaanu lähedasele isikule välja mõistmata.

Kriminaalasjas nr 1-09-5385 tunnistas Tartu Maakohus süüdistatavad KarS § 113 järgi süüdi tapmises. Süüdistatavad peksid oma ohvrit korduvalt rusikate ja jalgadega pea ja kehatüve piirkonda ning tõukasid teda nii jõuliselt, et ohver kukkus vastu toas ja vannitoas olevaid esemeid. Ohver sai raske peatrauma ja suri. Kannatanutena käsitleti ohvri vanemaid, kes esitasid ka mittevaralise kahju nõude summas 250 000 krooni. Tartu Maakohus jättis nõude rahuldamata, kuna leidis, et tõendatud ei ole hüvitise maksmist õigustavad erandlikud asjaolud. Tartu Ringkonnas kohus kvalifitseeris teo ümber ning nõustus maakohtu otsusega

¹⁶⁷ Harju Maakohtu 21. veebruaril 2012.a. otsus kriminaalasjas nr 1-11-8916.

mittevaralise kahju osas. Riigikohus tühistas ringkonnakohtu otsuse eelnimetatud süüdistuste osas ja saatis asja uueks arutamiseks ringkonnakohtule. Kahjuhüvitise suuruse kohta märkis kriminaalkolleegium, et kannatanute taotletud 250 000 krooni suurune kahjunõue ei ole juhtunu asjaolusid arvestades ebamõistlik ega väljenda kannatanute alusetut rikastumissoovi. Tartu Ringkonnakohus rahuldab asja uuel läbivaatamisel mittevaralise kahju hüvitamise nõude. Kokkuvõttes leidis ringkonnakohus, et kannatanute kasuks tuleb välja mõista nende poolt nõutud 250 000 krooni (15 977,91 eurot), sest see summa ei ole ühiskonna üldist heaolu taset arvestades ülemäärane.¹⁶⁸

Harju Maakohus tunnistas oma lahendis 1-09-21700 süüdistatava KarS § 113 järgi süüdi selles, et ta lõi ja torkas kakluse käigus oma ohvrit J.L.-i korduvalt noaga kaela, kehatüve ja jäsemete piirkonda, tekitas kannatanule paremasse rinnaõõnde tungiva torke-lõikehaava ning vigastas J.L.-i unearterit ja paremat kopsu. Vigastuste tagajärjel suri kannatanu samal päeval umbes kolmveerand tundi hiljem sündmuskohal. Tapetu isa, kes kandis ka matusekulud, esitas muu hulgas mittevaralise kahju nõude summas 900 000 krooni. Kohus pidas kuriteo tehiosid arvestades õiglaseks ja põhjendatud hüvitise suuruseks 100 000 krooni.¹⁶⁹ Kannatanud esitasid apellatsiooni, leides, et väljamõistetud summa on liiga väike. Ringkonnakohus aga nõustus maakohtu hüvitise suurusega ning nentis, et tulenevalt VÕS § 139 lg-st 3, võib kahjuhüvitist vähendada juhul, kui kahju tekkimisele aitas kaasa kahjustatud isiku tahtlus või raske hooletus. Antud kaasuses osales surmasaanu ise ka kakluses.¹⁷⁰ Riigikohus tühistas ringkonnakohtu otsuse ja saatis selle tagasi uueks arutamiseks. Ringkonnakohus tegi asjas uue otsuse, kus jäi nimetatud summa juurde, kuid põhjendas, mis need erandlikud asjaolud on, mis õigustasid maksmist (Riigikohus tegi selle kohta märkuse, sest ringkonnakohtul puudus esimesest otsusest erandlike asjaolude põhjendus).¹⁷¹

Kriminaalasjas nr 1-09-19418 esitati süüdistatavale süüdistus KarS § 113 järgi. Süüdistuse kohaselt tulistas süüdistatav oma ohvrit kolm korda tapmise eesmärgil ja tabas ühel korral. Saadud vigastustele järgnes suur verejooks, mille tagajärjel kannatanu suri sündmuskohal. Tapetu abikaasa esitas tsiviilhagi mittevaralise kahju hüvitamiseks summas 300 000 krooni põhjendusega, et ta kaotas armsa inimese ja lapsed jäid isata. Tsiviilhagi mittevaralise kahju hüvitamise nõudega summas kokku 200 000 krooni esitasid ka tapetu vanemad, märkides, et

¹⁶⁸ Tartu Ringkonnakohtu 7. märtsi 2011. a. otsus kriminaalasjas nr 1-09-5386.

¹⁶⁹ Harju Maakohtu 4. juuni 2010. a. otsus kriminaalasjas nr 1-09-21700

¹⁷⁰ Tallinna Ringkonnakohtu 1. detsembri 2010. a. otsus kriminaalasjas nr 1-09-21700.

¹⁷¹ Tallinna Ringkonnakohtu 19. oktoobri 2011. a. otsus 1-09-21700.

nad kaotasid ainukese poja, nende elu mõte on kadunud ja tervis halvenenud. Viru Maakohus jättis tsiviilhagid mittevaralise kahju nõudes rahuldamata, leides, et puuduvad erandlikud asjaolud, mis võimaldaksid mõista välja mittevaraline kahju.¹⁷² Ringkonnakohus tühistas maakohtu otsuse tapetu abikaasa tsiviilhagi osas ja tegi uue otsuse, millega mõistis välja mittevaralise kahju hüvitise summas 300 000 krooni, märkides, et maakohus kohaldas ebaõigesti materiaalõigust (KrMS § 338 p 2). Vanemate tsiviilhagi osas jättis ringkonnakohus maakohtu otsuse muutmata, sest puudusid erandlikud asjaolud.¹⁷³

Kriminaalasjas 1-12-1408 tunnistati M. Ülper süüdi KarS § 200 lg 2 p 4 järgi. Kohtuotsusega rahuldati kannatanu tsiviilhagi varalise kahju nõudes (207.81 eurot), mittevaralise kahju nõudes jäeti kannatanu tsiviilhagi läbi vaatamata. Ringkonnakohus leidis, et maakohtu otsus tuleb tühistada kannatanu tsiviilhagi läbivaatamata jätmise osas mittevaralise kahju hüvitamise nõudes. Selles osas selgitab ringkonnakohus järgmist: maakohus leidis, et kannatanu tsiviilhagi mittevaralise kahju nõudes tuleb jätta läbi vaatamata, kuivõrd ta ei ilmunud kohtuistungile ning puudus võimalus teda kahju osas küsitleda. Ka KrMS § 236 lg-st 2 tuleneb üheselt, et tsiviilhagi läbivaatamine lühimenetluses ei saa sõltuda sellest, kas kannatanu istungile ilmub või mitte. Seega olukorras, kus maakohus leidis, et ilma kannatanu vahetu kohaolekuta ei saa tsiviilhagi küsimust tervikuna lahendada, tulnuks käituda kahel alternatiivsel viisil – kas kohtuistung edasi lükata (KrMS § 233 lg-st 3 tulenevalt kehtib KrMS § 271 ka lühimenetluses) või siis tagastada kriminaaltoimik prokuratuurile. Tsiviilhagi osaliselt läbi vaatamata jätmise oli ringkonnakohtu kriminaalkolleegiumi hinnangul seetõttu lubamatu. Hinnates seejuures mittevaralise kahju hüvitamist tsiviilasjades mõnevõrra analoogsetel juhtumitel, aga ka seda, et tegemist oli tahtliku kuritegeliku ründega kannatanu isikupuutumatus vastu (s.o kehavigastused tekitas süüdistatav tahtlikult, nagu see on maakohtu poolt tuvastatud), leiab ringkonnakohus, et mittevaralise kahju hüvitamiseks tuleb kannatanu kasuks mõista süüdistatavalt välja 4000 eurot.

Kriminaalasjas 1-10-2646 oli mitu süüdistatavat ning päris palju kannatanuid, kes esitasid tsiviilhagid. Kohus ei rahuldanud kõikide kannatanute nõudeid. Kohus on öelnud, et kriminaalmenetluse seadustik ei sätesta kannatanu tsiviilhagile esitatavaid nõudeid. Tsiviilhagi menetlemisel kriminaalmenetluses tuleb juhendada tsiviilkohtumenetluse korrast, arvestades kriminaalmenetluse erisusi. Seetõttu tuleb ka kannatanu tsiviilhagile esitavate

¹⁷² Viru Maakohtu 24. novembri 2010. a. otsus kriminaalasjas nr 1-09-19418.

¹⁷³ Tartu Ringkonnakohtu 21. aprilli 2011. a. otsus kriminaalasjas nr 1-09-19418.

nõuete määratlemisel aluseks võtta tsiviilkohtumenetluse kord - eeskätt TsMS §-d 338 ja 363, arvestades seejuures aga kriminaalmenetluse eristusega. Kriminaalmenetluses on võimalik esitada hagi määratlemata isiku vastu, kelle kuriteo koosseisu tunnustele vastav tegu moodustab ühtlasi kannatanu tsiviilnõude aluse. Tuleb eeldada, et kannatanu tsiviilnõue on suunatud isiku vastu, kellele on süüdistusaktis ette heidetud käitumist, mis ühtlasi moodustab tsiviilhagi aluse. Mitme süüdistatava korral tuleb eeldada, et nõue on esitatud solidaarselt kõigi süüdistatavate vastu. Tsiviilhagi peab sisaldama selgelt väljendatud nõuet ehk hagi eset. Selles otsuses jättis kohus läbi vaatamata LL AS tsiviilhagi – kannatanu ei esitanud eeluurimise käigus dokumentaalseid tõendeid, mille alusel võiks tõendada tekitatud kahju suurust. Kuna kannatanu I. B. sai osa varastatud asjadest ning kannatanu ülekuulamise protokollides on segadus asjade nimetuse ja selle maksumusega, tuleb I. B. hagi summas 25750 krooni ehk 1645,72 eurot jätta läbi vaatamata. Kannatanutel on õigus esitada tsiviilhagid tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud korras.¹⁷⁴

Väga palju on kohtuotuseid tehtud varguse paragrahvi alusel süüdistatavate kohta. Küll on varastatud mobiiltelefone, sülearvuteid, tehnikat jms. Palju on ka selliseid vargusi, kus süüdistatav on varastanud midagi poest. Nendes lahendites, mida töö autor käsitles, mõistis kohtus kannatanutele (antud juhul poodidele) välja varastatu väärtuse.

Kriminaalasjas nr 1-11-8940 varastas süüdistatav Tallinna Kaubamajast parfüümi väärtuses 51.07 eurot. Kui ta teisel korral tuli sama hinnaklassi parfüümi varastama, tabati ta. Selle parfüümi sai Kaubamaja puudumata ja rikkumata tagasi. Esimese parfüümi osas esitas AS Tallinna Kaubamaja tsiviilhagi varalise kahju nõudes 51.07 eurot. Süüdistatav tunnistas ise hagi ning kohus leidis, et see tuleb rahuldada.¹⁷⁵

Kokkuvõtvalt saaks öelda järgmist analüüsitud kohtulahendite põhjalt:

- 1) Väga paljud süüteod on seotud vargustega.
- 2) Varguste episoodides on esitatud varalise kahju nõude hüvitamiseks varastatud asja väärtust.
- 3) Tapmiste puhul on esitatud nii mittevaralise kui ka varalise kahju nõudeid.

¹⁷⁴ Viru Maakohtu 31. oktoobril 2011.a otsus kriminaalasjas nr. 1-10-2646.

¹⁷⁵ Harju Maakohtu 12. august 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-11-8940.

- 4) Kohus on varalised kahju nõude hüvitanud, kui inimene on suutnud seda dokumentaalselt piisavalt tõendada. Mittevaralised nõudeid on nii hüvitatud kui hüvitamata jäetud.
- 5) Liikluskuritegudes, kui kannatanu on saanud surma on lähedasele isikule hüvitatu mittevaraline kahju ainult siis kui on esinenud erandlik asjaolu. Mis see erandlik asjaolu on, on jäetud kohtupraktika otsustada.
- 6) Kui liikluskuritegudes on isik saanud raske tervisekahjustuse ning esitanud tsiviilhagi varalise ja mittevaralise kahju nõudes, siis varaline on hüvitatud piisavate tõendite olemasolul. Mittevaraline kahju on hüvitatud kannatanule, kuid üsna tihti on on kohtud küsitavat summat vähendanud
- 7) Mõnes lahendis oli varalise kahju hüvitamine jäetud tsiviilkohtumenetlusse põhjusel, et kannatanud ei esitanud dokumentaalseid tõendeid varalise kahju olemasolu tõendamiseks.

Eeltoodu põhjal võib öelda, et kohtud ei ole seotud kannatanu tsiviilhagide suurusega. Kui kohus leiab, et kannatanu on esitanud põhjendamatult liiga suure nõude, siis on kohus seda vähendanud, arvestades varem välja kujunenud praktikat, samuti kannatanu põhjendusi ja tõendatust tsiviilhagi osas, olgu see siis varaline või mittevaraline.

3.5. Mittevaraline kahju Euroopa Inimõiguste Kohtus

Riigikohtu 20. septembri 2002. aasta otsuses kriminaalasjas nr 3-1-1-88-02 markeeris konventsiooni ja EIK praktika positsiooni Eesti õigussüsteemis ka kriminaalkolleegium, kes märkis, et tulenevalt põhiseaduse § 3 lõikest 2 ja § 123 lõikest 2 on Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, samuti EIK seisukohad selle konventsiooni tõlgendamisel Eesti õigussüsteemi lahutamatud osad, mis on prioriteetsed ka Eesti seaduste suhtes.¹⁷⁶

Riigikohtu 6. jaanuari 2004. aasta otsuses kriminaalasjas nr 3-1-3-13-03 märkis ka üldkogu, et Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni näol on tegemist Riigikogu ratifitseeritud välislepinguga, millel on prioriteet Eesti seaduste või muude aktide suhtes. Üldkogu lisas, et eeltoodust tulenevalt on Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon Eesti õiguskorra lahutamatu osa, ning selles sisalduvate õiguste ja vabaduste

¹⁷⁶ E. Rohtmets. Euroopa inimõiguste kohtu praktika Riigikohtu lahendites. Kohtupraktika analüüs. Tartu, 2012, lk 5. Arvutivõrgus kättesaadav: www.riigikohus.ee/vfs/1285/

tagamine on põhiseaduse § 14 kohaselt ka kohtuvõimu kohustus (p 31). Riigikohus on otsuse punktile 31 ka hiljem korduvalt viidanud, sh 2011. aastal.¹⁷⁷

Töö autor pidas oluliseks käsitleda antud töös ka Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendeid, sest EIK ei ole oma lahendites nõudnud, et kannatanul esineksid erilised asjaolud selleks, et kannatanu saaks mittevaralise kahju hüvitist.

Töö autor on käsitlenud ka mõningaid Euroopa Inimõiguste Kohtu (edaspidi EIK) lahendeid, kus kannatanud ei ole abi saanud siseriiklikust kohtust ning on pöördunud EIK poole.

Lahendis *Bozkir ja teised vs. Türgi* oli 19 kaebajat, kelle 5 lähisugulast jäid kadunuks 1996. a relvastatud konflikti ajal Türgi Armeed ja Kurdi Tööpartei liikmete vahel. Kaebajate arvates pidas armee nende lähisugulased ebaseaduslikult kinni ning kuivõrd sellest on möödunud aastaid, tuleb nad lugeda ametivõimude tegevuse tulemusena surnuks, kuna ametivõimud ei viinud läbi kadumise asjaolude tõhusat uurimist. Ametivõimud väitsid, justkui oleks kadunud lambakarjajaid ühinenud Kurdi Tööpartiega. Samas esitas prokurör võimudele korduvalt järelepäringuid, kas neil on mingeid uudiseid kadunud karjaste kohta, kuid asjatult – võimud väitsid, et neil ei ole karjaste asukoha kohta andmeid. Avaldus EIK-ile oli konventsiooni artikli 2 rikkumise tuvastamiseks sisulises ja menetluslikus aspektis, viimase osas viitasid kaebajad samuti artiklile 13. Varasemalt on EIK isikute kadumise asjades asunud seisukohale, et 6-kuuline kaebetähtaeg EIK-ile algab ajast, kui isikutele saab või peaks saama selgeks kadumise kriminaaluurimise ebatõhus iseloom. EIK on varasemalt lugenud tähtaegseks isegi 10 aastat pärast kadumist esitatud avalduse. Käesolevas asjas esitasid kaebajad avalduse ligikaudu 8 aastat pärast lähisugulaste kadumist. Avaldus oli tähtaegne, sest kõnealusel ajaperioodil toimus asja uurimine ning ei olnud pikemaid tegevusetuse perioode. EIK ei selgita detailselt, milles täpselt seisnes aktiivne uurimistegevus 8 aasta kestel, arvestades seda, et hilisema sisulise analüüsi käigus osundab EIK olulistele puudustele uurimises. EIK ütles, et lepinguosalistel riikidel on vägivaldsete surmajuhtumite uurimise kohustus, sõltumata ametiisikute võimalikust seotusest. Uurimine peab olema kiire ja tõhus ning teostada tuleb kõik asjakohased toimingud. EIK on varasemalt asunud seisukohale, et mida enam möödub aega isiku kadumisest, seda suurem on tõenäosus, et ta on surnud. Artikli 13 kaitsealas on lepinguosaliste riikide kohustus tagada isikutele tõhus õiguskaitsevahend siis, kui isiku lähisugulane on jäänud kadunuks pärast äraviimist ametivõimude poolt. Käesolevas asjas

¹⁷⁷ E. Rohtmets (viide 176), lk 5.

laiendab EIK seda õiguskäsitlust ka olukordadele, kus lähisugulane on jäänud kadunuks eluohtlikus olukorras. Artikli 13 nõudeks vastavas aspektis on tagada mitte ainult rahaline hüvitis, vaid ka kadumise tõhus uurimine. EIK-il puudusid tõendid tuvastamiseks, kas kaebajate lähisugulased jäid kadunuks ametivõimude tegevuse tulemusena. Osaliselt põhjustas sellist suutmatust ka siseriikliku uurimise ebatõhus iseloom. Siiski puudus asjas artikli 2 rikkumine sisulisest aspektist. Kuigi prokurör küsitles kõiki asjaga seotud tsiviilisikuid, oli uurimises mitmeid puudusi. Nii ei toimunud sündmuskoha vaatlust ning relvakonfliktis osalenud sõjaväelaste küsitlemist. Prokuratuur rahuldus relvajõudude kirjalike teatisega, et nad ei olnud seotud kaebajate lähisugulaste kadumisega. Nende asjaolude tõttu tuvastas EIK artikli 2 rikkumise menetluslikust aspektist. Artikli 13 rikkumine oli asjas seetõttu, et kaebajatel puudus õiguskaitsevahend lähisugulaste kadumise vastu, sealhulgas õigus hüvitisele. Kaebajad esitasid nii varalise kui ka mittevaralise kahju nõude. EIK leidis, et varaline kahju ei kuulu rahuldamisele, aga mittevaralise kahju mõistis välja, kuid vähendas selle suurust. Iga kaebaja sai 20 000 eurot (nõuti vastavalt 200 000 ja 250 000 eurot).¹⁷⁸

Lahendis Dimov ja teised vs. Bulgaaria hukkus avaldajate lähisugulane politseioperatsiooni käigus. Ta varjas ennast suvemajas, mille ründamise käigus politsei eriüksus tulistas hoone seina mürskudega. Valitsuse versiooni kohaselt tulistas avaldaja ise politseinike suunas ning viimaste eesmärk oli välistada avaldaja põgenemine, tema surm aga saabus tema enda valduses olnud lõhkekeha plahvatuse tagajärjel. Avaldajate versiooni kohaselt ei olnud avaldaja mitme tunni kestel vastu tulistanud ning 15 mürsu laskmine hoonesse oli igal juhul ebavajalik. Asja uurimise käigus ei tuvastatud eriüksuse õigusvastast tegevust. Kaebus EIKile oli konventsiooni artikli 2 riive tuvastamiseks sisulises ja menetluslikus aspektis. Käesolevas asjas ei olnud EIKi arvates oluline, kas avaldaja surm saabus tema enda valduses olnud lõhkekeha läbi või mitte. Seda põhjusel, et tema surm saabus surmavat jõudu kasutanud politseioperatsiooni ajal. Seetõttu tuli riigi vastutuse väljaselgitamiseks analüüsida, kas politseioperatsiooni ettevalmistamisel võeti eesmärgiks minimiseerida ohtu avaldaja elule. EIK leidis, et kasutatud meetmed olid ilmselgelt ebaproportsionaalsed. Iseenesest ei ole eriüksuse kohalekutsumine relvastatud kurjategija kinnipidamiseks ebaproportsionaalne samm, kuid lähtuda tuleb üksuse konkreetsest tegevusest. Politseioperatsiooni käigus pidi olema selge, et avaldaja ei kujuta otsest ohtu kolmandatele isikutele ning politseinikel oli piisavalt võimalusi maja ümber piirata selliselt, et välistada isiku põgenemine ning tagada

¹⁷⁸ 24589/04 CASE OF BOZKIR AND OTHERS v. TURKEY. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/7514

tema kinnipidamine ilma surmava jõu kasutamiset. Nendel põhjustel oli asjas artikli 2 riive sisulisest aspektist. Kuigi siseriiklik uurimine algas koheselt ja seda viidi läbi jõuliselt, oli siin peamiseks puuduseks prokuröri ja hiljem kohtute eeldus, et isiku kinnipidamiseks oli ükskõik millise jõu kasutamine lubatav. Tulenevalt Bulgaaria seadustest puudus võimalus eriüksuse liikmetelt tunnistuste võtmiseks (see oli anonüümsuse tagamiseks nii ka edaspidi). Kuivõrd prokurör ja kohtud ei hinnanud kasutatud meetmete proportsionaalsust, siis oli asjas artikli 2 riive menetluslikust aspektist. Avaldajad nõudsid nii varalise kui ka mittevaralise kahju hüvitamist. Iga avaldaja väitis et 100 000 eurot oleks õiglane mittevaraline hüvitis nende kannatuste ja frustratsiooni eest. Lisaks küsis iga avaldaja veel 6000 eurot maja hävitamise eest, sest see tekitas neile emotsionaalse trauma. Varalist kahju kohus ei hüvitanud, küll aga hüvitas mittevaralise kahju 50 000 euro ulatuses ühiselt.¹⁷⁹

Asjas *Damayev vs. Venemaa* hukkusid 8. aprillil 2004 Tšetšeenias avaldaja naine ja viis last Rigakhoy küla pommitamise ajal Venemaa õhujõudude poolt, sest nende kodu tabas lennukilt allaheidetud pomm. Avaldaja ning tema vanem poeg ei viibinud sündmuse ajal kodus. Venemaa valitsuse vastuväite kohaselt ei tabanud pommid üldse seda küla, kus avaldaja oma perega elas, ning avaldaja lähisugulased hukkusid seetõttu, et keegi käitles kodus lõhkekeha. Venemaa valitsus ei esitanud uurimistoimikut ning kuivõrd samal ajal toimus külale õhurünnak, siis luges EIK tuvastatuks väljaspool mõistlikku kahtlust selle, et lähisugulased hukkusid Venemaa relvajõudude tegevuse tulemusena. Asjas oli artikli 2 riive sisulisest ja menetluslikust aspektist. EIK ei tuvastanud artikli 3 riivet hingeliste kannatuste läbi seetõttu, et avaldaja naine ja lapsed hukkusid koheselt. EIKi kohtupraktika kohaselt seoses Tšetšeenias asetleidvate sündmustega eeldab artikli 3 riive lähisugulaste kadumist ning avaldub isiku pikaajalises teadmatuses lähisugulastega toimunu kohta. Kui isik on aga kinni peetud ning hiljem leitakse surnuna, piirdub EIKi analüüs artikli 2 riivega. Kuigi asjaolud olid väga sünged, ei tajunud avaldaja EIKi arvates sellist teadmatust, ärevust ning stressi, mis kaasnevad spetsiifiliselt isikute kadumisega. Avaldaja esitas varalise kahju seoses oma kodu ja seal sees olnud asjade hävimisega. Kuna EIK ei leidnud EIÕ konventsiooni artikli 8 rikkumist, siis lükati varalise kahju nõue tagasi. Artikli 8 rikkumisega polnud tegu, sest avaldaja ei suutnud tuua tõendeid asjade hävimise kohta. Mittevaralise kahju nõude esitas avaldaja suuruses 300 000 eurot oma pereliikmete surma põhjustamise eest, pluss veel 20 000

¹⁷⁹ 30086/05 CASE OF DIMOV AND OTHERS v. BULGARIA. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/7080

eurot et põhjustati tema kodu ja asjade häving. Kohus rahuldab 300 000 euro suuruse nõude.¹⁸⁰

Lahendis nr 25548/07 tapsid vene keelt kõnelevad mundris relvastatud isikud Tšetšeenia siseministeeriumi töötaja töökohustuste täitmise ajal. Avaldajale väitis poja jaoskonnaülem, et Vene sõdurid tapsid tema poja eksituse tõttu. Venemaa valitsus ei eitanud sündmuste faktoloogiat, kuid ei võtnud omaks Venemaa relvajõudude seost toimunuga. Avaldaja ütles, et uurimine oli ebaefektiivne. Valitsus väitis, et need ei olnud sõdurid, vaid avaldaja poeg tapeti tundmatute meeste poolt. EIKi hinnangul oli vähetõenäoline, et avaldaja poja tapjad ei olnud Venemaa relvajõudude esindajad. EIK luges avaldaja poja surnuks ning selle eest vastutavaks Venemaa relvajõud. Asjas oli seetõttu konventsiooni artikli 2 riive sisulisest aspektist. Menetluslikust aspektist oli artikli 2 riive uurimise puuduste tõttu – kohtuotsuses on detailsed EIKi etteheited, sealhulgas uurimise lõpetamine mitmel korral. Samuti oli asjas artikli 13 riive. Avaldaja küsis 100 000 eurot mittevaralist kahju kannatuste eest, mida ta sai oma poja surma tõttu ning seetõttu, et võimud ei olnud võimelised läbi viima efektiivset uurimist. Kuna kohus leidis artikli 2 ja 13 riive ja avaldaja oli saanud mittevaralist kahju, mõistis kohus välja 60 000 eurot.¹⁸¹

Mikhalkova ja teised vs. Ukraina lahendis oli kolm avaldajat. Avaldajad olid 2003. aasta aprillis politseijaoskonnas surnud V. ema, õde ja vend. Ema väljakutse peale saabunud politseinikud viisid V. jaoskonda kainenema, lõid teda eelnevalt ema nähes korduvalt saabastega ning pilkasid teda. Hoolimata avaldaja protestist tiriti kannatanu politseiautosse ja viidi minema. Järgmisel päeval oli V. surnud. Valitsus ei esitanud toimikuid kohtueelse uurimise kohta, mis EIKi otsuse tegemise ajaks ei olnud veel viidud lõpule. Samuti ei esitanud valitsus selgitust V. surma põhjuste kohta. Seejärel esitasid avaldajad kaebuse EIKile konventsiooni artiklite 2 (sisuline ja menetluslik aspekt) ning 3 rikkumise tuvastamiseks. EIK kordas oma õiguskäsitlust, et lepinguosalisel riigil on kohustus kaitsta tema kontrolli all olevate isikute elu ja tervist. Kuivõrd valitsus ei esitanud selgitusi, tuvastas EIK artikli 2 riive sisulises aspektis. Lepinguosalisel riigil on kohustus kaasata isiku lähisugulased surma põhjuste uurimisse ja anda neile regulaarselt teavet toimunu kohta. Kuivõrd seda ei tehtud, siis tuvastas EIK ka artikli 2 riive menetluslikus aspektis. EIK

¹⁸⁰ 36150/04 CASE OF DAMAYEV v. RUSSIA. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/6681

¹⁸¹ 25548/07 CASE OF AKHMADOVA v. RUSSIA. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/6494

tuvastas ka artikli 3 riive, sest ametivõimude poolt V. suhtes kasutatud jõud oli ebavajalik ja põhjustas talle kindlasti kannatusi. Valitsus ei esitanud oma versiooni toimunust. Avaldajad esitasid varalise nõude 130 000 euro suuruses ja mittevaralise kahju nõude 280 000 euro suuruses. Kohus märkis, et kuna avaldajad ei ole kohtule toonud veenvaid tõendeid varalise kahju osas, siis lükatakse selle tagasi. EIK määras mittevaralise kahju hüvitamiseks V. emale 50 000 eurot ning õele ja vennale kummalegi 20 000 eurot. Kohus selgitas, et avaldajad kannatasid ahastust ja muret seoses nende sugulase surmaga ning samuti ametivõimude suutmatusega uurida surmajuhtumit.¹⁸²

Asjas G.N. jt vs. Itaalia eemaldas EIK menetlusest kohtuasja seoses õiglase hüvitise määramisega, milles kohtukoja sisuline otsus tehti 01.12.2009. a. Selles otsuses tuvastas EIK konventsiooni artikli 2 riive menetluslikus aspektis ning 14 riive koosmõjus artikliga 2 põhjusel, et avaldajate lähisugulased (6 isikut) ning üks avaldaja nakatusid 1980ndatel aastatel HIV viirusega vereülekanne ajal riigi meditsiinisüsteemis. Nakatunud isikud – väljaarvatud üks, kes oli ka asjas avaldaja – surid viirusest põhjustatud tervisekahjustuse tagajärjel. Kohus kinnitas poolte kokkuleppe, milles määrati surnud isiku lähisugulastele kahju hüvitamiseks 619 748.28 eurot surnud isiku kohta ning 464 811.21 eurot ainsale elusolevale nakatunud isikule. Oma kohtulahendiga 01.12.2009. a oli EIK määranud omalt poolt mittevaralise kahju hüvitamiseks 39 000 eurot igale avaldajale, kelle lähisugulane oli surnud ning ka elusolevale nakatunud isikule.¹⁸³

Asjas Perisan jt vs. Türgi olid avaldajateks 46 Türgi kodanikku, sealhulgas kuue surnud isiku lähisugulased. Avaldus esitati konventsiooni artiklite 2 ja 3 (nii sisuline kui menetluslik) aspekt rikkumise tuvastamiseks seoses Türgis Diyarbakiri Vanglas 24.09.1996. a toimunud rahutuste mahasurumusega. Osapooltel olid sündmustest erinevad versioonid. Vangide suhtes algatatud kriminaalmenetlus lõpetati amnestia tõttu. EIKi otsuse tegemise ajal oli pooleli kohtumenetlus enam kui 60 vanglaametniku ja politseiniku suhtes, keda süüdistati liigse jõu kasutamises, vangide tapmises ning neile tervisekahjustuste tekitamises. EIK märkis, et kuigi vangivalvurid ja politseinikud soovisid väidetavalt rahutusi maha suruda, põhjustati osa vangide surm eritehnikavahenditega antud tugevate löökidega pea piirkonda. Vigastatud politseinikel olid aga seevastu teistsuguse iseloomuga vigastused, mis ei andnud tunnistust

¹⁸² 10919/05 CASE OF MIKHALKOVA AND OTHERS v. UKRAINE. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/6042

¹⁸³ 43134/05 CASE OF G.N. AND OTHERS v. ITALY. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/5926

relvade olemasolust vangidel. EIK leidis, et jõu kasutamise lubatav ulatus ei olnud piisavalt reguleeritud ning tuvastas hukkunud vangide suhtes riigi vastutuse artikli 2 alusel. Samuti tuvastas EIK artikli 2 riive eluohtlikult vigastatud vangide suhtes. Oluliselt vigastatud vangide suhtes tuvastas EIK artikli 3 riive. Samuti tuvastas EIK artiklite 2 ja 3 rikkumise menetluslikus aspektis – lähtuvalt ainuüksi sellest, et menetlus ametiisikute kriminaalõigusliku vastutuse küsimuses oli kestnud üle 13 aasta. EIK määras mittevaralise kahju hüvitamiseks iga hukkunud vangiga lähisugulasele 60 000 eurot, 36 000 eurot igale vangile, kellele oli tekitatud eluohtlikke vigastusi, summad vahemikus 12 000 kuni 21 000 eurot vigastatud vangidele ning ühiselt 12 000 eurot kulude katteks.¹⁸⁴

Lahendis *Carabulea vs. Rumeenia* vahistati avaldaja vend Gabriel Rumeenia politsei poolt 1996. aastal. Politseijaoskonnas teda peksti ning ta viidi tõsiste kehavigastustega haiglasse, kus keelduti perekonnaga kohtumise võimaldamisest. Avaldaja vend suri haiglas, olles eelnevalt siiski teavitanud avaldajat, et teda piinati röövi ülestunnistamise eesmärgil. Asja uurimine lõpetati kuriteokoosseisu väidetava puudumise tõttu, kusjuures küsitleti ainult politseinikke. Avaldaja esitas kaebuse EIKile konventsiooni artiklite 2 (nii sisulises kui menetluslikus aspektis), 3 ning 13 rikkumise tuvastamiseks. EIK märkis, et valitsus ei vaielnud vastu sellele, et Gabriel suri siseelundite piirkonda tehtud tugevate löökide tagajärjel. EIK väljendas imestust, et isegi pärast haiglasse viimist jätkas politsei Gabrieli ülekuulamist ning tema arstlik läbivaatus toimus politsei juuresolekul ilma perekonnaliikmete kohalolekuta. Valitsus ei taganud kohest ja vajalikku arstiabi ning ei esitanud mingisugust aktsepteeritavat selgitust 27-aastase heas tervises mehe surma põhjuste kohta kinnipidamise ajal. Asja uurimisel küsitleti ainult politseinikke ning mitte Gabrieli sugulasi. EIK tuvastas artikli 2 riive nii sisulises kui menetluslikus aspektis. Eraldi tuvastas EIK ka artikli 3 rikkumise piinamise aspektist, lähtudes samadest asjaoludest kui artikli 2 rikkumise tuvastamisel. Avaldaja kohtlemine oli eriti julm ja ebaõiglane. Häältega 4:3 leidis EIK, et eraldi ei ole vajalik käsitleda artikli 14 rikkumist diskrimineerimise küsimuses, esitamata sellekohast põhjendust. Eriarvamusele jäänud kohtunikud viitasid EIKi lahenditele, milles rõhutatakse riikide erilist vastutust olukorras, kus ametiisikute tegevuses on rassistlikke motiive. EIK määras avaldajale mittevaralise kahju hüvitamiseks 10 000 eurot ning 35 000 eurot Gabrieli alaealisele tütrele, mis tuleb paigutada kuni tema täisealiseks saamiseni eraldi

¹⁸⁴ 12336/03 CASE OF PERSIAN AND OTHERS v. TURKEY. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/5080

usaldusfondi. Kulude katteks määras EIK 15 000 eurot. Tähelepanu tuleb juhtida sellele, et asi oli EIKi menetluses ligikaudu 11 aastat!¹⁸⁵

Võttes arvesse eelpool käsitletud näiteid, võib Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendite põhjalt väita, et kui kohus on tuvastanud Euroopa Inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni artiklite rikkumisi, on kannatanutele eranditult välja mõistetud mittevaralise kahju hüvitis. EIK ei nõua erandlike asjaolude olemasolu nii nagu nõutakse Eesti kohtutes. Kui isikul on tekkinud mittevaraline kahju, siis EIK ka selle välja mõistab. EIK lahenditest on näha vaid seda, et alati ei mõista kohus välja just sellist summat nagu nõutakse, vaid vähendab seda, leides õiglase summa.

¹⁸⁵ 45661/99 CASE OF CARABULEA v. RUMENIA. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/6137

Kokkuvõte

Käesolev magistritöö keskendus peamiselt süüteo tulemusena tekitatud kahjude väljamõistmise problemaatikale. Töös oli püstitatud kolm uurimisküsimust, millele autor soovis vastuseid leida.

- Kas Eesti Vabariigi põhiseaduse §-st 15 tulenev igäuhe õigus pöörduda kohtusse on piiratud süütegudega tekitatud mittevahalise kahju väljamõistmiseks?
- Kas VÕS § 134 lg 3 sätestatud erandlikud asjaolud hüvitise maksmisel piiravad PS § 25 sätestatud põhiõigust, saada tekitatud kahju puhul hüvitist?
- Kas Euroopa Inimõiguste Kohtu (edaspidi EIK) ja siseriiklike kohtute kohtupraktikas esineb olulisi erinevusi moraalise kahju väljamõistmisel?

Magistritööst selgus, et Eesti Vabariigi põhiseaduse § -st 15 tulenev igäuhe õigus pöörduda kohtusse on piiratud süütegudega tekitatud mittevahalise kahju väljamõistmiseks. Kriminaalmenetluse seadustik sätestab, et tsiviilhagi esitamise õigus on kannatanul, kellele on kuriteoga või süüvõimetu isiku poolt õigusvastase teoga vahetult tekitatud füüsilist, varalist või moraalset kahju. Kriminaalmenetluses omab kannatanu ka PS §-st 15 tulenevat igäuhe õigust, kuid talle kui kannatanule tulevad kriminaalmenetluse seadustikust lisanõuded, millele ta peab vastama. Riigikohus on täiendanud kannatanu mõistet ning nimetab kannatanuks vaid isiku, kelle puhul on kriminaalmenetluse esemeks oleva teoga kahjustatud või rünnatud mõnd sellist õigushüve, mida on määratud kaitsma ka see kuriteokoosseis, mille järgi kriminaalmenetlus toimub. Seega on kaks nõudmist, mis peavad olema täidetud, et isik saaks kriminaalmenetluses esitada tsiviilhagi. Üheks nõudeks on, et isik peab olema kannatanu ning teine nõue on, et süüteoga peab olema tekitatud vahetult kahju. Töö autori arvates on selliselt kitsendatud isiku PS § 15 1. lausest tulenevat õigust, sest kriminaalmenetluses ei saa näiteks igäuks esitada hagi.

Riigikohus on öelnud, et PS §-s 15 ettenähtud isiku kaebeõigus ei ole absoluutne. Seadusandjal on õigus määratleda põhiseadusega sätestatud raamides selle piirid, arvestades sealhulgas teiste põhiseaduslike väärtustega.¹⁸⁶ Ka kõrget riigilõivu on peetud piiranguks realiseerimaks PS § 15 tulenevat õigust. Kriminaalmenetluses on varalise kahju nõue

¹⁸⁶ RKPJKm (viide 27).

riigilõivu vaba. Mittevaralise kahju osas on nõudeõigus riigilõivu vaba vaid kehavigastuse, muu terviserikke või toitja surmaga seotud tsiviilhagide puhul. Ka õiguskantsler on märkinud oma arvamuses, et riigilõiv on olemuslikult üksnes piirang, mitte aga takistus kohtusse pöördumisel.¹⁸⁷

Töö autor on töös käsitlenud ka süütegude toimepanemise tulemusel tekkinud kahjude hindamist. Kahju suurus omab tähendust ka tsiviilhagi menetlemisel. Veel üheks küsimuseks, mis eraõiguses seoses kahju hüvitamise nõudega üles kerkib, on kahju kindlaksmääramise hetk. Varalise kahju kindlaks tegemine ja hüvitise määramine on tunduvalt lihtsam kui mittevaralise kahju puhul. VÕS 127 lg 6 sätestab, et juhul, kui kahju tekitamine on kindlaks tehtud, kuid kahju täpset suurust ei saa kindlaks teha, otsustab hüvitise suuruse kohus. Eesti õiguses on mittevaralise kahju hüvitise määramine kohtu diskretsiooniotsus, mille kohus teeb asjaoludest lähtudes. Riigikohus on oma otsuses 3-2-1-4-12 nentinud, et igasugune valu või kannatus ei tähenda alati moraalselt kahju. Valu või kannatus peab esinema teatud intensiivsusega, st rikkumise raskus peab valuraha maksmist õigustama. Kohtu ülesandeks on hinnata konkreetseid asjaolusid ning nendest tulenevalt määrata otsusega ka vastav rahasumma.

Analüüsides antud magistr töö uurimisküsimustele vastuste leidmiseks kohtulahendeid ja ka meedia huviorbiiti sattunud kõlapinda omavaid kaasuseid, tuleb tõdeda, et reaalsed karistused on suhteliselt miinimumilähedased ning kui kannatanud on otsustanud nõuda kahjude hüvitamist, kärbitakse kahju nõudeid enne välja mõistmist kohtute poolt veelgi. Taoline praktika võib anda kurjategijatele vale sõnumi, kus suhteliselt kergetele karistustele järgneb ka minimaalne kahjude hüvitamise kohustus. Vastus küsimusele, milline oleks õiglane ja mõistlik hüvitis kahjude eest, on inglise õiguse seisukohalt järgmine, et kohus peab õiglase hüvitise saamiseks lähtuma oma siseveendumusest ja eelnevatest väljamõistetud hüvitistest sarnastes kohtuasjades. Ühetaoliste juhtumite võrdlemisel saavutatakse õiglus sel teel, et sarnaste vigastustega kannatanutele tagatakse võrdne hüvitis ning sarnase kahju tekitanud isikuid koheldakse ühetaoliselt.¹⁸⁸ Mõistliku hüvitise arvestamisel peaks vaatama ka reaalselt kulunud summasid kahju likvideerimisele. Töö autor leiab, et Eesti õiguses võiks olla sätestatud tariifid vigastuste liigi järgi ja surma põhjustamise eest. Kindlasti tuleks paika panna ka hüvitise ülem- ja alampiir. Antud töös on käsitletud kahte kohtulahendit, kus

¹⁸⁷ I. Teder (viide 29).

¹⁸⁸ P. Rhodes (viide 112).

tegemist oli koerahammustusega. Ühes lahendis leidis kohus, et õiglane hüvitis koerahammustuse eest on 50 000 krooni ehk 3195, 59 eurot ja teises lahendis leidis kohus, et õiglane hüvitis koerahammustuse eest on 750 krooni ehk 47,94 eurot.

Võlaõigusseaduse § 134 lg 3 sätestab erandlike asjaolude olemasolu nõude selleks, et kannatanu saaks esitada mittevaralise kahju. Oluline on siinkohal märkida asjaolu, et erandlike asjaolude nõue on kannatanu lähedastel isikutel. Kohtupraktika on siiani sisustanud erandlikke asjaolusid isiku üleelamiste ja/või paüühikahäirete kaudu.¹⁸⁹ Üheks olulisemaks lahendiks erandlike asjaolude mõtestamisel on olnud Riigikohtu lahend, kus kohus asus seisukohale, et lähedase kahju hüvitamise nõuet VÕS § 134 lg 3 kohaselt õigustaks esmajoonel lähedase isiku ruumiline lähedus hukkunu või raskelt kannatanuga kahju tekitamise ajal, nt autoõnnetuse ajal samas autos viibimine või õnnetuse või selle tagajärgede vahetu pealtnägemine (n-õ samas ohutsoonis viibimine), samuti nt hukkunud või raskelt vigastatud lähedase inimese vigastuste või kannatuste nägemisest saadud hilisemad üleelamised. Need peavad aga olema isiklikud ja vahetud, mitte aga nt kolmandate isikute vahendatud.¹⁹⁰

Ringkonnakohus on ühes oma lahendis seda Riigikohtu öeldut kritiseerinud ning märkinud, et kui nõustuda Riigikohtu seisukohaga, et vaid ühes „ohutsoonis“ viibimine hukkunuga õnnetuse ajal või kohe pärast seda õigustab hukkunu lähedasele mittevaralise kahju hüvitamist, siis oleks süüdlasele raskema tagajärje saabumine teatud olukorras materiaalselt oluliselt soodsam. Kui näiteks liiklusõnnetuse ohver jääb ellu, on tal õigus valurahale ka siis, kui on tegemist „õnneliku õnnetusega“. Kui aga kannatanu hukkub, siis on süüdlase olukord materiaalses mõttes tunduvalt parem.¹⁹¹

Erandlike asjaolude sissetoomine on töö autori arvates PS § 25-t piirav. PS § 25 sätestab igäühe õiguse nõuda talle õigusvastaselt tekitatud varalise ja mittevaralise kahju hüvitamist. Pigem on siin küsimus just kahjude väljamõistmises. Nõuda võib isik aga, kas see talle ka välja mõistetakse on omaette küsimus. Selliselt on piiratud PS § 25 tulenevat õigust ka sellega, et pole kindel, et kohus mittevaralise kahju välja mõistab. Selleks, et lähemal olla sellele õigusele peabki isik vastama teatud kriteeriumitele. Üheks kriteeriumiks on VÕS § 134 lg-st tulenev asjaolu, et mittevaralise nõue oleks kohtus edukas, peab surma saanud isiku

¹⁸⁹ A. Keevallik (viide 37), lk 20.

¹⁹⁰ RKTko (viide 38), p 17.

¹⁹¹ M. Vutt (viide 40), lk 9.

lähedane vastama kannatanu mõistele, talle peab olema tekitatud õigusvastaselt kahju ning peavad esinema erandlikud asjaolud.

Hämmastust tekitav oli töö autori jaoks tõdeda, et kui oli tegemist koera hammustusega ning kannatanu hages, mõistis kohus välja ka mittevaralise kahju, kuid kui surma sai inimene, siis selleks, et lähedasele hüvitataks mittevaraline kahju, pidid esinema erandlikud asjaolud, mis õigustaksid hüvitist. Töö autori arvates on erandlikuks asjaoluks juba see, et inimese surm põhjustati õigusvastaselt. Keegi ei tohiks surra kellegi teise süüteo läbi. Töö autor tegi ettepaneku, mis seisnes selles, et VÕS § 134 võiks täiendada erandlike asjaolude loeteluga, mis ei pruugi olla ammendav. Seaduses ära toodud erandlike asjaolude loetelu annaks kannatanutele, kes soovivad hageda, teatava suuna olukorra hindamiseks, mis aitab otsustada tsiviilhagi esitamise võimalikkuse üle.

Vastates uurimisküsimusele, kas Euroopa Inimõiguste Kohtus ja Eesti siseriiklikes kohtudes esineb erinevusi tsiviilhagide välja mõistmisel, on töö autor jõudnud järeldusele, et esineb. Siseriiklikud kohtud jätavad süütegude toimepanemisel tekkinud kahjude tsiviilhagid mittevaralise kahju osas väljamõistmata kui ei esine VÕS § 134 lg-st 3 tulenevaid erandlike asjaolusid.

Kuigi Riigikohti kriminaalkolleegium on oma 20. septembri 2002. a otsuses kriminaalasjas nr 3-1-1-88-02 markeerinud konventsiooni ja EIK praktika positsiooni Eesti õigussüsteemis, et tulenevalt põhiseaduse § 3 lõikest 2 ja § 123 lõikest 2 on Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, samuti EIK seisukohad selle konventsiooni tõlgendamisel Eesti õigussüsteemi lahutamatud osad, mis on prioriteetsed ka Eesti seaduste suhtes¹⁹², siis praktika näitab midagi muud. Nimelt Eesti kohtud ei mõista mittevaralisi kahjusid välja pelgalt selle põhjal, et isikule on tekitatud süüteo toimepanemise tulemusel mittevaralist kahju, vaid inimesel peavad lisaks kahju tekkimisele olema ka erandlikud asjaolud. EIÕK artikkel 41 sätestab, et kui kohus leiab, et konventsiooni või selle protokolli on rikutud ja konventsiooniosalise õigus lubab ainult osalist hüvitust, võib kohus vajaduse korral määrata kahjustatud poolele õiglase hüvituse.

Euroopa Inimõiguste kohus mõistis alati isikule välja mittevaralise kahju hüvitise, kui oli siseriiklike kohtute poolt rikutud Euroopa Inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni artikleid. EIK ei nõudnud, et isikutel peab esinema erandlikke asjaolusid. Piisas sellest kui

¹⁹² E. Rohtmets (viide 176).

EIK netis EÕIK artiklite rikkumist siseriiklike kohtute poolt. EIK lahendite analüüsimisel nähtus vaid seda, et EIK ei olnud seotud kannatanute mittevaralise kahju nõude suurusega.

Töös püstitatud uurimisküsimused said järgnevad vastused:

- PS § 15 tulenevat igäihe õigust pöörduda kohtusse on piiratud nii kannatanu mõistega, vahetult tekitatud kahjuga kui ka riigilõivu suurustega.
- Erandlike asjaolude sissetoomine on töö autori arvates PS § 25-t piirav.
- Euroopa Inimõiguste Kohtus ja Eesti siseriiklikes kohtudes esineb erinevusi tsiviilhagide välja mõistmisel.

Tulenevalt magistr töö analüüsist teeb töö autor järgnevad ettepanekud:

- VÕS §-i 134 võiks lisada eraldi lõigu mitteamendava loeteluga erandlikest asjaoludest. Selliselt saaksid tavaisikud juba enne kohtusse pöördumist mõelda, kas nendega seotud juhtumises esineb erandlikke asjaolusid, mis õigustaksid süütegude toimepanemisel tekkinud mittevaralise kahju hüvitamist
- Võiks välja anda mittevaralise kahjude arvestamise korra, kus oleks välja toodud tariifid vigastuste raskuse järgi ja surma põhjustamise eest. Surma põhjustamise puhul tuleks arvestada seda, kas isiku surm oli silmapilkne või ta pidi enne surma veel kannatama.

Civil action in criminal proceedings. Ordering payment of damages arising from offenses being committed.

Summary

In the legal system there are situations where people are subject to a variety of damages, more often than not, they are proprietary damages and the law applying thereto provides rules of conduct on how to file claims in the case of damages. Collection of moral damage is more complex; pursuant to the existing law certain conditions must be present in order to be able to claim compensation. In the legal system it is the court that administers justice and is the final adjudicator who will assess the existence of damage and decides whether or not payment or compensation of the damage to the victim is ordered. This Master's thesis focuses primarily on the problems of ordering payment of the damages resulting in carrying out an offense. As satisfaction of a civil action is regulated according to the rules of civil law, the analysis of the thesis includes both criminal procedural law and civil law.

According to the earlier version of the Code of Criminal Procedure, the victim could file a civil action before the judicial investigation was completed in the county court. Such an arrangement, however, did not allow a fair and equitable settlement of a civil action. In case of civil actions, the accused (and the defendant) has to be able to obtain adequate and timely information about which civil act based on which actual facts has been filed against him or her, in order to enable him or her to submit their objections and evidence to the claim of the victim.¹⁹³ Thus, the provisions of the Act were amended and as a result of the last draft the victim may file a civil action within 10 days after examining the criminal file.

The position arising from the decision of the Supreme Court that for creation of a right of claim for moral damages in case of the death of a person that exceptional circumstances must occur, has led to a lot of questions, misunderstanding and discussion in the society today. This position has infringed the society's sense of justice and provided the matter for discussion whether the Supreme Court had interpreted the essence of the provision of § 15 and § 25 of the Constitution too narrowly.

¹⁹³ Juha Sarv. A civil action proceeding in criminal proceedings - time to become civil. Courts Yearbook 2009 p 121 Available at: http://www.riigikohus.ee/vfs/998/Kohtute_aastaraamat_2009.pdf

The author has created a set of research questions to which the answers by way of analysis of various professional legal literature and court decisions could be found. The research questions set are the following:

- Is the right of everyone regarding recourse to the court pursuant to § 15 of the Constitution of the Republic of Estonia, limited to the ordering of payment for non-pecuniary damages arising from offenses?
- Do the exceptional circumstances provided in LOA § 134 subsection 3 for payment of the compensation, limit the fundamental rights provided by § 25 of the Constitution to obtain compensation for the damage caused?
- Are there significant differences in ordering payment of compensation for moral damage in the jurisprudence of the European Court of Human Rights (hereinafter ECHR) compared to the national courts?

For the purpose of finding answers to the research questions and making proposals, the author has used sampling, analytical and comparative methodology, which consists of elaboration, analysis and comparison of various normative acts, professional literature and jurisprudence. Furthermore, in interpreting the obtained results, the author has formulating proposals and drawn conclusions.

The Master's thesis revealed that the right of everyone for recourse to the court pursuant to § 15 of the Constitution of the Republic of Estonia is limited to the ordering of payment for non-pecuniary damages arising from offenses. The Code of Criminal Procedure provides that the right to file a civil action belongs to the victim to whom physical, proprietary or moral damage has been directly caused by a criminal offense or by an unlawful act committed by a person not capable of guilt. In criminal proceedings the victim has the right of everyone pursuant to § 15 of the Constitution of the Republic of Estonia, he or she as a victim is subject to additional requirements of the Code of Criminal Procedure to which he or she must respond. The Supreme Court has stated that the right of appeal provided in § 15 of the Constitution is not absolute. The legislature has the right to determine its limits within the constitutional framework, taking into account other constitutional values.¹⁹⁴ Also, the state is considered a high constraint on the realization of the right conferred by § 15 of the

¹⁹⁴ RKPJKm 3-4-1-3-08, p 5

Constitution. In criminal proceedings the property damage claim is free of state fees, but in case of non-patrimonial damage the right of claim is free of state fees solely in cases of civil actions related to injury, other health problems or death of the provider.¹⁹⁵

The author has in this thesis dealt with assessment of damages arising from the offenses committed. The amount of damage is meaningful also in processing a civil action. Another issue that arises in Private Law in relation to a claim for damages is the moment of determination of the damage.¹⁹⁶ Identification of a pecuniary damage and determination of the compensation is far easier than for non-pecuniary damage. The Supreme Court in its decision 3-2-1-4-12 has stated that any pain or suffering does not always mean moral damage. Pain or suffering must be of a certain level of intensity, i.e., the seriousness of the offense must justify the payment of smart money. The Court's role is to evaluate the particular circumstances and the results thereof and determine with a decision the appropriate amount of money.¹⁹⁷ By analyzing court decisions and the cases finding resonance in the interest of the media for the purpose of finding answers to the research questions of the Master's thesis, it is clear that the real penalties are relatively close to a minimum and when the victims have determined to claim damages, the claims for damages are cut by the courts before being ordered to pay. Such jurisprudence could give the wrong message to criminals where relatively light punishments are followed by a minimum compensation obligation. The author believes that the Estonian law could set rates according to the types of injury and for causing death and definitely should establish the upper and lower limits of the compensation.

The Law of Obligations Act § 134 subsection 3 provides the the requirement of existence of exceptional circumstances, for the victim to be able to file a claim for non-pecuniary damage. It is important to note here that the requirement of exceptional circumstances applies to the persons close to the victim. The jurisprudence has to this day furnished the exceptional circumstances through the person's experiences and/or mental disorders.¹⁹⁸ One of the main decisions on conceptualizing of exceptional circumstances has been the decision of the Supreme Court, where the court held that the claim for damages of a person close to the victim in accordance to LOA § 134 subsection 3 would be justified in particular by a spatial

¹⁹⁵ RKKKo 3-1-1-41-09.

¹⁹⁶ Margit Vutt. Application of indemnification provisions in the jurisprudence of criminal courts. *Juridica* 2009, No. 2, p 124-126.

¹⁹⁷ RKTko 3-2-1-4-12.

¹⁹⁸ Ann Keevallik. Compensation of non-material damage resulting from exceptional circumstances in the case of tortious liability: Bachelor's thesis. Supervisor: Assoc. Margus Kingisepp. University of Tartu, 2012 (manuscript University of Tartu Faculty of Law Information Centre).

proximity of the person close to the victim to the killed or the seriously injured during the time of the damage, such as being in the same car during a car accident, or direct witnessing of the accident or the effects thereof (so-called being in the same danger zone), also for example, subsequent sufferings caused by the seeing of the injuries or sufferings of the killed or seriously injured close person. They must, however, be personal and immediate and not mediated by third parties.¹⁹⁹

The Circuit Court has in one of its decisions criticized this statement of the Supreme Court and pointed out that if one accepts the Supreme Court's view, that only being in the "danger zone" during an accident with fatalities or shortly after that warrants compensation of the non-pecuniary damage to the persons close to the victim, then the incurring of more severe consequences in a certain situation would be materially significantly more advantageous for the offender. For example, if a traffic accident victim survives, he is entitled to smart money, even if it is an accident with no serious consequences. However, if the victim dies, the offender's situation is much better in the material sense.²⁰⁰

The introduction of exceptional circumstances is, in the author's view, restrictive of § 25 of the Constitution of the Republic of Estonia. PS § 25 provides that everyone has the right to request compensation for unlawfully caused pecuniary and non-pecuniary damages. Rather, this is just a matter of ordering payment of damages. A person can claim, but whether the payment of the damages is ordered is a separate issue. In such a way the right under § 25 of the Constitution has already been limited by the fact that it is not sure that the court will order payment of non-pecuniary damage. In order to be closer to the supposed right the person needs to meet certain criteria. One criterion is the fact resulting from LOA § 134 that in order for the non-material claim to be met with success in the court, the person close to the person killed must meet the definition of a victim, he or she must be subject to unlawful damage and it must be supported by exceptional circumstances.

Although the Criminal Chamber of the Supreme Court has, in its 20 September 2002 decision in criminal case No 3-1-1-88-02, marked the position of the Convention and the ECHR in the Estonian legal system that pursuant to § 3, paragraph 2 and § 123 paragraph 2 of the Constitution, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental

¹⁹⁹ RKTko 3-2-1-19-08.

²⁰⁰ Margit Vutt. Compensation of the non-material damage arising by causing the death of a close person. Analysis of Jurisprudence, March 2012, p 9.

Freedoms, as well as the views of ECHR on interpretation of the Convention as an integral part of the Estonian legal system which are of a priority position regarding the Estonian laws²⁰¹, then the practice reveals something else. Estonian national courts fail to order payment for non-pecuniary damages of the civil actions of damages arising from committing offenses, if there is no exceptional circumstances pursuant to LOA § 134 subsection 3. The European Court of Human Rights always ordered payment for non-pecuniary damages for a person, if national courts had violated the articles of European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms. The EHRC did not require that exceptional circumstances must be present for persons. It was enough if the ECHR stated the violation of ECHR articles by national courts.

Due to the thesis analysis the author found that everyone's right pursuant to § 15 of the Constitution of the Estonian Republic has been limited by the definition of a victim, by the damage caused directly and by the size of the state fees. The author of the thesis believes that a separate section indicating the exceptional circumstances should be added to LOA § 134. So that ordinary people would contemplate and deliberate before going to the court whether they have any exceptional circumstances which would justify compensation for the non-pecuniary damages occurred upon committing offenses. The author of the Master's thesis is of the opinion that it would be possible to issue procedures for non-pecuniary damage calculations which provide rates according to the severity of injuries and for causing death. In case of causing death, it should be taken into account whether the death was instantaneous or the person had to suffer.

²⁰¹ E. Rohtmets. Jurisprudence of European Human Rights Courts in the decision of the Supreme Court. Analysis of Jurisprudence. Tartu, 2012, p 5 Available at: www.riigikohus.ee/vfs/1285/

Kasutatud kirjandus

1. D. B. Dobbs. Torts and Compensation. Personal Accountability and Social Responsibility for injury. 2.nd edition. American Casebook Series. West Publishing Co. 1993.
2. European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law article 10:301 lg 2. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.egtl.org/>
3. J. Filippov. Moraalse kahju juhtum: kohtunikud tõstsid mässu Riigikohtu lahendi vastu. – Ekspress, 13.oktoober 2011.
4. Eric Hilgendorf. Piinamine õigusriigis? Juridica 2004, nr 10
5. Helmeri Indela. Tsiviilhagi kriminaalmenetluses. – Postimehe majandusajakiri 31.03.12. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.e24.ee/788060/tsiviilhagi-kriminaalmenetluses/>
6. Evelin Jõemägi. Nii füüsiline kui „vaimne“ valu väärivad tähelepanu – veebisait med24.ee 7.detsember 2012. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.med24.ee/eng/services/contact/article_id-28878
7. Maris Kado. Kahju hüvitamine tervise kahjustamise või kehavigastuse tekitamise ja surma põhjustamise korral. Magistritöö, 2010.a, juhendaja dr.iur J.Lahe.
8. Ann Keevallik. Erandlikest asjaoludest tueneva mittevaralise kahju hüvitamine deliktivastutuse korral: bakalaureusetöö. Juhendaja: dots. Margus Kingisepp. Tartu Ülikool 2012.a.
9. E. Kergandberg. Põhiõigused. Kohtukaebeõigus ja kohtukaebeõiguse tagamisega seonduvaid probleeme Eesti kriminaalmenetluses. Juridica 1999 nr 9.
10. E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Juura, 2012.a
11. Margus Kingisepp. Kahjuhüvitis postmodernses deliktiõiguses. Tartu 2002.
12. Irene Kull. Eesti tsiviilõiguse allikate tugev ja nõrk kohustuslikkus. Juridica 2010.a. nr. 7
13. O.Kund (toim.). Õiguskantsler: moraalse kahju hüvitamisel pole seaduse vastu eksitud. – Postimees, 10.aprill 2012.
14. Endel Laasik. Nõukogude Tsiviilõigus: eriosa. Tallinn, Valgus, 1975.
15. S. D. Lindenbergh and P. M. van Kippersluis. Non-Pecuniary Losses. Rotterdam Institute of Private Law Accepted paper series. Kättesaadav arvutivõrgus:

- <http://repub.eur.nl/res/pub/16137/S.D.%20Lindenbergh%20en%20P.M.%20van%20Kippersluis,%20Non%20pecuniary%20losses.pdf>
16. Ülle Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3. Vlj. Tallinn: Juura 2012 (kntr. Autoreid)
 17. Rait Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste – ja vabaduste kaitse. Juura 2004.
 18. H. McGregor. Moraalse kahju liigid. Teosest „McGregor on Damages“. The Common Law Library, number 9, lk 954-966. Silva Soomets (tõlk). Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/?id=533>.
 19. Raul Otsa. Mittevahalise kahju hüvitamise regulatsiooni puudustest kriminaalasjades. Advokaadibüroo Aivar Pilv. Kliendileht 08.11.11.a. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.apilv.ee/mittevaralise-kahju-huvitamise-regulatsiooni-puudustest-kriminaalasjades/19/516/86/article>
 20. Raul Otsa. Olulised muudatused tsiviilhagi esitamisel kriminaalasjades – advokaadibüroo Aivar Pilv. Kliendileht september 30.09.2011.a. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.apilv.ee/olulised-muudatused-tsiivilhagi-esitamisel-kriminaalasjades/19/510/82/article>
 21. Inge Paju, Gerli Usberg. Haava ja haavandi hindamine. Tartu Tervishoiu kõrgkool, 2009.a. arvutivõrgus kättesaadav: http://www.nooruse.ee/e-ope/opiobjektid/haavahindamine/valu_hindamine.html
 22. Kai Parkja; Fea Otter-Üprus. Ohvriabi käsiraamat. Kolmas täiendatud trükk, AD 1999
 23. Veronika Reinhard MD. Koomas haige käsitlus kiirabis. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kiirabi.ee/index.php?tid=lj7UsXkZakOlo8j9jkJhu7LiO6HxR6lRgggd6k8L8&ylemus_id=20070329113123412825&path=dfuh7k8iZkKR8ZlTx7ixj0,ddsXkZak0dUiKpx7ixj0
 24. P. Rhodes. Damages for Pain and suffering in Hong Kong. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://hkjo.lib.hku.hk/archive/files/734738a26b28c33bbc413c7a6b55db36.pdf>.
 25. W. V. H. Rogers. Non-Pecuniary Loss. Riad 28/05. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.riad-online.net/fileadmin/documents/homepage/events/past_events/Vienna/Vortrag%20Rogers%20281005.pdf
 26. E. Rohtmets. Euroopa inimõiguste kohtu praktika Riigikohtu lahendites. Kohtupraktika analüüs. Tartu, 2012.a. Arvutivõrgus kättesaadav: www.riigikohus.ee/vfs/1285/
 27. Juhan Sarv. Haginõuded kriminaalmenetluses. Juridica V osa, 2011.a.

28. Juha Sarv. Tsiviilhagi menetlemine kriminaalmenetluses – aeg tsiviliseeruda. Kohtute aastaraamat 2009.a. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/998/Kohtute_aastaraamat_2009.pdf
29. Peter Schlechtriem. Võlaõigus: eriosa. Juura, Tallinn, 2000
30. Seletuskiri Vabariigi Valitsuse algatatud kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (599 SE II) teise lugemise teksti juurde. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnu&op=ems2&emshelp=true&eid=793874&u=20130317232810>
31. J. Sootak; P. Pikamäe. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Juura 2009
32. T. Tampuu. Deliktiõigus võlaõigusseaduses. Üldprobleemid ja delikti üldkoosseisul põhinev vastutus. Juridica, 2003.a nr 2
33. Tambet Tampuu. Lepinguväliste võlasuhete õigus. Juura, Tallinn, 2007
34. Indrek Teder. Arvamus põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluses. Kõrge riigilõiv kohtusse pöördumisel. 17.12.2012.a. Arvuti võrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_arvamus_riks_57_lg_1_ja_22_ja_lisa_1_asi_nr_3-4-1-28-12.pdf
35. Varul, P. jt. Võlaõigusseadus I. Kommenteeritud väljaanne. Kirjastus Juura 2006.
36. Margit Vutt. Kahju hüvitamise normide kohaldamine kriminaalkohtute praktikas. Juridica 2009.a nr 2
37. Margit Vutt. Kahju hüvitamise normide kohaldamine kriminaalasja lahendavas kohtus. Kohtupraktika analüüs, Tartu, 2008.a. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikohus.ee/vfs/781/KahjuHyvitamineKaristus6iguses.pdf>
38. Margit Vutt. Lähedase isiku surma põhjustamisega tekitatud mittevaralise kahju hüvitamise kohtupraktika. Juridica VI osa, 2012.a.
39. Margit Vutt. Lähedase isiku surma põhjustamisega tekitatud mittevaralise kahju hüvitamine. Kohtupraktika analüüs, Tartu, märts 2012.a. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/1321/MittevaralineKahjuSurmaPohjustamisel_Avaldami_sks.pdf

Kasutatud normatiivmaterjal

40. Bürgerliches Gesetzbuch ehk Saksa tsiviilkoodeks
41. Eesti Vabariigi Põhiseadus. RT 1992, 26, 349 ... RT I, 27.04.2011, 2

42. Euroopa Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. 01.06.2010. RT II 2010, 14, 54
43. Liiklusõnnetusega seotud mittevaralise kahju hindamise kord. RTL 2004, 78, 1264 ... RT I 2010, 76, 585
44. Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364 ... RT I, 17.04.2013, 8
45. Kriminaalmenetluse seadustik. RT I 2003, 27, 166 ... RT I, 16.04.2013, 1
46. Ohvriabi seadus. RT I 2004, 2, 3 ... RT I, 18.04.2013, 4
47. Perekonnaseadus. RT I 2009, 60, 395 ... RT I, 27.06.2012, 12
48. Pärimisseadus. RT I 2008, 7, 52 ... RT I 2010, 38, 231
49. Tsviilkohutemenetluse seadustik. RT I 2005, 26, 197 ... RT I, 05.04.2013, 5
50. Võlaõigusseadus. RT I 2001, 81, 487 ... RT I, 05.04.2013, 4
51. Välisleping. Piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsioon. Vastu võetud 09.12.1984. RT II 2006, 26,

Kasutatud kohtupraktika

52. 25548/07 CASE OF AKHMADOVA v. RUSSIA
53. 43134/05 CASE OF G.N. AND OTHERS v. ITALY
54. 30086/05 CASE OF DIMOV AND OTHERS v. BULGARIA
55. 10919/05 CASE OF MIKHALKOVA AND OTHERS v. UKRAINE
56. 24589/04 CASE OF BOZKIR AND OTHERS v. TURKEY
57. 36150/04 CASE OF DAMAYEV v. RUSSIA
58. 12336/03 CASE OF PERSIAN AND OTHERS v. TURKEY
59. 45661/99 CASE OF CARABULEA v. RUMENIA

Riigikohtu praktika

60. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 17. detsember 2012. a otsus nr. 3-1-1-116-12
61. Riigikohtu halduskolleegiumi 16. mai 2012. a määrus nr. 3-3-1-11-12
62. Riigikohtu tsviilkolleegiumi 19. märts 2012. a otsus nr. 3-2-1-4-12
63. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 8. Märts 2012. a otsus nr. 3-1-1-15-12
64. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelvalve kolleegiumi 1. novembri 2011. a otsus nr. 3-4-1-19-11

65. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 11. aprill 2011. a määrus nr. 3-1-1-97-10
66. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 27. oktoobri 2010. a otsus nr. 3-1-1-57-10
67. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 14. aprill 2010. a otsus nr. 3-1-1-3-10
68. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 25. veebruar 2010. a otsus nr. 3-2-1-159-09
69. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 12. mai 2009. a otsus nr. 3-1-1-41-09
70. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 22. oktoober 2008. a otsus nr. 3-2-1-85-08
71. Riigikohtu halduskolleegiumi 15. mai 2008. a määrus nr. 3-3-1-9-08
72. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 9. aprilli 2008. a otsus nr. 3-2-1-19-08
73. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelvalve kolleegiumi 3. aprill 2008. a määrus nr. 3-4-1-3-08
74. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 31. mai 2007. a otsus nr. 3-2-1-54-07
75. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 8. veebruaril 2001. a otsus nr. 3-2-1-1-01
76. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 12. detsember 1996. a otsus nr. 3-2-1-111-96

Ringkonnakohtu praktika

77. Tallinna Ringkonnakohtu 2. oktoober 2012. a otsus kriminaalasjas nr 1-11-12390
78. Tallinna Ringkonnakohtu 19. oktoobri 2011. a otsus 1-09-21700.
79. Tartu Ringkonnakohtu 21. aprilli 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-19418
80. Tallinna Ringkonnakohtu 22. märtsi 2011. a otsus tsiviilasjas nr 2-10-779
81. Tartu Ringkonnakohtu 7. märtsi 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-5386
82. Tallinna Ringkonnakohtu 1. detsembri 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-21700
83. Tallinna Ringkonnakohtu 16. novembri 2010. a otsus kriminaalasjas 1-10-350
84. Tartu Ringkonnakohtu 19. aprilli 2010. a otsus tsiviilasjas nr 2-07-23928
85. Tartu Ringkonnakohtu 11. märts 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-8885
86. Tartu Ringkonnakohtu 20. veebruari 2009. a otsus tsiviilasjas nr 2-06-22209

Maakohtu praktika

87. Harju Maakohtu 21. veebruaril 2012. a otsus kriminaalasjas nr 1-11-8916
88. Harju Maakohtu 15. veebruaril 2012. a otsus kriminaalasjas nr 1-12-97
89. Viru Maakohtu 31. oktoobril 2011. a otsus kriminaalasjas nr. 1-10-2646
90. Harju Maakohtu 12. august 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-11-8940
91. Tartu Maakohtu 14. juuli 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-16566

92. Viru Maakohtu 10. mai 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-15276
93. Pärnu Maakohtu 10. novembri 2010. a otsus tsiviilasjas 2-10-779
94. Harju Maakohtu 4. juuni 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-21700
95. Harju Maakohtu 17. märtsi 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-3573
96. Harju Maakohtu 24. novembri 2008. a otsus tsiviilasjas nr 2-07-45534
97. Viru Maakohtu 7. jaanuari 2008. a otsus tsiviilasjas nr 2-04-1672
98. Pärnu Maakohtu 6. märtsi 2007. a otsus kriminaalasjas 1-06-8477

Kasutatud lühendid

1. BGB – Bürgerliches Gesetzbuch ehk Saksa tsiviilkoodeks
2. EIK – Euroopa Inimõiguste Kohus
3. EIÕK - Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon
4. KarS - Karistusseadustik
5. KrMS – Kriminaalmenetluse seadustik
6. OAS – Ohvriabi seadus
7. PKS – Perekonnaseadus
8. PS – Eesti Vabariigi põhiseadus
9. PärS - Pärimisseadus
10. TsMS –Tsiviilkohtumenetluse seadustik
11. VÕS – Võlaõigusseadus

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Helen Puks (05.10.1987), annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose: Tsiiviilhagi kriminaalmenetluses. Süütegude toimepanemisel tekkinud kahjude välja mõistmine, mille juhendajad on Riina Kroonberg ja Meris Sillaots

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 06.05.2013